

HISTORIALLINEN

ARKISTO.

Toimittanut

Suomen Historiallinen Seura.

VII.

HELSINGISSÄ,
Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kirjapainossa,
1881.



Ainehisto.

	Siv.
Gabriel Rein. Esitelmä, jonka 9 p:nä marraskuuta 1878 piti <i>K. E. F. Ignatius</i>	1—33.
Henrik Lättiläisen kertomukset Liiviläisten ja Virolaisten tavoista. Esittänyt <i>J. Krohn</i>	34—51.
Virolaisten historialliset runot. Esittänyt <i>J. Krohn</i>	52—70.
Kemin ja Iin lohi-vesien vanhempi historia. Esittänyt <i>Yrjö Koskinen</i>	71—89.
Eräs Barthold Lacman'in kirje kuningas Kaarle X Kustalle. Ilmaissut <i>K. E. F. Ignatius</i>	90—103.
Eräs kertomus Suomen armeijan retkestä Norjaan, Thronhiem'in lääniin, syksyllä 1718. Julkaissut <i>Yrjö Koskinen</i>	101—119.
Majoori Kustaa von Hauswolffin päiväkirja Viaporin piirityksestä v. 1808. Alkuperäisen käsikirjoituksen mukaan kertoi <i>E. G. Palmén</i>	120—144.
Suomen Historiallisen Seuran pöytäkirjat:	
9 päivänä Marrask. 1878	147—152.
10 päivänä Jouluk. 1878	152—157.
14 päivänä Helmik. 1879	157—161.
21 päivänä Maalisk. 1879	162—163.
12 päivänä Huhtik. 1879	164—165.
20 päivänä Toukok. 1879	166—167.
17 päivänä Syysk. 1879	168—180.
10 päivänä Marrask. 1879	180—187.
2 päivänä Helmik. 1880	187—191.
8 päivänä Maalisk. 1880	192—195.
26 päivänä Huhtik. 1880	195—202.
13 päivänä Lokak. 1880	202—205.
9 päivänä Marrask. 1880	205—210.

Painovirheitä	210.
Aakkosellinen aine- ja nimiluettelo Historiallisen Seuran tähän osaan painetuista pöytäkirjoista . . .	211—214.



GABRIEL REIN.

Esitelmä,

jonka 9 p:nä marraskuuta 1878 piti

K. E. F. Ignatius *).

Suomen Historiallisen Seuran säännöt määräävät vuosikokouksen aloitettavaksi esitelmällä „jostakin historiallisesta aineesta, sopivimmasti jonkun etevän Suomalaisen miehen elämäkerrasta“, ja tuossa määräyksessä on minulla ollut erityinen aihe omistaa tämä tilaisuus Suomen historioitsijan ja tilastontutkijan Gabriel Rein'in muistolle. Rein'in elämä ja vaikutus ovat kyllä vielä niin äsköisiä, ett'eivät sen ajan tapaukset saata esiintyä täydellisesti objektivisessa selvyudessa. Mitä erittäinkin tulee valtiollisiin oloihin, jotka täällä vallitsivat muutama vuosikymmen sitten ja usein, kuni säteet polttopisteeseen, ryhmäytyivät sen yliopiston ympärille, jonka lähinnä johtajana Rein oli, — niin nämä olot ne juuri tarvitsevat selvitystä, jonka kenties vasta tuleva aika saattaa antaa, jolloin saatavilla on oleva sekä yleiset asiakirjat, että yksityisetkin kirjakokoelmat ja muistiinpanot. Nämä seikat eivät ole kumminkaan saattaneet estää minua kirjoittamasta elämäkertaa, johon sitä paitsi minua kunnioitus ja kiitollisuuskin kehoittavat; sitä vähemmin ovat ne saattaneet olla esteenä, koska ne ainoastaan välillisesti vaikuttavat Rein'in personan ja kirjallisten tointen arvostamiseen.

*) Tämä esitelmä pidettiin ruotsiksi, mutta julaistaan tässä, vähin lisäilyinä, suomalaisena.

Gabriel Rein syntyi Suikkalan kappalaisentilalla Jääsken pitäjässä 20 p:nä Joulukuuta 1800. Valtiollisessa katsannossa ei hänen syntymäseutunsa siihen aikaan enää kuulunut Suomenmaahan. Se oli luettu siihen alueeseen, joka Suomen toisessa jaossa Turussa v. 1743 irroitettiin muusta Suomesta ja liitettiin Venäjänmaan Suomen kuvernementtiin („Finländska guvernementet“). Tässä ei ole tila ruveta lähemmin kuvailemaan sanotun kuvernementin omituisia, monessa katsannossa niin poikkeustilaisia, oloja Venäjän vallan alla. Tämä kuvernementti oli kokoonkyhätty kolmesta, valtiollisessa ja oikeudellisessa suhteessa toisestaan erotetusta osasta, joita olivat: ensiksi etelä-osa vanhaa Käkisalmen lääniä, jonka väestöllä niin Ruotsin kuin Venäjänkin hallitessa ei ollut valtiollista vapautta merkiksikään; toiseksi vuonna 1721 irroitettu osa Viipurin lääniä, jonka asukkailla ennen oli ollut laissa säädetyjä etuoikeuksia, mutta joilta nämä oikeudet oli poistettu joko tahallisen tai tahattoman huolimattomuuden kautta rauhanteossa; ja kolmanneksi v. 1743 lisäksi tullut osa Savonlinnan ja Kyminkartanon lääniä, joissa nämä etuoikeudet olivat valtainvälisen sopimuksen kautta suojellut. Näin peräti erinlaatuisista osista kokoonkyhättynä kaipasi tämä kuvernementti jo alusta pitäin sitä yhdenluontoisuutta laitoksissa, mikä yhteydessä iki-vanhan, kansan tuntohon imeyneen, tavan kanssa olisi saattanut tuottaa sen hallintomuodolle tarpeellista lujutta ja sen maakunnallisille omituisuuksille suurempaa oikeutusta. Monihaarainen hallinto, yhteensovittelu ruotsalaisista, saksalaisista ja venäläisistä elementeistä; peräti monimutkainen oikeuslaitos, korkeampine ja alempine oikeuksineen ja fora privilegiata'ineen; kaksi valtionkirkkoa ja sen lisäksi vielä lutherilaisten seurakuntain jakaminen kahden, toistensa suhteen aivan itsenäisen, konsistorion välille; — siinä näkyväiset seuraukset luonnotto-

mista oloista, joihin maakunta joutuu, temmattuna pois luonnollisesta ja organillisesta yhteydestään. Katarina II koetti voimaanpanna niin sanottua maaherralaitosta, ja siten mukaa valaa koko avaran Venäjän valtakunnan kuni yhteen vormuun, mutta se ei onnistunut, niinkuin tiedetään, ja kun Keisari Paavali I kumosi tämän asetuksen, niin kasvoi vaan epäjärjestys Suomen kuvernementissa entistä isommaksi. Hyvin luultava on, ettei yhdessäkään maakunnassa koko Euroopassa ollut tähän aikaan, väkiluvun ja aineellisen kehityksen suhteen, niin viljalti kansaa kettäviä virkamiehiä kuin tässä kuvernementissa. Pahinta se, että suuri osa näitä virkamiehiä olivat maahan siirtyneitä muukalaisia, ja tämä oli luonnollinen seuraus jo siitäkin, että tässä kuvernementissa, melkein koko aikana, jonka se oli Venäjän vallan alla, elikkä vuosina 1710—1745 ja 1786—1805, oli kokonaan puuttunut oppineita kouluja, joissa nuorisolla olisi ollut tilaisuutta valmistautua valtion tai kirkon palvelukseen. Kun nyt lisäksi vielä muistaa, kuinka kurjaa maakansan aineellinen tila oli, osittain lahjoitusmaa-laitoksen, osittain kaupan ja elinkeinojen rappio-tilan kautta, niin huomaa, minkätähden tämä isänmaastamme irti reväistynyt pala oli niin heikon heikko ja minkätähden sieltä ei näe merkkiäkään, en tahdo sanoa kansallisesta tiedosta, vaan kansallistunnosta. Sen henkinen yhteys muun Suomen kanssa oli ainoastaan passivista laatua. Aika ajoin ja niinkauan kuin eivät esivallan säännöt estettä panneet, kävi Turun yliopistossa opinnoilla suomalaisia nuorukaisia tuoltakin puolen valtakunnan rajaa, ja Wiipurin ja Haminan konsistorioiden täytyi papinpuutteen tähden pyytää pappeja Turusta tai Porvoosta. Mutta korvaukseksi täten saamistansa lahjoista ei Venäjän puoleinen Suomi, koko valtiollisen erillölon aikana, saattanut tehdä mitään yhteisen isänmaan sivistystyön ja kirjallisuuden edistämiseksi. Lukuun ottamatta

ansiollisia tiedemiehiä Laxman'ia ja Orræus'ta, joitten toimet kuuluvat Venäjälle, ei ole ainoatakaan tuskin kolmannen tai neljännekään luokan kirjailijaa mainittavana, joka olisi kotosin ollut vanhasta Suomesta. Silloin kuin taloudellisia opintoita harjoitettiin Auran rannoilla vasta heränneellä innolla ja lemmellä, silloin kuin Suomen maantieto lisääntyi monilukuisilla maakunnan- ja paikkakunnan-kuvauksilla, silloin kuin Porthan teki epokan Suomen historian kirjoituksessa, — silloin ei Venäjän puoleisesta Suomesta kuulunut merkkiäkään, joka olisi osoittanut näitten pyrintöjen saavuttaneen siellä mitään myötätuntoisuutta. Niinä aikoina, jolloin Rein syntyi, näytti Wiipuri seutuineen olevan Suomelta mennyt niin kirjallisessa kuin valtiollisessakin katsannossa.

Rein'in suku, alkujansa Pohjanmaan talonpojista, oli otanut nimensä Reinilän tilasta Isonkyrön pitäjässä. Isonvihan aikana oli eräästä Juhana Rein'istä tullut nimismies ja sittemmin vouti eteläisellä Pohjanmaalla. Tämä se saattoi suvun vallassäätyyn. Hänen poikansa Kaarle Rein, joka kuoli 1781 Vähän-kyrön kappalaisena, tuli tunnetuksi siitä, että toimitti uuden ja lisätyn painoksen Lauri Pietarinpojan suomalaista riimikronikaa. Hänen pojistansa seurasi vanhin, Gabriel, isää virassa, tuli vihdoin v. 1806 seurakunnan kirkkoherraksi ja kuoli siinä toimessa v. 1809. Tämän Gabriel Rein'in poika Kaarle tuli filosofian maisteriksi Turussa v. 1792, vihittiin papiksi 1794 ja muutti sitten Wiipurin kuvernementtiin, jossa ensin palveli tuomiokirkon apulaisena Haminassa ja sitten, vuodesta 1798, kappalaisena Jääskessä. Täällä hän meni naimisiin seurakunnan silloisen kirkkoherran Kustaa Lilius'en tyttären, Sofia Dorotean, kanssa. Ainoa lapsi tässä avioliitossa oli Gabriel Rein, tämän kuvauksen aine.

Gabriel Rein'in lapsuudesta tunnemme ainoastaan ulkonaiset tapaukset. Olematta vielä kolmeakaan vuotta vanha

kadotti hän isänsä, jonka liian aikainen kuolema tempasi pois 11 p:nä joulukuuta 1803. Nuori äiti jäi poikansa kanssa niukkoihin varoihin. Onneksi eivät he sentään jääneet aivan oman onnensa nojaan. Rouva Rein'in veli tuli lankonsa jälkeen Jääsken kappalaiseksi ja lemmeikkäästi otti lesken ja orvon huostaansa. Pari vuotta sen jälkeen (1806) meni rouva Rein toisiin naimisiin Savonlinnan tuomiokunnan tuomarin, hovineuvoksen Kaarle Adolf Sattler'in kanssa, joka asui Hyppälän kartanossa Jääsken pitäjässä. Sattler'illa oli edellisestä avioliitosta useampia lapsia, eikä ollut tämäkään avioliitto lapseton. Rein kasvoi niin muodoin isossa perheessä, jossa häntä lemmeikkäästi hoitelivat hellä äiti, ystävällinen isintimä ja sukulaiset, joitten rakkauden hän pian saavutti. Sattler'in perheessä oli tavallinen puhekieli saksa, Rein'in isän talossa oli puhuttu ruotsia. Ylipäänsä vallitsi tähän aikaan Wiipurin läänin herrasväessä semmoinen monikielisyys, jopa kielten sekoitus, että kielten tutkia olisi joutunut pahempaan kuin puulaan, jos hänen olisi ollut ratkaistavana, mikä se niinkin varsinainen äidinkieli oli. Mutta tämäpä seikka se vaikutti, ettei herrasväki täällä tuntenutkaan olevansa millään lujemmilla siteillä kiinnitettynä siihen tai tähän kansakuntaan. Useimmilla, joilta puuttui suomalainen kansallistunne, ei liene ollut muutakaan kansallistunnetta.

Vasta jälkimaailman on ollut mahdollinen täydellisesti käsittää ne suuret, sanomattomat edut, jotka keisari Aleksander I:sen manifesti 23 (11) p:ltä joulukuuta 1811, vanhan Suomen yhdistämisestä emämaahan, on tuottanut Suomen kansalle. Tämä manifesti se ratkaisi silloisen 11-vuotiaan Rein'inkin tulevaisen elämän ja vaikutuksen. Se antoi hänelle niinkuin monelle muullekin, suomalaisen isänmaan, jonka hyödyksi heidän oli eläminen ja työtä tekeminen. Vaikeata, jopa mahdotontakin lienee arvaamallakaan viitata, mihin suun-

taan hänen elämänsä olisi kääntynyt, ellei tätä manifestia olisi ilmestynyt. Varmaa kyllä on, että Wuoksen ihanilla rannoilla, lähellä sitä paikkaa, missä tuhatnieminen Saimaa purkaa vetensä Imatran upi-uhkeasta koskesta, — varmaa kyllä on, että siellä isänmaa puhui nuoren miehen mieleen, vilkkaasti siihen vaikuttaen. Varmaa on, että synnyinseutu vaikutti häneenkin sen kansan kautta, jota hän näki ympärillään omituisissa, kauniissa kansallispuvuissa, jonka kieltä hän, kuten useimmatkin Wiipurilaiset, oli lapsuudesta saakka osannut, ja kenties silloin joku himmeä tunne kuiskasi hänelle, että tämän kansan veri se hänenkin suonissaan juoksi. Mutta olisikohan näissä luonnon-äänissä ollut tarpeeksi määräämään Rein'in elämänsuuntaa? Ken saattaa vastata tähän kysymykseen? Nyt sitä vastoin oli tämä luonto saanut sisällyksen, ja tiesi tämän sisällyksen olemisen. Juuri niinä aikoina, jolloin nuorukaisemme rupesi ajattelemaan, juuri niinä aikoina sai hän isänmaan. Ja tälle lahjalle ymmärsi hän oikean arvon antaa, — sen on hän, jos kukaan, työssä ja elämässä osoittanut.

Gabriel Rein alkoi koulunkäyntinsä Käkisalmen kaksiluokkaisessa piirikoulussa ja jatkoi sitten opintojaan Wiipurin piirikoulussa ja kymnaasissa. Kaikki nämä oppikoulut käyttivät oppikielenään saksaa ja olivat opetus-suunnitelman ja oppimäärän puolesta järjestetyt Itämeren maakunnille v. 1806 annetun koulujärjestyksen mukaan. Venäjän kieltä varten erittäinkin oli määrätty runsaasti tunteja, ja täten saamaansa Venäjän kielen taitoa käytti Rein suurella menestyksellä hyödykseen vanhemmalla puolen ikäänsä, tutkiessaan venäläisiä historiallisia lähteitä ja aikakirjoja. Minkälainen opetuksen käytännöllinen puoli mainituissa kouluissa muutoin oli, sitä ei tiedetä. Rein itse on kertonut, että heillä jonkun aikaa oli ollut historian opettajana entinen saksalainen näyttelijä,

jonka vilkas esitystapa, kasvojen muodostuksella ja ruumiin liikkeillä — jossa kumminkin historiallinen totuus välistä sai jotenkin paljon kovaa kokea — ensiksi oli herättänyt hänessä harrastusta tähän tieteeseen. Muutoin olivat kaikki opistot Wiipurin läänissä aina 1814 vuoden loppuun asti Eerik Gabriel Melartin'in lähimmän valvonnan alaisia, ja tämän miehen nimikin jo on takauksena siitä, ettei opetus, vaikka kuinkakin puutteellinen, ainakaan silloin ollut semmoisessa rappiotilassa kuin Kymin länsipuolella tavallisesti oltiin herkat luulemaan. Tämän todistaa muun muassa sekin seikka, että Rein saattoi niin suurella menestyksellä jatkaa opintojansa yliopistossa.

Rein'in isintimä, Kaarle Adolf Sattler, oli kutsuttu toiseksi niistä uusista jäsenistä Suomen Hallituskonseljissa elikkä niinkuin sitä silloin jo sanottiin, Senaatissa, joka oli asetettu, kun vanha Suomi yhdistettiin muubun Suomeen. Hän ei kumminkaan kauan enää sen jälkeen elänyt, vaan kuoli 22 p:nä toukokuuta 1815 Turussa. Monilukuinen perhe, joka edelleen jäi Hyppälään asumaan, oli nyt turvatonna ja jotenkin huonoissa varoissa. Rein sai kumminkin Pohjanmaalla kuolleen vaarinsa jälkeen vähäisen perinnön, jonka avulla hän päätti kymnaasissa käyntinsä. Syksyllä 1817 matkusti hän Turkuun, jossa suoritti ylioppilastutkinnon 11 p:nä loka-kuuta ja kirjoitettiin Wiipurilaisen osakunnan (nationin) nimi-kirjaan.

Rein'in tullessa yliopistoon, oli hengellinen ja tieteellinen elämä siellä hervottomuuden tilassa, senkaltaisessa ajatuskyvyn velttoudessa, joka usein seuraa isoja ja pikaisia vaihteita olevissa oloissa. Semmoinen suuri vaihde oli ollut Suomenmaan valtiollinen ero Ruotsista ja pianpa sen vaikutus osoittihe yliopistonkin kirjallisessa elämässä lähinnä seuraavina vuosikymmeninä. Lisäksi tuli vielä, että useimmat niistä etevistä miehistä, jotka viime vuosisadan lopulla ja

tämän vuosisadan alussa, elikkä Porthan'in aikana, olivat loistoa luoneet Suomen yliopistolle, nyt olivat eronneet, jätäten sijansa suuremmaksi osaksi keskinkertaisille kyvyille. Niinpä Franzén, voimatta tyytyä isänmaan uusiin valtiollisiin oloihin, oli siirtynyt Ruotsiin, ja Mattias Calonius oli päättänyt maallisen retkensä vähän vailla kuukautta ennen Rein'in tuloa yliopistoon. Historialliset opinnot ne varsinkin olivat rappiolla. Turun yliopistossa oli jo kauan aikaa vallinnut se tapa, että yliopiston virkoihin asetettaessa pantiin enemmän painoa hakijan tieteellisille ansioille yleensä kuin hänen taidollensa juuri hänen hoitoonsa tulevassa aineessa. Tästä seurasi, että useissa tieteissä oli edustajina miehiä, joitten harrastus ja kirjalliset toimet olivat kokonaan toisella haaralla. Niinkauan kuin yliopiston opettajalta saattoi vaatia tietoja ja taitoja kaikissa filosofillisen tiedekunnan aineissa ja niinkauan kuin yliopistolla oli todellakin semmoisia polyhistoroituja kuin Porthan'it, Calonius'et, J. F. Wallenius'et y. m., jotka lähi pitäin täyttivätkin mainitut vaatimukset, — niinkauan tuommoisista virkaanpääsyn syistä olikin verrattain vähemmän hankaluutta. Professorit olivat jotenkin perehtyneitä toistensa tieteihin. Niinpä kaunopuhelaisuuden professori piti luentoja esim. muinaistieteessä; talousopin dosentti esitti tällä lukukaudella oikeusoppia, seuraavalla kasvioppia j. n. e. Tällä tavoin saattoi yliopiston nuoriso useinkin saada toiselta professorilta sitä oppia ja ohjausta, jota oikeastaan professori juuri tässä aineessa olisi ollut velvollinen antamaan. Mutta nyt oli tämä seikka jo kokonaan toisenlainen, ja sopimaton virkaan-asettamisen tapa teki erittäinkin haittaa historiallisille opinnoille. Historian professorina oli nimittäin tuo erinomaisesta hajamielisyydestänsä tunnettu Juhana Henrik Avelan. Hän oli ennen ollut apulaisena filosofiassa, ja oli nyt harrastuksensa kääntänyt yksinomaisesti kasvatustieteisiin ja

uudenaikaiseen filantropilliseen systeemiin, jonka julistajana hän täällä oli. Neljän ensimmäisen vuoden kuluessa Rein'in ylioppilas-aikaa piti Avellan luentoja ainoastaan vanhain Kreikkalaisten ja Romalaisten historiasta. Lukuvuonna 1819—1820 ilmoitti hän sen ohella esittävänsä yksityisesti Suomenmaan tilaston perusteita *). Saiko hän kuulijoita, siitä ei ole tietoa. Apulainen historiassa R. von Becker puolestansa oli ansiokas suomalaisten kielten tutkija ja kirjailija, mutta varsinaiseen opetusaineeseen ei hänellä näkynyt olevan mitään erinomaista harrastusta eikä hän sitä katedrasta esittänytään muulloin kuin varsinaisen professorin virkaa toimittaessaan. Näiltä haaroilta ei siis Rein saattanut saada yllykettä niihin opintoihin, jotka hän sittemmin oli paneva elämänsä päämääräksi. Täten ei ole kumminkaan sanottu, ettei Rein ylioppilas-aikanansa olisi saanut elähdyttäviä kehoituksia ulkoapäin. Hänen aikuisistaan nuoremmista ja vanhemmista yliopistomiehistä, joitten kanssa hän varhemmin tai myöhemmin tuli läheiseen yhteyteen, mainittakoon vaan Kustaa Renvall, Adolf Ivar Arvidsson, Wilh. Gabriel Lagus, Juhana Gabriel Linsén, Juhana Jaakko Nervander, Juhana Jaakko Nordström, Elias Lönnrot, Juhana Ludvig Runeberg, Juhana Vilhelm Snellman y. m. Tämän polven kanssa sarasti isänmaallemme ja yliopistollemme uusi aamu, henkiin heränneen suomalaisen kansallistunnon aamu, ja tämä se epäilemättä Rein'illekin sanoi, missä hänen vaikutuksensa oli oleva ja määräsi suunnan hänen opinnoilensa.

Wiipurin osakunnan inspehtorissa tapasi Rein vanhan

*) Avellan'illa on muutoin se ansio, että hän yhdessä harvoja väitöskirjojaan (Dissertationis ideam statistices delineaturae prologus, Turussa 1819.) on innolla esiintuonut ja puolustanut tämän, silloin tuskin muuta kuin nimeltä tunnetun, tieteen suurta merkitystä yhteiskunnalliselle elämälle.

opettajansa, silloisen professorin ja sittemmin arkkipiispan Erik Gabriel Melartin'in, jonka kanssa hän vähän ajan perästä tuli sukuihinkin. Melartin nimittäin nai v. 1819 Rein'in sisarpuolen, joka oli Sattler'in tyttäriä ensimmäisestä naimisesta. Melartin'in kotona, Nummen pappilassa, aivan lähellä Turkuä oli tästä puolin Rein'in koti. Tämän isällisen ystävänä ja suosijansa luona asui Rein suurimman osan Turussa olonsa aikaa, utterasti työskennellen opinnoissansa ja kaukana niistä meluisista huvituksista, jotka siihen aikaan olivat niin yleisiä yliopisto-elämässä. Vuonna 1822 kesäkuun 6 p:nä kävi hän filosofian kandidaatin tutkinnon ja vihittiin kesäkuun 27 p:nä seuraavana vuonna filosofian tohtoriksi.

Tähän aikaan alkoivat suomalaiset kansallispyrintöt saada sijaa yhä useammassa henkisen elämän ilmauksissa. Sanomakirjallisuudessa oli Arvidsson ajanut näitten pyrintöjen asiaa, ja vaikk'ei hänen vaikutus-aikansa ollut pitkä, niin oli se sitä tärkeämpi. Yhteiskunnan korkeuksista käyneet käskyt pakottivat tosin hänen äänensä pian vaikenemaan, ja hänen itsensä täytyi jättää yliopisto ja isänmaa, mutta ne aatteet, joita hän oli nuoruuden innolla ja kenties nuoruuden varomattomuudellakin puolustanut, elivät yhä edelleen, vaikka työ niiden toteuttamiseksi muodostui vähemmin huomatuksi ja siten myös käytännöllisemmäksi. Niinpä oli Becker v. 1819 ruvennut toimittamaan Turun Viikko Sanomia ja Sakari Topelius vanhempi v. 1822 julkaisemaan kokoomiansa vanhoja suomalaisia runoja. Samaan aikaan laitteli Kustaa Renvall suurta suomalaista sanakirjaansa, jonka ilmestyminen pani äidinkieleemme tutkimiselle lujan, tieteellisen pohjan.

Melartin'in talossa oli Rein tullut läheiseen, ystävälliseen yhteyteen useampain niitten miesten kanssa, jotka sillä tavoin olivat pyhittäneet toimensa isänmaalliselle sivistystyölle. Heidän pyrintönsä saivat Rein'issä innollisen ystävän

ja pian tehokkaan osan-ottajankin. Syntymäperänsä ja kasvatuksensa vuoksi oli Rein muita hitaampi pitämään Suomenmaata pelkkänä väkivallalla reväistynä osana Ruotsista. Tähän aikaan oli monenkin ainoana politillisena tunteena suru ja murhe siitä, että Ruotsista oli täytynyt erota; Rein'issä sen sijaan asui ilo siitä, että nyt oli isänmaa jälleen löydetty. Asemansa salli hänen tarkastaa sellaisia oloja tyyneemmin, objektivisemmalta kannalta. Jos hän siis, nähdessään niin monia vastakohtia kotiseutujensa ja uuden Suomen välillä, oppi antamaan kunnian ja täyden arvon kaikelle, mitä Ruotsin hallitus oli täällä tehnyt, niin ei hän toiselta puolen ollut huomaamatta tämän hallituksen nurjiakaan puolia. Erittäinkin huomasi hän, ettei suomenkielen hylätty ja alhainen asema yksistään ollut esteenä sivistystyöllemme, vaan että siitä seuraavat yhteiskunnalliset epäkohdat uhkasivat meille turmiota vast'edes. Kuinka heikkoa elinvoimaltaan ja kuinka lyhytaikaista herrassäädyn kieli on, ellei se samalla ole kansankin kieli, sen oli Rein selvään nähnyt omilla kotiseuduillaan. Ja lyhyesti, Rein'istä saattaa sanoa, että hän oli fennomani, jo paljoa ennen kuin tämä sana oli perehtynytään julkisuuteen. Sen ohella saattaa pitää varmana, että Arvidsson'inkin kirjoitukset suurissa määrin kypsyttivät hänen aatteitansa tässä asiassa.

Rein'in hiljainen, tyyni luonne pidatti hänet kumminkin astumasta julkisuuteen sanomakirjallisuuden alalla, joka pian miehensä kuuluksi tekee, mutta joka myös on täynnä rettelöitä ja kynäsotia. Hänen taipumuksensa vei häntä tiedemiehen ja ahkeran tutkijan tyyneeseen, päivän kysymyksistä syrjemmällä pysyttelevään, toimeen. Upumattomalla utte-ruudella, mikä hänessä aina oli vireillä, ryhtyikin hän, kandidaatitutkinnon otettuansa, heti kohta tutkimaan isänmaan historiata. Tämän ohella tutki hän ensi aikoina suomenkieltä.

Kustaa Renvall tarvitsi nimittäin tähän aikaan suomalaista sanakirjaansa varten apulaista, joka täydellisesti osasi sakkaa, ja sai tähän toimeen juuri Rein'in. Neljä vuotta kesti tätä työtä, ja sillä aikaa tutustui Rein tarkoin suomalaiseen kirjallisuuteen ja oppi kielen sanavarastosta löytämään selvikettä monellekin epäselvälle seikalle muinaisten Suomalaisen elämänlaadussa ja tavoissa. Ensimmäinen hedelmä hänen historiallisista tutkimuksistaan oli väitöskirja „Specimen historicum de vetere Carelia ante occupationem svecanam“, jonka kaksi ensimmäistä vihkoa, yhteensä 34 sivua 4:o, julkisesti tarkastettiin yliopiston filosofillisessa oppialissa 26 p:nä helmikuuta 1825. Tämä teos, joka on omistettu Melartin'ille ja jota sittemmin ilmaantui vielä kolme väitösvihkoa Turussa v. 1826 ja yksi, eli kuudes, Helsingissä v. 1830, jäi kesken, mutta on kumminkin kauniina todistuksena tekijän perinperin pohjaisista ja laveista tutkimuksista sekä huolellisesta ja tunnokkaasta arvostelusta. Erittäinkin on tämä teos tärkeä siinä suhteessa, että se valaisee meidän yleensä niin synkkää keski-aikaamme silläkin valolla, mikä on saatavana venäläisistä historiallisista todistus-kappaleista ja aikakirjoista. Näitten avulla onnistui Rein'in muun muassa näyttää aivan todeksi se ajatus, jota useammat vanhemmat kirjailijat olivat lausuneet enemmän tai vähemmän arvaamalla, mutta jota Porthan kokonaan oli vastustanut, se nimittäin, että Karjalaiset, ennenkuin katoliseen uskoon käännettiin, olivat olleet käännetyt kreikkalais-venäläiseen uskoon. Hän tuo nimittäin ensin esiin venäläisistä aikakirjoista kertomuksen, kuinka ruhtinas Jaroslaw vuonna 1227 kastatti lähetyssaarnaajillaan Karjalaiset, ja tämän hän todistaa vielä useilla venäjältä suomenkieleen lainatuilla sanoilla kristillisen kirkon alalta. Tämän väitöskirjan nojalla nimitettiin Rein 30 p:nä toukokuuta 1825 historian dosentiksi. Syksyllä samana vuonna

alkoi hän pitää luentoja „Suomen isänmaan kohtaloista, lukuun ottaen naapurikansainkin yhdenaikuista historiaa“. Tästä ajasta saakka on Suomen historialla ollut pysyväinen ja itsenäinen sija yliopiston luento-ainetten joukossa.

Yhä edelleen tutkien Suomen historiata, julkaisi Rein tutkimustensa hedelmät seuraavina vuosina useammissa väitöskirjoissa, jotka enimmäkseen koskevat kristin-opin maahan-tulon edellisiä ja jälkeisiä aikoja. Vuonna 1827 ilmestyi väitöskirja „De gente Sumorum in annalibus russicis commemorata“, joka osoittaa, että nämät Sumit olivat varsinaisia Suomalaisia Turun tienoilla. Vuonna 1828 julkaisi hän neljässä vähäisessä väitös-vihkossa „Dissertatio de rerum fennicarum scriptoribus ante conditam academiam Aboensem“. Tämä viimeksi mainittu väitöskirja tarkastettiin keskellä tulen tuhoaman Turun raunioita, yhdessä tuomiokapitulिन saleja, joka oli annettu yliopiston käytettäväksi.

Turun palon tähden muutettiin yliopisto Helsinkiin. Häiriötä tämä palo teki Rein'in yksityisillekin asioille ja hänen aikeillensa lähimmän tulevaisuuden suhteen. Hän oli nimittäin vuonna 1825 kihlannut nuoren neiden Edla Ekbom'in, erään Ruotsissa kuolleen tuomarin tyttären, jonka äiti, leskeksi jäätyään, oli lapsineen asettunut Turkuun. Oli jo häit-ten aikakin määrätty, mutta tuli tuo onneton palo ja hävitti rouva Ekbom'in talon sekä nuortenkin kokoaman talouden-alun. Varsinkin tuntuva oli Rein'in kirjain ja käsikirjoitusten häviö. Häät siirrettiin sentähden pari vuotta eteenpäin ja pidettiin vasta vuonna 1829.

Uusien sääntöjen johdosta, jotka yliopisto sai vähän sen jälkeen kuin se oli muutettu Helsinkiin, elikkä 10 p:nä joulukuuta 1828, asetettiin siihen varsinainen lehtorinvirka suomenkielessä. Täällähän nyt oli tarjona varma ja vakinainen toimi, varsinaisella palkalla, ja se oli Rein'ille sitä enemmän hou-

kutteleva, koska tämäkin oppiaine oli ollut hänen tutkimustensa esineenä. Hakukelvollisuutta tähän virkaan saadakseen, toimitti hän kevätlukukaudella 1829 yliopistollisen väitöskirjan „*Doctrinae grammaticorum de declinationibus fennicis brevis expositio*“, joka julkisesti tarkastettiin 10 p:nä kesäkuuta 1829. Onnena saattanee sentään pitää, ettei Rein saanut tätä virkaa, sillä luultava on, että hän, suomenkielen ainoa tieteellinen edustaja siihen aikaan tässä maassa ja sen ohella peräti tunnollinen mies, olisi ryhtynyt syviin kielitutkimuksiin, joihin hänellä ei kumminkaan ollut niin suurta rakkautta ja taipumusta kuin historiaan. Joitakuita vuosia myöhemmin (1832) sai hän saksankielen lehtorin viran, jota hän ennenkin oli silloin tällöin hoitanut entisen lehtorin virkavapauden aikana. Tämä toimi, ollen tavallinen kielen opettajan virka, ei tehnyt sanottavaa haittaa hänen historiallisille tutkimuksillensa. Näitä jatkoikin hän yhtä ahkerasti kuin ennenkin, jota todistavat monilukuiset vähäiset kirjoitukset, joita hän julkaisi tuon tuostakin yliopistollisina väitöskirjoina. Niinpä ilmestyi syksyllä vuonna 1829 väitöskirja „*De Curo nibus saeculis XII et XIII Fenniam infestantibus*“, vuonna 1830 jatkoa teokseen „*De vetere Carelia*“ sekä vuonna 1831 „*Finlands forntid i kronologisk öfversigt*“. Viimeksi mainitusta teoksesta tuli myös eri painos yleisöä varten, ja tämä oli monta vuotta ainoana järjestettynä historiana, jota käytettiin oppikirjana kymnaaseissakin.

Vuonna 1832 tuli historian professorin virka avonaiseksi. Opinnäytteeksi sitä varten kirjoitti ja puolusti Rein tunnetun väitöskirjansa „*De loco, quo, arma Tavastis illaturus, appulerit Birgerus dux*“, Helsingissä 1833. Tässä teoksessa kumoaa tekijä peräti Messenion ja kaikkien hänen jälkeisten kirjoittajain mielipiteen, että Birger Jaarli muka olisi noussut maalle Korsholman tienoilla ja samaan aikaan aset-

tanut siirtolaisia Pohjanmaalle. Sen sijaan lausui Rein paljon todennäköisemmän arvelun, että nimittäin Birger olisi astunut maalle lähellä Pohjan pitäjän lahtea, kenties Hankoniemen satamassa. Ja vaikka historiallinen arvostelu vast'edes kumoisikin tämän mielipiteen — ja minä puolestani toivon joskus saavani ryhtyä tähän aineeseen — niin on Rein'in väitöskirjalla kumminkin aina oleva suuri arvo ja syystäkin, sillä se on niitä teoksia, jotka harvinaisella kriittisellä tarkkuudella ja laveilla lähteitten tutkimisilla ovat valaisseet meidän maamme sivistysoloja keski-aikana. Väitöskirja hyväksyttiin kyllä tarkoitukseensa, mutta yliopiston konsistorin enemmistö, virkaan asettaessaan, pani enemmän arvoa virka-vuosiin ja akatemiallisiin ansioihin ja asetti sen vuoksi Rein'in kilpahakijan, apulaisen v. Becker'in ensimmäiseen vaalisijaan. Rein tuli toiseen sijaan, mutta sai sijaiskanslerin puoltosanan ja nimitettiin professoriksi 16 p:nä huhtikuuta 1834. Oliko tämä historiallisille tutkimuksille eduksi, — siitä ei saata ainakaan jälkimaailmalla olla kuin yksi mieli.

Professorina esitti Rein luennoissaan edelleen yleisen historian ohella myöskin säännöllisesti kaksi tuntia viikossa Suomen historiata. Hänen luentonsa säilyivät myöhemmillekin polville, sillä ne annettiin painosta hänen kuolemansa jälkeen ja täyttävät lähes 1000 sivua isoa 8:o taittiota. Nämä luennot, täynnä sydämmellistä isänmaan rakkautta, sisältävät runsaan aarteen tosi-asioita, siten vielä kauan säilyttäen sijansa Suomen historiallisessa kirjallisuudessa, jospa eivät täytäkään nyky-ajan tieteen vaatimuksia. Näihin luentoihinsa kokosi Rein vähitellen, mitä oli selville saanut erikois-tutkimuksillaan, jotka tavallisesti ensinnä julaistiin väitöksinä. Mainittakoon näistä väitöksistä ainoastaan tuo ansiokas teos „Biskop Thomas och Finland i hans tid“, Helsingissä 1838 ja 1839, jota minä uskallan pitää parhaimpina, mitä Suomen

historiallinen kirjallisuus milloinkaan on esiin tuonut. Historian professorin toimeen oli sivutieteenä tilastokin yhdistetty. Tälläkään alalla ei Rein ollut toimeton. Vuonna 1837 ja 1838 julkaisi hän väitöksenä „Kejsardömet Rysslands statistik i sammandrag“ sekä vuonna 1839 ensimmäisen teoksen Suomen tilastosta „Statistische Darstellung des Grossfürstenthums Finland“, joka seuraavana vuonna ilmestyi venäläisenä ja v. 1842 ruotsalaisena käännöksenä. Jälkimmäisessä muodossa ilmaantui siitä sittemmin kolme painosta. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran aikakauskirjassa Suomi löytyy Rein'iltä, paitsi useampia historiallisia kirjoituksia, muutamia tilastollisiakin.

Rein'in suuri tuotteliaisuus sekä tiedemiehenä että kirjailijana ei kumminkaan estänyt häntä innolla ja hartaudella osaa ottamasta niihin kirjallisiin ja isänmaallisiin pyrintöihin, joitten keskuksena oli yliopisto, silloin niinkuin nytkin henkisen elämän polttopiste meillä. Hänen rehellinen, suora ja vilpitön luonteensa sai hänelle paljon ystäviä, joitten luottamus ja rakkaus pysyi muuttumattomana sittemminkin kaikissa moninaisissa vaiheissa, aina hänen kuolemaansa asti. Tässä ystävysten piirissä, johon silloin kuuluivat useammat yliopiston etevimmistä nuorista miehistä, oli rakkaana ja usein esille astuvana keskustelun aiheena Suomenkielen ja kirjallisuuden kohottaminen korkeammalle kannalle, semmoiselle joka tietää sivistynyttä kansaa. Tässä piirissä heräsi ensinnä ajatus Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran perustamisesta. Rein vainaja kertoi tätä asiata seuraavalla tavalla. Aamulla kerran, oltuansa edellisenä iltana tuollaisessa ystävysten kokouksessa, seisoi Rein huoneensa akkunassa, ajaen partaansa. Tuossapa huudahti hänelle kadulta lääketieteen lisensiaati Martti Juhana Lindfors: „Kuules, me perustamme suomalaisen seuran!“ Lindfors selitti sitten tarkemmin aja-

tuksensa, jonka jälkeen hän ja Rein yhdessä menivät Lönnrot'in luokse. Kaikki kolme suostuivat tähän aikeeseen ja saivat ystävänsäkin puoleensa. Pian sen jälkeen, 16 p:nä helmikuuta 1831, kokoontui 13 nuorta kirjailijaa lehtori K. N. Keckman'in luokse asiata valmistelemaan, ja kuukauden kuluttua oli Suomalaisen Kirjallisuuden Seura perustettu. Rein, joka yhdessä Nordström'in, Lindfors'in ja Aminoff'in kanssa oli tehnyt ehdotuksen Seuran säännöiksi, tuli Seuran ensimmäiseksi kirjaston hoitajaksi ja jäseneksi sen tarkastusvaliokuntaan, sekä sittemmin esimieheksi v. 1841. Tässä viimeksi mainitussa toimessa oli hän ensin vuoteen 1852 ja sitten vuodesta 1863 kuolemaansa asti. Seuran toimitukset ja pöytäkirjat osoittavat kyllä, millä hartaudella ja innolla hän oli osallisena sen vaikutuksessa. Millä tavoin hänen mielestensä oli suomalaisen kirjallisuuden alalla työskenteleminen, sen hän lausui puheessansa, jonka Seuran esimiehenä piti vuosikokouksen avajaisissa v. 1845. Luotuansa silmäyksen kansallispyrintöihin vuosikymmenellä 1820—30 ja edellisellä puolella seuraavata vuosikymmentä, jatkaa hän: „Kalevala se vihdoinkin mursi tuon pitkällisen kylmäkiskoisuuden, jota suomalainen kirjallisuus oli tähän saakka saanut osakseen. Yksityisiä ääniä tosin oli, jotka salavihkaa tahtoivat jaarittella toimittajan omista muka lisäyksistä ja laittelemisista kokonaisuuden aikaan-saamiseksi, mutta yleinen innostus sai nämä äänet pian vaikenemaan. Ja kymmenenkin vuoden perästä sekä tyynemminkin tutkittaessa on myöntäminen, että Kalevalassa on todellisin, vilkkain ja runsaspiirteis in kuva kansamme sisällisestä henkisestä kehityksestä sen itsenäisyyden aikoina. Siinä näkee kansan ajatukset ihmisestä sekä ihmisen suhteesta luontoon ja maailmaan ynnä näitä hallitsevista korkeammista olennoista, sekä yleensä kansan koko elämän ja maailman katsannon. Todelliselle kotimaiselle

pohjalle on siis kansallinen kirjallisuus perustettava, ja suurimmassa määrässä ansaitsee se sitä osanottoa, jolla se vastaanotettiin. Suomalaista kirjallisuutta kohtaan kerran herännyt harrastus kasvoi yhä suuremmaksi, kun seuraavina vuosina Kanteletar ilmaantui, sisällyksensä ja runollisen luonteensa kautta valtavammin vaikuttaen nyky-ajan mielipiteisin. Tästä saakka ja vuoden 1835 jälkeen on siis laskettava se aika, jolloin henkiin heräsi uusi elämä, uusi harrastus kotimaista kirjallisuutta kohtaan. Mutta niinkuin sanasta työhön on vielä pitkä ja tärkeä askel, niin tässäkin tyydyttiin ensi alussa pelkkiin sanoihin. Kalevala ja suomalaiset pyrinnot olivat päivän keskustelu-aineita. Siihen saakka oli ainoastaan yksityisillä hengillä ollut vakuutus siitä, että Suomen kieltä ja muinaisuutta oli tutkiminen ja tietoja siitä levittäminen niin paljon kuin mahdollista. Muissa sitä vastoin, jotka näinä aikoina ja sittemmin olivat muodostamassa omaa ajatustansa tästä asiasta, vaikuttivat nämä mielipiteet juuri keskustelujen kautta tämän katsantotavan vakaantumista. Kauanpa toki pelkissä sanoissa pysyttiin. Saavutettava tarkoitus rupesi uudistettujen keskustelujen kautta pilkottamaan yhä kirkkaampana, mutta keinoista, joilla tähän tarkoitukseen oli päästävä, oltiin kauan aikaa epätiedossa. Sempä vuoksi nämä alituiset huudot isänmaallisista pyrinnoista, ilman toimehen ryhtymistä, antoivatkin aihetta useampiin jotenkin tylyihin arveluihin koko näistä pyrinnoista. Mutta onpa tästä puhumisesta sittenkin ollut hyötyä. Vanha Sallustion neuvo: *priusquam incipias, consulto opus est* on tässäkin osoittanut hyvän vaikutuksensa: vähitellen on huomattu, mitä on tekeminen. Viime vuoden kirjalliset ilmiöt todistavat sen selvästi. Paitsi kahta suomalaista sanomalehteä, jotka taas, oltuaan vuoden ulostulematta, ovat alkaneet ilmestyä ja joista toinen on aiottu sivistyneitä lukijoita varten — sen aikomus on niin-

muodoin käyttää suomenkieltä semmoistenkin käsitteiden lausumiseen, jotka kuuluvat sivistyneitten luokkain piiriin — on Waasasta toimitettu useampia kansankirjoja, Kuopiosta suomalainen oppikirja maantiedossa, Porvoosta suomalainen lasku-oppi, muita mainitsematta. Niinpä on oikea tie löydetty, joka perille saattaa. Nämä teokset ovat kirjakauppiaitten kustantamia, ja tämä todistaa asiain suuresti muuttuneen viime vuosina, koska he jo luulevat saattavansa toivoa suomalaista lukevaa yleisöä. Tätä tietä juuri on meidän käyminen eteenpäin; siihen suuntaan on niitten työt ja ponnistukset ohjattavat, jotka, tuntien ja taitaen kieltä, myöskin ovat asialle hartaat. Jos saadaan aikoin niin paljon, että kelpollisia suomenkielisiä kirjoja on saatavina kaikissa tiedon haaroissa, että kotimainen kieli siis muodostetaan ja tehdään käytettäväksi kaikilla tieteen aloilla ja sen kautta jokaisella, alhaisimmallakin meidän kansasta on mahdollisuutta sivistyksen hankkimiseen, — silloin on uusi päivä koittanut Suomelle, ja joka silloin elää, saa sen nähdä. Se, joka 10 vuoden perästä tällä sijalla istuu, saattaa siitä sitten puhua enemmän kuin minä tällä hetkellä“.

Mieluista on minun ollut ottaa tähän nämä Rein'in sanat, ne kun niin selvästi kuvaavat sitä kirkasta valoa, jossa hän kernaimmin näki seikat ja olot, sekä sitä tyyntä luottamusta, jolla hän katsoi tulevaisuuteen. Ja optimismiapa tarvittiinkin pian, lujimman-laatuista optimismia miehen masentumisen estämiseksi, sillä lähinnä seuraavat kymmenen vuotta, jotka Rein oli nähnyt toivojen ruusuisessa valossa, olivat täynnä katkerimpia koettelemuksia, joita hän, sekä yliopiston rehtorina että Suomen Kirjallisuuden Seuran esimiehenä, tunsi kenties lähemmin kuin kukaan muu.

Vuonna 1848 kesäkuun 2 p:nä valitsivat yliopiston opettajat suurella enemmistöllä Rein'in yliopiston rehtoriksi.

Tässä virassa oli hän sitten, uudestaan valittuna ja esivallan vahvistamana, aina vuoteen 1858. Sinä vuonna, jona Rein astui rehtorinvirkaan, pimittivät jo synkät pilvet valtiollista taivasta. Vallankumouksen myrskyt, jotka tärisyttivät keski-Euroopan valtio-istuinta ja joihin yliopiston nuorisomissa muissa paikoin, niinkuin esim. Wien'issä, oli ottanut tehokasta osaa, saattoivat hallitusmiehiä tarkasti silmällä pitämään ja epäluulolla katselemaan jokaista liikettä siellä. Lisäksi tuli vielä, että jo lähinnä edellisinä aikoina yliopiston itse-hallintoon ja sisälliseen hoitoon oli useampia kertoja kajottu arveluttavalla tavalla, ja tämä oli tehnyt sijaiskanslerin ja yliopiston konsistorin välin nurjaksi. Näittenpä taistelujen aikana Nordström, alakuloisuuden vallassa, teki liian pikaisen päätöksensä: jätti isänmaansa, vuonna 1846. Hänen lähtönsä juuri näinä aikoina oli arvaamaton vahinko ei ainoastaan lainopinnoille, vaan konsistorillekin, jossa hänen arvonsa, lakitietonsa ja logillinen tarkkuutensa todistamisessa nyt jos milloinkaan olisivat olleet tarpeen. Yliopisto sai nimittäin 1847 vuoden lopulla sijaiskansleriksensa miehen, joka, pitkällisen sotapalveluksensa aikana ulkona maasta, oli vieraantunut meidän oloistamme eikä ensi alussa tiennyt muusta kuin käskynalaisuuden ja ehdottoman tottelemisen laista. Pian sen jälkeen annettiin sijaiskanslerille uusi johtosääntö, joka melkoisesti laajensi hänen valtansa, samalla supistaen sekä konsistorille että yliopiston nuorisolle säännöissä määrättyjä oikeuksia. Vaikeita selkkaannuksia oli siitä syystä odottaminen, eikä niitä puuttunutkaan. Tässä ei saata lähteä lähemmin selvittelemään yliopiston sisällisiä seikkoja näinä aikoina, mutta muutamat tapahtumat kumminkin mainittakoon, ne kun parhaiten kuvaavat sen-aikuista tilaa.

Avonaiseen filosofian professorin virkaan oli konsistori hakemuksen ja opinnäytteen jälkeen suurella enemmistöllä

ensi sijassa ehdoittanut Juhana Vilhelm Snellman'in, joka oli koko maassa tunnettu ja suosittu maamme paraimpina tiedemiehinä ja kirjailijoina. Innolla odotti yliopiston nuoriso hetkeä, jolloin Saima-lehden toimittaja oli tuleva yliopiston omaksi, ja tätäpä odottaessaan oli Pohjalainen osakunta konsistorin suostumuksella jättänyt varsinaisen inspektorinsakin valitsemisen kokonaista vuotta myöhemmäksi. Mutta Snellman ei ollut mikään persona grata ylä-maailmoissa. Hänen kilpahakijansa sai viran, ja tämä ilmoitettiin asianmukaisessa järjestyksessä konsistorille 14 p:nä maaliskuuta 1849. Salamana levisi sanoma tästä ympäri kaupungin. Ylioppilaat päättivät osoittaa tyytymättömyytensä ja pitivät aimo naukujaiset vasta nimitetyn professorin akkunain alla. Totena kerrotaan, että Nikolai keisari, tästä tiedon saatuaan, suuttui niin kovin, että heti kohta antoi käskyn yliopiston sulkemisesta. „Wien'in ylioppilaat“, niin kuuluu hän lausuneen, „alottivat naukujaisilla hekin ja lopettivat ilmeisellä kapinalla“. Mutta ennenkuin tämä kovan onnen käsky ennätti lähteä, tuli tieto Itävallan sotamarsalkan Radetskin voitosta Novaran tappelussa (maaliskuun 23 p:nä), ja tästä seikasta sanotaan keisarin mielen muuttuneen niin, että hän taipui peruuttamaan käskynsä. Olkoon asian laita kuinka hyvänsä — mitään todistuksia tälle jutulle en ole saanut, -- sen siitä kumminkin huomaa, kuinka epävarmalla kannalla asiain katsottiin silloin olevan.

Kenties vieläkin pulmallisempaan tilaan joutui Rein seuraavana vuonna. Vuonna 1850 elokuun 15 p:nä ilmoitti sijaiskansleri konsistorille, että H. M. Keisari oli hyväksi nähnyt antaa muutamia sääntöjä kurinpidon edistämiseksi yliopistossa. Näitten sääntöjen johdosta laitettiin erityinen poliisivalta, joka ylioppilaitten inspektorin nimellä oli oleva rehtorilla apuna järjestyksen pitämisessä. Sen lisäksi asetettiin

omia polisipalvelijoita eli niin sanottuja pedellejä y. m. Yliopillaat kiellettiin käymästä ulkona muutoin kuin asianmukaisesti tarkastetuissa ja hyväksytyissä univormuissa j. n. e. Kaikki nämät säännöt julistettiin, vaikk'ei konsistori ollut sitä ennen saanut niistä mitään tietoa. Niiden sisällys oli sitä paitsi semmoista, että se herätti mielipahaa kaikissa, joille yliopiston onni oli kallis. Yksimielisesti päättikin siitä syystä konsistori antaa yliopiston korkealle kanslerille, Perintöruhtinaalle alamaisen memoriaalin tästä asiasta. Memoriaalissa, joka lähetettiin syyskuun 24 p:nä, sanotaan: „Konsistori ei ole saattanut olla lukuun ottamatta, että sijaiskansleri tässä asiassa, joka syvästi kajoaa yliopiston sisälliseen järjestykseen, on lähestynyt T. K. Korkeuttanne esityksellä, sallimatta konsistorille tilaisuutta alamaisen lausunnon antamiseen siitä, vaikka H. K. M. 39 §:ssä yliopistolle armollisesti antamiensa sääntöjä nimenomaan on säätänyt, että kaikissa yliopiston asioissa, jotka ovat H. M:nsa ratkaistavina, konsistorin lausunto on muitten asiakirjain kanssa annettava H. M:nsa armolliseen tutkintoon, ja vaikka tämä korkea käsky 11 §:n nojalla H. K. M:nsa armollisessa johtosäännössä yliopiston sijaiskanslerille, on katsottava sanotun virkamiehenkin noudatettavaksi. Täydesti tuntien kuinka tärkeätä ja tarpeellista on, että yleistä lakia sekä H. K. M:nsa antamia erityisiäkin asetuksia tarkasti noudatetaan ja seurataan, on Konsistorin mielestä tuo edellä mainittu Konsistorille armossa vakuutettu oikeus — saada tärkeimmissä yliopiston asioissa antaa alamaisia lausuntoja — sitä tärkeämpi ja painavampi yliopiston menestykselle, kuin Konsistori yliopiston tointen ja ylioppilaitten käytöksen lähinnä valvojana luonnollisestikin lähimmin tuntee kaikki ne asianhaarat, jotka tässä yhteiskunnalle kalliissa laitoksessa ovat huomioon otettavat, milloin muutoksia ja muodostuksia sen järjestyksessä saattaa

kysymykseen tulla. Koska nyt 5 §:n mukaan mainitussa armollisessa johtosäännössä Konsistorin esitykset yliopiston Korkealle Kanslerille ovat lähetettävät ainoastaan sijaiskanslerin kautta, uskaltaa Konsistori, joka syvästi ja alamaisuudessa aina on kiitollisena muistava ne monet suosion ja lempeyden osoitukset, joita T. K. K. viisikolmatta vuotta yliopiston kanslerina ollessaan aina on sille suonut, T. K. K:ltanne syvimmässä alamaisuudessa anoa, että T. K. K. suvaitsi antaa sijaiskanslerille armollisen määräyksen, alamaisesti noudattaa vast'edes, kuten ennenkin on tehty, yllämainittua käskyä yliopiston sääntöjen 39 §:ssä.“

Ei oltu vielä saatu tietää millä mielellä tämä kirjoitus oli vastaan-otettu korkeudessa, niin jo syntyi uusia rettelöitä sijaiskanslerin kanssa. Seikka oli seuraava: Muutamia ylioppilaita oli humalapäissään tullut teateriin, jossa näytännön aikana olivat melunneet ja kaikin tavoin käyttäneet sopimatomasti. Sijaiskansleri ryhtyi heti kohta asiaan ja näki hyväksi erottaa yliopistosta yhden näistä ylioppilaista ikuisiksi ajoiksi ja muut pitemmäksi tai lyhemmäksi aikaa ja ilmoitti tämän päätöksensä Konsistorille „tesmälleen voimaanpantavaksi“ (till ofelbar verkställighet). Tämöinen oikeuden pitämisen tapa meni Konsistorin mielestä kumminkin liian pitkälle. Vastustamatta rangaistujen syyn-alaisuutta, ei Konsistori kumminkaan saattanut olla lukuun ottamatta sitä, että heidät olisi pitänyt tuomita voimassa olevan oikeudenkäyntijärjestyksen ja yliopiston sääntöjen mukaan, kuin myös ettei heille ollut suotu sitä oikeutta lailliseen tutkintoon ja tuomioon, minkä perustuslait myöntävät jokaiselle Suomalaiselle. Kirjoituksessa marraskuun 13 p:nä kääntyi Konsistori sen vuoksi jälleen korkean Kanslerinsa puoleen lavealla memoriaalilla, jossa pyydetään lähempää selitystä siitä, mitenkä uudet säännöt kurinpidosta oikein ovat ymmärrettävät, vaan

jossa samalla peittelemättä moititaan ja paheksutaan sijaiskanslerin käytöstä. Virallista vastausta näille kirjoituksille ei Konsistori saanut. Eivät ne kumminkaan liene mielihyvääkään herättäneet, niinkuin sopii päättää seuraavan otteen nojalla kirjeestä ministeri-valtiosihteeriltä kreivi Armfelt'iltä Rein'ille 16 p:ltä joulukuuta samana vuonna: „Viimeisessä kirjoituksessanne tämän joulukuun 3 p:ltä Te, herra professori ja ritari, haluatte tietää minun ajatustani siitä, pitäisikö Teidän tulla tänne hankkimaan tilaisuutta saada niitten henkien edessä, jotka tätä nykyä johtavat Suomen yliopiston kohtaloita, puolustaa yliopiston jäseniä niitten epäjärjestysten tähden, joita muutamat ylioppilaat ovat jälleen ottaneet matkaan saattaakseen, ja niitten kurinpitotointen tähden, joihin sijaiskansleri sen johdosta on ryhtynyt sekä sen vastalauseen tähden, minkä yliopiston Konsistori on Kanslerille lähettänyt. Kosk'en minä puolestani toivo mitään niin paljon, kuin saada suullisesti puhua Teidän kanssanne, niin olisi tänne tulonne minulle varsin tervetullut“

Olot olivat silloin monessa muussakin katsannossa niin huolettavia, että „Pietarin teitten“ käyttäminen oli aivan välttämätöntä. Silloin puhaltava reaktionin tuuli osoitti monessa suhtein. Ylioppilaitten silmällä-pito meni aina turhan tarkkuuteen saakka; kirjat ja sanomalehdet olivat laaduttoman ankaran sensuurin alla; muusta maailmasta oltiin eroitettuina milt'ei kokonaan, ja tämmöistä tukalaa tilaa ei oltu nähty ennen eikä ole nähty jälkeenkään päin *). Vaan kaiken

*) Kuinka vaikeata silloin oli päästä ulkomaille, varsinkin ylioppilaitten, siitä on yliopiston Konsistorin sen-aikuisissa pöytäkirjoissa lukemattomia todistuksia. Pari esimerkkiä vain mainitsen: Muuan ylioppilas oli heikon terveytensä parantamiseksi määrätty matkustamaan Espanjaan. Lupa tuli kyllä, mutta siihen oli pantu se nimen-omainen ehto, että matka sinne sekä takaisin oli tehtävä meritse ja ett'ei hän

tämän lisäksi ryhdyttiin drakonillisiin toimiin, joilla orahille nouseva suomalainen kirjallisuus oli alkuhunsa tukautettava. Tarkoitan tässä keisarillista kirjettä 8 p:ltä huhtikuuta 1850, jossa „kokonansa kielletään painosta suomeksi julkaisemasta valtiollisia uutisia tahi ilmoituksia ulkomailla tehdyistä rikoksista, kuin myös ulos-antamasta mainitulla kielellä romaaneja, olkoot sitten alkuperäisiä tai käännöksiä, ei edes semmoisia-kaan, jotka muunkielisinä ovat sensuurin sallimia“. Oppikirjain ja sanakirjain uudesti painattaminen sallittiin, „jota vastoin uusia teoksia ja kirjasia, vaikka oppikirjojakin olisivat, ei saa ilman erityistä lupaa painattaa“. Nämä asetuksen sanat eivät kaipaa mitään selityksiä. Mainittakoon tässä vaan asian valaisemiseksi, että lähimmäiseksi aiheeksi tähän asetukseen luultiin edellisenä vuonna painosta ilmestynyttä ja asianmukaisesti sensuurin käynnyttä suomennosta Aleksander Dumas'in kirjoittamasta „Kertomus Wilhelmi Tell'istä ja Sveitsin maan vapauttamisesta“. Mitä tunteita tämä käsky herätti Rein'issä ja muissa suomalaisen kirjallisuuden ystäväissä Helsingissä, on helppo käsittää. Mitä tunteita se herätti suomalaisessa yhteisessä kansassa, sen on Antti Puhakka kauniisti ja liikuttavasti laulanut „Surulaulussaan 1850 vuoden kiellosta“.

Ennenkuin Rein ennätti mennäkään Pietariin, tapahtui jälleen seikka, joka vielä suurella määrällä oli lisäävä yliopiston syntiluettelo. Tammikuun 11 p:nä v. 1851 vietti yliopisto juhlallisesti korkean Kanslerinsa 25-vuotista kanslerinaoloa. Illalla samana päivänä piti sijaiskansleri suuren viral-

yhteenkään välillä olevaan maahan saanut poiketa. — Nuori oikeutten liseniaatti aikoi opintoja varten käydä Preussissa, Franskassa ja Englannissa. Hänen sallittiin mennä ainoastaan viimeksi mainittuun maahan. Vallankumouksia kuohuvan keskisen Euroopan kanssa ei sallittu pitää mitään yhteyttä. —

lisen baalin, johon oli kutsuttu 40 ylioppilastakin. Mutta sijaiskansleri kun ei ollut mikään yleisön suosima mies, niin ei ainoakaan näistä ylioppilaista mennyt pitoihin. Tämä pidettiin mielen-osoituksena, niinkuin se olikin, ja ilmoitettiin Pietariin. Nyt ei auttanut enää viipyminen. Asianomaisen luvan saatuansa, läksi Rein helmikuun 20 p:nä keisarikaupunkiin, jossa hän kreivi Armfelt'in kautta pääsi H. K. K. Perintöruhtinaan puheille. Hän otettiin armollisesti vastaan, eikä ollutkaan hänen vaikea saada suosiolliseksi Suomen yliopistolle tätä ylevämielistä ruhtinasta, joka aina on osoittanut lempeyttä Suomen kansaa ja sen yliopistoa kohtaan. Hänen kauttaan lieventyi ankaran keisarin mieli, ja niinpä Suomen yliopistoa uhannut raju-ilma oli jälleen poistunut. Pietarissa ollessaan kävi Rein myöskin Suomen silloisen kenraalikuvernöörin, Nikolai keisarin mahtavan suosikin, ruhtinas Menshikow'in puheilla. Täällä hän vilkkaasti ja elävästi kuvasi sen kovan ja luonnottoman sortotilan, minkä suomalaisten kirjain painattamisen kielto oli herättänyt. „Mutta mitäs tehdä“, vastasi ruhtinas. „Teillähän on aikomuksia perustaa suuri suomalainen valtakunta ja yhdistää itseenne Virolaiset ja muut suomalaiset kansat Venäjällä“. „Mutta sehän olisi sulaa hulluutta“, lausui Rein. „Ah, es giebt so manche Thoren in der Welt“, vastasi Menshikow. Puheen-alaisen kiellon kumoomista ei Rein'in onnistunut saada aikoin; mutta varmaa on, ettei sitä sen jälkeen enää kaikella ankaruudella noudatettu, lienee tuon sitten vaikuttanut Rein'in käynti tai joku muu seikka. Maaliskuun alussa palasi Rein Helsinkiin. Pari päivää sen jälkeen elikkä 14 p:nä samaa kuuta saapui tänne H. K. K. Perintöruhtinaskin omassa korkeassa persoonassaan, asettamaan asioita oikealle tolalle. Konsistorin istuntosalissa tervehti hän professoreja ja ojensi omalla kädellään virkavahvistuskirjan M. A. Castrén'ille suomenkielen

professorin virkaan, jonka jälkeen hän yliopiston opettajain ja virkamiesten seuraamana läksi tervehtimään yliopiston juhlasaliin kokoontunutta ylioppilaskuntaa. Hänen tässä tilaisuudessa pitämänsä puhe ansaitsee tulla säilytetyksi jälkimaailmalle kalliina todistuksena hänen lämpimästä rakkaudestansa Suomen kansaa kohtaan, rakkaudesta, jota hänen hallituksensa sittemmin niin lukemattomia kertoja on todistanut. „Hyvät herrat!“ lausui perintöruhtinas, „Helsinkiin tulollani on ollut tarkoituksena ainoastansa tervehtiä Aleksanderin-yliopistoa; kaikki, mikä siihen koskee, on minulle kallista. Koko minun hoito-aikani kuluessa olen ollut siihen tyytyväinen. Se on aina ollut, on nyt ja on aina oleva minulle rakas yliopisto. Olen liikutuksella saanut tiedon moninaisista rakkauden ja uskollisuuden osoituksista minun personaani kohtaan siinä juhlatilaisuudessa, jota vietettiin sen johdosta, että olen 25 vuotta ollut kanslerina. Mutta samalla täytyy minun sanoa Teille, suureksi mielipahakseni kuulleen, kuinka Teidän toverinne samassa tilaisuudessa ovat rohjenneet käyttäytyä sijaiskansleria kohtaan. Nuoriso saattaa tehdä tekoja, enemmän tai vähemmän anteeksi annettavia; mutta on tekoja semmoisiakin, joita ei saa eikä saata suvaita. Nyt mainitsemani tapaus on valitettavasti tätä jälkimmäistä laatua. Lain mukaan olisivat kaikki nämä 40 syyllistä olleet eroitettavat yliopistosta. Kumminkin julistan minä, minulle annetun vallan mukaan ja koska sijaiskansleri on heidän puolestansa puhunut, tällä kertaa anteeksi-antoni, ehdolla, ett'ei vast'edes semmoisia kohtauksia tule. Jos tästä lähin jotain sellaista tapahtuu, niin en minä, Teidän kanslerinanne, saata olla ilmoittamatta sitä korkeimpaan paikkaan, ja silloin rangaistaan syylliset lain ankaruuden mukaan. Minä toivon kumminkin, ett'ette Te enää anna minulle tyytymättömyyden syytä, ja olen täydellisesti vakuutettu, että Te, rehellisinä Suomalaisina

ette milloinkaan unohda alamaisuuden velvollisuuksia Venäjän keisaria kohtaan“. Puhe nostatti kaikuvat hurraahuudot, ja lähtiessään vielä samana iltana kaupungista, näki Perintöruhtinas ylioppilaskunnan kokoontuneen Pitkälle sillalle, jossa hurraahuudot vielä uudistuivat.

Nämä tapaukset kolmelta ensimmäiseltä vuodelta Rein'in rehtorina-oloa todistavat tarpeeksi, kuinka vaikeata ja huolekasta tämä toimi siihen aikaan oli. Seuraavat vuodet olivat tuskin levollisempia nekään. Yliopiston uudet säännöt 1 p:ltä lokakuuta 1852, jotka muun muassa kumosivat ikivanhan kansakunta- tai osakunta-laitoksen, tekivät vain hallitsevain ja hallittavain välin entistä nurjemmaksi. Tulivat tuosta siten sotavuodet 1853—1856, jolloin ylioppilaitten ajattelemattomat ja poikamaiset puheet usein saattoivat yliopiston todellakin vaaran alaiseksi ja tekivät sen rehtorille yhä uutta mieliharmia. Kirjeessä 10 p:ltä heinäkuuta 1855 pojallensa, joka ylioppilaana oleskeli jonkun aikaa Savossa, ilmaantuu selvästi se mieli-ala, johon nämä poikamaiset vehkeet ja niitten vaikuttamat rettelöt asianomaisten kanssa saattoivat Rein'in. „Käytän tilaisuutta“, kirjoittaa hän, „ilmoittaakseni Sinulle, että ministerivaltiosihteeri kreivi Armfelt, käydessään muutamia viikkoja sitten kaupungissa, sanoi saaneensa maa-seuduilta useammilta haaroin kirjeitä, joissa kerrotaan, kuinka ylioppilaat maalla kulkiessaan ja oleskellessaan eivät kammoa ryhtyä rabulistillisiin keskusteluihin sekä herrasmiesten että maakansankin kanssa, tyrkytelläkseen muille kypsymättömiä aatteitansa, tuntematta asiaan todellista asemaa ja oloja. Kreivi sanoi, että muutamain tuommoisten suupaltnien nimetkin on hänelle mainittu; ne hän ilmoitti minullekin. Muutamat ihmiset ovat näissä tapauksissa näkevinään liittoa ylioppilaissa, joka on ottanut herättääkseen maassa tyytymättömyyttä ja epäjärjestyksiä ja valmistaakseen meille Puolan

kohtaloa. Houkka se yksin saattaisi luulla seurauksia toiseksi. Minä tosin en usko mitään liittoa, mutta yksityisiä tyhmän rohkeita ja hurjia kalloja kyllä löytyy, siitä minulla valitettavasti on tarpeeksi todistuksia. He eivät ainoastaan saata itseänsä onnettomuuteen, vaan tuovatpa turmiota sille joukkokunnalle ja laitoksellekin, johon kuuluvat, ja vihdoin kansallensa ja isänmaallensakin, luullen muka olevansa ainoat isänmaalliset miehet tässä maassa. Kyllä meillä löytyy yhtä innollisia isänmaan ystäviä, kuin hekin, mutta ne osaavat heitä paremmin harkita oloja ja tietävät paremmin, mikä on isänmaalle hyödyllistä. Tästä asiasta kirjoitan Sinulle, rakas poikani, vieläkin varoittaakseni Sinua olemaan varovainen keskusteluissa ja puheissasi; kevytmielisyydessä ja ajattelumattomuudessa lausutut sanat saatetaan ymmärtää väärin, pidetään vakuutuksena ja täytenä totena, kertoillaan ja ilmoitellaan edemmäs, koristettuina valheellisilla lisäyksillä, todisteina muka kapinallisuudesta ja kumoushankkeista. Näin on kyllä tapahtunut, siitä voisin mainita todistuksiakin, mutta jätän ne toistaiseksi, kunnes joskus maailmassa kohtaamme toisiamme Olen nyt, rakas T., lavealti lausunut, mitä sydämmessäni on, koska minun on haikeata, hyvin haikeata, että mutamain rajupäisten tyhmyys jälleen on pilannut yliopiston tulevaisuuden ja ne toiveet, joihin uuden keisarin olevat ja ihmisrakkaat mielipiteet olivat aihetta antaneet“

Syytä Rein'illä kyllä oli huoleen ja murheeseen, sitä ei käy ihmettelemisenkään, kun muistaa kaikkia niitä huimapäisiä vallattomuuksia, joihin ylioppilaat tekivät itsensä syypäiksi ja joista erittäinkin tuo tunnettu „Töölön juttu“ on saanut surullisen maineen. Onneksi oli uusi vapaampimielinen hallitus alkanut keisari Aleksander II:sen noustua valtaistuimelle. Kutsumuskirjoituksessa siihen juhlaan, jolla yliopisto vietti uuden keisarin ja keisarinnan kruunausta, selvitti

Rein lähemmältä Suomen valtiollisen aseman sekä osoitti laillisen, todellisen pohjan, jolla tämän aseman yksistään voi säilyttää. Ei ole unohtaminen sitäkään, että Rein samassa kutsumuskirjoituksessa suoraan lausuu Suomen kansan perustuslaillisen oikeuden osan-ottoon valtiopäiväin kautta maan hallinnossa, sekä näyttää, kuinka tarpeellista valtiopäiväin kokoonkutsuminen olisi.

Olen tahallani kenties liiankin kauan viipynyt Rein'in rehtoriudessa; mutta tämäpä se valaisee sen-aikuisia oloja ja on siltä kannalta katsottuna merkillinen lehti sisällisessä historiassamme. Ohimennen mainitsen vielä vaan, ett'ei tämän rehtoriuden kahtena viimeisenäkään vuonna puuttunut melkoisia vaaroja yliopistolta. Niinpä muistetaan esim. tuo tunnettu jälkinäytäntö 1857 vuoden riemujuhlassa y. m. Seuraavana vuonna, jolloin muutamissa ylioppilaitten esittämissä näytelmissä pilkalliset viittaukset päivän tapauksiin olivat jälleen nostattaneet asianomaisten mielenkarvouden, tehtiin Rein syntiuhriksi ja „sai pyynnöstä eron rehtorinvirasta“ toukokuun 29 p:nä. Hän palasi nyt kirjallisiin toimiinsa, jotka olivat olleet keskeyneinä kymmenen vuotta. Saatuansa 29 p:nä tammikuuta 1861 täysin palvelleena eron professorinvirastaan, ryhtyi hän uupumattomalla utteruudella maan tilastotieteeseen, joka vielä oli ihan kapaloissaan, kokonaan jätettynä yksityisten huoleksi. Suomen silloisen kenraalikuvernöörin, kreivi Berg'in kehoituksesta kirjoitti Rein ison teoksensa „*Berättelse öfver Storfurstendömet Finlands förvaltning ifrån år 1855 till början af år 1862*“, joka painettiin Helsingissä viimeksi mainittuna vuonna. Tämä teos on välttämättömin ja runsain lähde tiedoille maan taloudellisesta kehityksestä niinä aikoina. Apurahoilla valtiovaroista matkusteli hän sitten ympäri maata, kootaksensa tietoja isoon teokseensa: „*Materialier till utredande af Finlands statistik*“,

josta ilmestyi kaksi osaa, edellinen, Kuopion lääninä koskeva, vuonna 1864 ja jälkimmäinen, Oulun läänistä, vuonna 1867. Viimeksi mainittu työ oli hänen viimeisensä. Muutamia päiviä sen valmistumisen jälkeen kuoli Rein Juhannuksena v. 1867. Puolitoista vuotta sitä ennen oli hän mielihyväksensä saanut nähdä sen tarkoituksen saavutetuksi, jota varten hän kauan oli työtä tehnyt, sen nimittäin, että Suomenmaa sai oman tilastollisen viraston. Hän oli sen ensimmäinen nimetty päällikkö.

Elämänsä iltana oli Rein'in suotu nähdä useampia hänen nuoruutensa ihanimpia toiveita toteuneina. Hän sai nähdä kuinka maan hengellinen ja aineellinen vaurastuminen ripeästi edistyi, kansallinen kirjallisuus kävi yhä suurempaan kukoistukseen, kuinka suomalaisia oppikouluja perustettiin ja perustuslaillinen valtiolaitoksemme pantiin jälleen toimeen. Sukunsa päämiehenä istui Rein valtiopäivillä 1863—1864 ja 1867. Ritariston ja aateliston pöytäkirjat säilyttävät monta huomattavaa puhetta, joita Rein siellä piti. Muun muassa teki hän anomusesityksen siitä, että kreikkalais-venäläinen kirkko meidän maassa saisi lähettää yhden edusmiehen papissaätyyn, olematta tällä kumminkaan oikeutta osanottoon semmoisten asiain päättämisessä, jotka yksinomaisesti koskevat evankelis-lutherilaista kirkkoa. Rein'in tarkoitus tällä oli tehdä kreikkalaiset papit Suomen kansalaisiksi ja siten pysyväisesti kiinnittää ne Suomen isänmaahan. Anomusesitys nosti kumminkin vastarintaa ja jäi sikseen, mutta aate, johon se oli perustunut, on elävä, kuten jokainen todellinen aate, ja tunnustetaan ennemmin tai myöhemmin oikeaksi. Ei ole myöskään unohtaminen Rein'in olleen ensimmäisen, joka valtiopäivillä vaati lakia Suomen muinaismuistojen rauhoittamiseksi.

Historioitsijana on Rein ansiollinen siinä, että hän otti

jatkaakseen Porthanin jättämää työtä, vieläpä melkoisissa määrin laajensikin sen näköpiiriä. Suomenmaa sai hänen kauttansa ensinnäkin järjestetyn omakantaisen historian. Ole-matta varsinainen arkiston tutkija on hän saattanut useam-mat hämäret aikakaudet Suomen historiassa uuteen valoon, hakien tunnollisella arvostelukyvyllä tietoja ei ainoastaan oman maan sekä Ruotsin, Norjan ja Tanskan painetuista to-distuskappaleista, vaan vanhoista venäläisistäkin, täällä siihen aikaan tuntemattomista, kronikoista ja historiallisista teok-sista. Itsenäisesti historiata tutkiessaan, liikkui hän ainoas-taan keski-aikamme alkupuolella, ennättämättä kauemmas kuin keskipaikoille 13:tta vuosisataa. Muuan sattumus, kun nimittäin yliopiston holvissa löydettiin kääre vanhoja kirjoi-tuksia, joissa muun muassa oli sotamarsalkan kreivi Meyer-feldt'in yksityinen kirjevaihto vuosina 1788—1790, saattoi hä-net kirjoittamaan sotahistoriansa *Kriget i Finland åren 1788, 1789 och 1790*. Tämä teos jäi kumminkin keskentekoiseksi. Mitä taasen Rein'in vaikutukseen tilastomiehenä tulee, niin oli se etupäässä vain ainetten kokoilemista. Hänen työnsä tässä kohden olivat niin muodoin pelkkiä valmistustöitä, mutta semmoisinaanakin on niissä kaikille asiantunteville pysyväinen arvo, vaikk'eivät suorastaan koetakaan saada selville inhi-millisen yhteiskunnallisen kehityksen lakeja.

Koko Rein'in personassa oli jotakin hyvää ja rehellistä; hänen mielensä aina altis kaikkeen, mikä elämässä suurta ja jaloa on; hänen toivonsa tulevaisuuteen luja, kuni nuorukai-sen, — ja nämäpä ominaisuudet tekivät sen, että hän kai-kissa vaiheissa nautti ystävänsä, virkaveljiensä ja yliopiston nuorison järkähtämätöntä luottamusta. Moni ylioppilas muis-taa selvästi vielä „ukko Rein'in“, vanha musta aamunuttu yllä ja piippu suussa, muistaa tuon leppeän ja hauskan kä-denlyönnin ja luottamusta herättävän katseen, jonka hän

kohotettujen silmälasien alta loi tulijaan. Rehtorin kanslia oli siihen aikaan enimmäkseen Rein'in työhuoneessa hänen kotonansa, ja tämän kautta saivat rehtorissa käynnit perheenomaisen luonteen, joka kyllä saattoi olla tarpeenkin, korvaukseksi kankeasta univormulaitoksesta. Juhana Vilhelm Snellman'in lause Rein'in haudalla „Hän kuoli vihamiehittä“, osoittaa yleensä yhtä sattuvasti kuin kauniistikin vainajan luonteen.

Avioliitossa jo v. 1849 kuolleen puolisonsa kanssa, oli Rein'illä yksi poika ja viisi tytärtä, jotka elivät hänen jälkeensä. Vuonna 1856 syyskuun 7 p:nä oli hän korotettu aatelissäätyyn ja on esi-isä Rein'ien aatelissuvulle N:o 232 Suomen Ritarihuoneessa. Kunnioituksen ja kiitollisuuden osoitteeksi hänen muistollensa on Suomalaisen Kirjallisuuden Seura hänen haudalleen pystyttänyt kiven mustaa graniitia. Siihen on hakattu sanat: Gabriel Rein. Syntynyt 18 $\frac{20}{12}$ 00. Kuollut 18 $\frac{24}{6}$ 67.

Johtajallensa jalolle, Kansalaisten kaivatulle, Suomen muistoin suosialle, Vaihetten valaisialle, Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Henrik Lättiläisen kertomukset Liiviläisten ja Virolaisten tavoista.

Esittänyt

J. Krohn.

Liioin ei ole meillä muutoin suinkaan kadehtimista sukuveljiltämme Suomenlahden eteläpuolella; onpa heille kuitenkin tullut osaksi yksi suuri etu, se nimittäin, että yksi heidän kukistajoistaan on tehnyt lavean ja asiallisen kertomuksen valloituksesta, pistäen aina välistä sekaan arvollisia, josko kyllä hajallisia tietoja heidän tavoistansa ja elämästään. Nämät tiedot on tässä koottu yhtenäiseksi kuvaukseksi, joka myös voisi johonkin määrään valaista meidän olojamme pakanuuden viimeisinä aikoina, sillä epäilemättä oli silloin vielä paljon enemmän yhtäläisyyttä kuin tätä nykyä meidän kansamme ja „Viron Suomalaisten“ välillä.

Valloituksen historiana Henrik Lättiläisen aikakirja tietysti etupäässä ja täydellisimmin valaisee sotatapoja ja sotatemppeja. Ne otamme siis mekin ensiksi katseltavaksemme.

Liiviläisillä ja Virolaisilla, samoin kuin muillakin kansoilla siihen aikaan, oli yleinen asevelvollisuus. Tämmöistä yleistä nostoväkeä nimittää Henrik Lättiläinen *maleva*'ksi ¹⁾, kerran myös *malvea*'ksi ²⁾. Että edellinen muoto on oikea, jälkimmäinen ainoasti kirjoitusvirheen kautta syntynyt, sen todistaa *maleva*-sanana löytyminen myös äsken löydetyssä, vanhassa virolaisessa runossa ³⁾. Mutta mikä on tämän nimi-

¹⁾ cap. 9 § 3, 19 § 9, 20 § 2 y. m. — ²⁾ cap. 14 § 8. — ³⁾ Vana kannel N:o 101.

tyksen alkujuuri? — sitä olen turhaan pyytänyt saada selville, viron kielen sanavaroja tutkimalla; kenties se onkin lätin kielestä kotoisin. Tavallinen sotaretkien aika oli talvella, joulun jälkeen (paastoin aikana kristittyin luvun mukaan), jolloin pakkaneen ja lumi olivat silittäneet teitä, rakentaneet portaita noille muuten vielä jokseenkin tiettömille maille ⁴⁾. Retkeläiset kulkivat suureksi osaksi ratsain ⁵⁾ taikkapa re'ellä ajaen, joilla viimeinmainituilla oli helpompi saada saaliit kotiin ⁶⁾. Kuitenkin mainitaan myös jalkaväkeä ⁷⁾.

Sota-aikoina oli vartijoita vahtimassa joku matka kyllistä ⁸⁾. Niin pian kuin nämät toivat sanoman vihollisen lähenemisestä, pakenivat vaimot lasten, karjan ja tavarain kanssa korpiin piilemään ⁹⁾. Muutamain paikoin taas maanalaisiin luoliin turvattiin ¹⁰⁾. Varjelukseksi piilopaikoille ja monesti muutenkin esteeksi viholliselle hakattiin teille mureksia ¹¹⁾.

Aseihin kykeneväiset miehet puolestaan läksivät tavallisesti viholliselle vastaan. Tappelu aloitettiin suurella huudolla ja kilpien kalisuttamisella ¹²⁾. Jos oli erikansoja yhdessä liitossa, kukin sai tappelussa eri-asemansa ¹³⁾. Muutamasta paikasta tahtoisi päättää, että myös kunkin maakunnan miehet sotivat erikseen ¹⁴⁾. Sotarinnan järjestyksestä ei anna Henrik Lättiläinen tietoja; täydellisyyden vuoksi lainaan siis tähän lisäksi kuvauksen siitä, joka löytyy vanhassa Kalevipoeg-runoelmassa. Keihäsmiesten piti seisoa keskus-

⁴⁾ cap. 9 § 1. — ⁵⁾ cap. 14: 8, 15: 3, 19: 5. — ⁶⁾ cap. 30: 3. — ⁷⁾ cap. 15: 3. — ⁸⁾ cap. 14: 10, 15: 2 y. m. — ⁹⁾ cap. 9: 8, 15: 1 ja 2 y. m. m. — ¹⁰⁾ cap. 23: 10, vertaa tähän myös Vienajoen Suomalaisten turvaluolia, joista vanhat venäläiset tarinat puhuvat. — ¹¹⁾ cap. 15: 7 y. m. — ¹²⁾ cap. 2: 6, 23: 9 y. m. Saarenmaalaisten huuto oli: *Taar' abita!* (Taara auta!) useammin paik. — ¹³⁾ cap. 14: 8, 21: 2, 23: 8 ja 9. — ¹⁴⁾ cap. 23: 7.

tassa, etumaisessa rivissä; niiden takana oli tapparankantajain sija. Nuijilla ja ahraimilla varustetut asetettiin äärille, linkoojat vieläkin ääremmäksi. Joutsimiehet kiipesivät jollekulle mäelle sotarinnan takana, josta lennätelivät nuoliansa. Ratsumiesten, joiden erinäisestä asemasta ei kuitenkaan ole puhetta, piti raepilvien tavalla tuiskahtaa vihollisen päälle ¹⁵⁾. Kuinka luotettava tämä kuvaus lienee, on kuitenkin vaikea sanoa. Sillä Kalevipoeg-runoissa on myös paljon silmännähtävästi myöhemmin sekaan pantua, esim. rautavarukset ja sotaliput. Henrik Lättiläinen edellisistä nimen-omaan sanoo, ett'ei maan alku-asukkailla niistä ollut mitään tietoa ja jälkimmäisiä ei kumminkaan koskaan mainitse, vaikka kyllä monessa paikassa puhuu Saksalaisten, Tanskalaisten, jopa Venäläistenkin lipuista.

Paitsi noita piilopirtejä korvessa oli sekä Liiviläisillä että Virolaisilla hyvin tiheässä varsinaisia linnoja turvanansa ¹⁶⁾. Ne eivät kuitenkaan olleet kivistä muurattuja, sillä se taito oli kaikille maan alku-asukkaille niin outo, että yksi Semgalli-parvi (Lättiläisiä), käydessään ensi-kertaa Saksalaisten rakentamaa kivilinnaa vastaan, toi köysiä muassaan, joilla muka aikoi temmata sen torneja maahan ¹⁷⁾. Maan asukasten omat linnat, joita vielä on suuri joukko tallella, olivat korkeita munanmuotoon soikulaisia multavalli-kehiä. Keskellä näkyy useammassa kaivo, mutta toisissa ei semmoista näy olleen, koska piiritetyt niin usein nääntyvät janoon ¹⁸⁾. — Multavallien reunaa myöten oli vielä rakennettu salvoskehä pölkkyistä ¹⁹⁾. Linnojen ympäristössä, varsinkin pitkin polkuja, pistettiin sota-aikoina maahan tiheään, arvatavasti soralla peitettyjä, kolmipiikkisiä rautapalasia, joiden

¹⁵⁾ Kalevipoeg runo. — ¹⁶⁾ Lukemattomissa paikoissa sekä Liiviläisten että Virolaisten maassa. — ¹⁷⁾ cap. 1: 6. — ¹⁸⁾ cap. 19: 8 y. m. — ¹⁹⁾ cap. 15: 1.

piti tehdä vahinkoa vihollisen jaloille sekä hänen hevostensa kavioille ²⁰⁾. Tuommoinen linna näkyy olleen koko kihlakunnan yhteinen turvapaikka; niitä on jäljellä, joihin tuhansia ihmisiä ja elukoita mahtuisi. Sisässä oli oikein puusta rakennettuja huoneita, joissa asuttiin; ne olivat siis aivan kuin kaupungeita ²¹⁾. Vihollinen piiritykseen ryhtyessään, ensi-työkseen toi metsästä suuria puita ja rakensi linnan ympäri sorto-aidan, jonka takaa saattoi paremmassa turvassa ampua linnalaisia ²²⁾. Sitten ladottiin risukasoja kokoon vallin edustalle, aina vallin reunan korkeuteen asti, ja koetettiin niitä polttamalla saada linnan sorto-aitakin syttymään ²³⁾. Piiritetty puolestaan joskus lennättivät rekiä tai rattaan pyöriä, joihin palavia kekäleitä oli sidottu, alas noiden risukasojen päälle, niin kauan kuin vielä olivat matalammat, ett'ei niiden palo vielä voinut linnan valli-aitaan ylettyä ²⁴⁾. -- Vihollinen myös koetti rautakoukuilla vetää vallinpäällistä aitaa hajalleen ²⁵⁾. Viimein käytiin väkirynnäkölle, jota piiritetty puolestaan vastustelivat ampumisella sekä kivien ja pölkkyjen päälleliverittämisellä ²⁶⁾. Monesti myös nälän ja ahtauden kautta syntyvät tarttuvaiset taudit pakoittivat linnalaiset antaumaan ²⁷⁾.

Jos vihollinen pääsi voitolle, tapettiin melkein aina kaikki täys-ikäiset miehet ²⁸⁾. Kuitenkin nähdään joskus esimerkkejä että vankejakin otettiin ²⁹⁾. Mutta näille raukoille tuli tavallisesti vielä julmempi kohtalo osaksi; sillä melkein aina uhrattiin heidät sitten jumalille hirveällä kidutuksella ³⁰⁾ taikka surmattiin muuten julmalla tavalla, oikein indianilaisella kekseliäisyydellä. Esim. Saarenmaalaiset kerran, saa-

²⁰⁾ cap. 10: 12, cap. 14: 5. — ²¹⁾ cap. 15: 1, 30: 4. — ²²⁾ cap. 14: 3, 15: 1. — ²³⁾ cap. 10: 12, 14: 3 y. m. m. — ²⁴⁾ cap. 15: 1, cap. 28: 5. — ²⁵⁾ cap. 30: 4. — ²⁶⁾ cap. 14: 10. — ²⁷⁾ cap. 14: 2, 27: 2. — ²⁸⁾ cap. 12: 6, 15: 1 y. m. m. — ²⁹⁾ cap. 12: 6, 19: 5, 27: 1. — ³⁰⁾ cap. 9: 12, 14: 8.

tuansa erään papin seuralaisineen kiinni, pistivät heille teroitettuja puikkoja kynsien ja sormilihan väliin, silpoivat heiltä jäsenet paloitellen, kärvensivät valkealla ja viimein vasta kirveillä hakkasivat keskeltä poikki ³¹⁾. Samoin polttivat toiset Virolaiset toisessa tilaisuudessa yhtä Lättiläis-päällikköä, „paistaen kuin kalaa“, siksi kun hän kuoli ³²⁾. Kerta taas Sakkalalaiset leikkasivat elossa olevilta vangeilta sydämet ulos rinnasta ja söivät ne, saadaksensa enemmän urhoutta ³³⁾. Vaimot ja lapset melkein aina vietiin saaliiksi ³⁴⁾. Osa heistä pidettiin kotitarpeita varten, toisia myötiin muualle ³⁵⁾. Kuitenkin on joskus esimerkkejä, että ainoasti tytöt säästettiin, naidut vaimot ja lapset surmattiin yhdessä miesten kanssa ³⁶⁾. Samoin ryöstettiin myös kaikki, mitä vaan irtonaista tavaraa oli. Tavallisesti mainitsee Henrik Lättiläinen saaliina: karjaa, suurta sekä pientä, hevosia, vaatteita „ynnä muuta kalua“, joskus lisää hän vielä luettelonsa viljat ja rahat ³⁷⁾. Ryöstämistä varten hajosivat voittajat erijoukkoihin; mutta aina oli heillä määrätty pääkortteri, „*maja*“ (lätin kielellä *mähja*, lue: maaja), johon sitten jälleen kokoontuivat ³⁸⁾.

Sotaretkellä ei käyty ainoasti mailla, vaan myös merellä. Erittäin olivat Kuurinmaan niemukkeen liiviläiset asukkaat ynnä myös Saarenmaan Virolaiset mainioita merirosvoja. Ne kävivät yhä ryöstelemässä Tanskaan kuuluvan Skoonen sekä muun Ruotsin rannikoilla ³⁹⁾. Usein oli heillä sotaan mennessä pari sataa alusta ⁴⁰⁾. Kuurilaisten sotatavasta kertoo Henrik Lättiläinen tällä tavoin. Ne muuttivat ennen meritappelum alkua kaiken kuorman alustensa peräkokkiin, joten etukokat kohosivat korkealle vedestä. Sitten sitoivat he lai-

³¹⁾ cap. 18: 8. — ³²⁾ cap. 19: 3. — ³³⁾ cap. 27: 1. — ³⁴⁾ cap. 15: 1 y. m. m. — ³⁵⁾ cap. 30: 1. — ³⁶⁾ cap. 12: 6, 18: 5. — ³⁷⁾ cap. 9: 4, 15: 1, 18: 5, 23: 10, 30: 5 y. m. m. — ³⁸⁾ cap. 15: 7, 30: 1 y. m. — ³⁹⁾ cap. 7: 1. — ⁴⁰⁾ esim. cap. 19: 5.

vansa kaksittain yhteen, jättäen aina loman joka parin väliin. Kun sitten Saksalaisten laivat noihin lomiin tunkeutuivat, oli Kuurilaisten, ylempänä seisoen, helpompi ampua sekä sivaltaa ⁴¹⁾. Saarenmaalaiset taas kerran koettivat laivastonsa jakamisella kahteen osaan sulkea viholliset umpipiiriin ⁴²⁾. Toisessa tilaisuudessa he rakensivat tulilauttoja, joilla yrittivät polttaa Saksalaisten laivoja. Siitä samasta kertomuksesta, niinkuin myös toisista, näemme paitsi sitä, että Virolaisten sota-aluksissa, paitsi purjeita, airojakin käytettiin ⁴³⁾. Kovin isoja ei ne siis voineet olla. Kerran arvioipi kuitenkin Henrik Lättiläinen joka laivassa olleen miesluvun 30:ksi ⁴⁴⁾. Kuurilaisista hän vielä lisää sen tiedon, että jos joku heistä tuli pahoin haavoitetuksi, lähin kumppali häneltä hakkasi pään poikki; he eivät näet tahtoneet jättää ketään omaisistaan elävältä vihollisen kidutettavaksi ⁴⁵⁾.

Rautahaarniskoita ei ollut Liiviläisillä eikä Virolaisilla ⁴⁶⁾. Varjelukseksen maan alku-asukkaat käyttivät ainoasti kilpiä. Kuurilaisten kilvet olivat kahdesta laudasta kyhätyt ja pidettiin maassa pystyssä paimensauvan tapaisen kangen avulla ⁴⁷⁾. Niitä käytettiin ainoasti niin kauan kuin kaukaa ampuen taisteltiin, vaan olivat ne viskattavat pois ennenkuin käsiryhmään ryhdyttiin. Aseina mainitsee Henrik Lättiläinen jousen nuolineen ⁴⁸⁾, linkosauvan ⁴⁹⁾, nuijan ⁵⁰⁾, keihään ⁵¹⁾, heittopeitsen ⁵²⁾, miekan ⁵³⁾ ja sotakirveen eli tapparan ⁵⁴⁾. Nakkauskoneita, jommoisia Keski-ajalla linnoja piirittäissä käytettiin nykyisten kanuunain asemesta, oppivat Virolaiset vasta Saksalaisten kautta tuntemaan ja käyttivät niitä itse

⁴¹⁾ cap. 14: 1. — ⁴²⁾ cap. 7: 2. — ⁴³⁾ cap. 7: 2, 14: 5, 19: 5. — ⁴⁴⁾ cap. 7: 2. — ⁴⁵⁾ cap. 14: 5. — ⁴⁶⁾ Liiviläisistä cap. 7: 7, 10: 12, Virolaisista cap. 15: 3. — ⁴⁷⁾ cap. 14: 5. — ⁴⁸⁾ Monessa paikassa. — ⁴⁹⁾ cap. 19: 5. — ⁵⁰⁾ cap. 18: 8. — ⁵¹⁾ cap. 2: 5, 6 y. m. m. — ⁵²⁾ cap. 15: 3. — ⁵³⁾ cap. 13: 5 y. m. m. — ⁵⁴⁾ cap. 18: 8.

ainoasti valloitus-sodan lopulla ⁵⁵). Sama oli myös joutsipyssyjen laita ⁵⁶).

Sotilakkoa eli välirauhaa tarjoessa lähetti toinen toiselleen keihään. Kun rauha jälleen oli irtisanottava, laitettiin tämä keihäs takaisin ⁵⁷). Varsinainen rauhasovinto vahvistettiin uhreilla ⁵⁸). Liittoa solmiessa seisoivat molemmat puolet miekkojensa päällä ⁵⁹). Pantiksi uskollisuudesta ja rauhanlupauksen lujudesta otettiin sekä Liiviläisiltä että Virolaisilta heidän vanhimpiensa poikia, luultavasti niinkuin Saksalaiset tavallisesti muissakin menoissa tekivät, maan taapaa noudattamalla ⁶⁰).

Sodasta ja rauhasta niinkuin muutenkin kaikista tärkeistä asioista päätettiin keräjillä, joilla mettä juoden neuvoteltiin ⁶¹). Enimmiten pidettiin nämät keräjät maakunnittain. Virolaisten alue oli näet jaettu seitsemään maakuntaan, nimittäin idästä alkain: Varsinais-Viro (Viru), Järva, Harju, Lääne (Länsi), Saaret, sekä etelässä Ugaunia (runoissa Oandi, luultavasti vanhemmasta Ogandi) ja Sakkala. Liiviläisten maassa oli neljä maakuntaa: Wäinäläisten (Weinelenses) ⁶²), Toraida Koivajoen varrella, Vidumaa (Ydumaea) ja Metsapoole ⁶³). Kuurilaisten maan jaosta, joka ei vielä silloin tullut valloitetuksi, ei puhu Henrik Lättiläinen mitään. Jokainen maakunta oli jälleen jaettu kihlakuntiin (vir. kihelkond, *Henr. Lätt:ssä kilegundae*), joita oli enemmän tai vähemmän ⁶⁴), kihlakunnat kyliin ⁶⁵). Yhteistä hallitsijaa ei ollut kummal-

⁵⁵) cap. 26: 3. — ⁵⁶) cap. 26: 8. — Kenties virolainen sana *ambu* = joutsi, ja suomalainen *ampua* tulivatkin sitten saksalaisesta *armbrust* = joutsipyssy. Virolainen ampumista nytkin vielä vaan sanoo laske-miseksi. — ⁵⁷) cap. 2: 5. — ⁵⁸) cap. 5: 3. — ⁵⁹) cap. 16: 3. — ⁶⁰) cap. 10: 14 y. m. m. — ⁶¹) cap. 2: 8. — ⁶²) cap. 10: 6. — ⁶³) cap. 11: 2. — ⁶⁴) Läänessä seitsemän cap. 28: 2, Varsinais-Virossa viis cap. 23: 7. — ⁶⁵) cap. 24: 1.

lakaan kansalla, eikä myös muutenkaan kovin suurta yhteishenkeä. Päällikköinä sodassa, tuomareina rauhan aikoina ⁶⁶⁾ olivat *vanhimmat*. Kuinka suuri hallitus-ala kullakin näistä oli, ei ole oikein selvästi sanottu. Toisinaan näyttäisi siltä, kuin olisi kihlakunnassa ollut ainoasti yksi vanhin ⁶⁷⁾; mutta toisissa, useammissa paikoissa sitä vastaan näkyy heitä ilmautuvan enemmän. Varsinais-Virossa esim. oli viisi kihlakuntaa, ja Saksalaiset, maakunnan valloitettuaan, veivät viisi vanhinta kanssansa Riikaan kastettaviksi. Mutta sitä ennen olivat he jo kastaneet kaksi Varsinais-Viron vanhinta ⁶⁸⁾. Myös nähdään välistä useampia vanhimpia yhden kihlakunnan linnassa, vaikka siinä, se täytyy myöntää, olisi mahdollista, että ne olivat toisesta kihlakunnasta tähän paenneet ⁶⁹⁾. Luultavasti oli asia niin, että kullakin kylällä oli oma vanhimpansa ⁷⁰⁾, mutta paitsi sitä kihlakunnalla yhteinenkin ⁷¹⁾. Antavatpa muutamat paikat syytä päättää, että myös löytyi vieläkin korkeampia koko maakunnan vanhimpia. Semmoisia olivat esim. Liiviläinen Kauppo Toraidan maakunnassa, jota Henrik Lättiläinen joskus kuninkaaksikin nimittää ⁷²⁾. Samoin myös Lemmitty (Lembitu) Sakkalassa ⁷³⁾. Olivatko vanhimpien arvo perinnöllinen, jonkunlaisena aatelis-säätynä, vai valittiinko heitä, siitä emme saa tietoa. Sillä yllämainittu seikka, että heidän poikiansa otettiin pantiksi, tuskin todistaneet että niitä pidettiin kalliimpisukuisina, vaan ainoasti

⁶⁶⁾ cap. 29: 7. Epäilemättä valheellinen on tuo Henrik Lättiläisen antama tieto, että Liiviläisillä ei ollut mitään tuomareita, vaan täysi omankäden oikeus, cap. 10: 15. — ⁶⁷⁾ cap. 24: 1 ja 5. — ⁶⁸⁾ cap. 23: 7. — ⁶⁹⁾ Virolaisissa cap. 30: 5, Liiviläisissä cap. 10: 4, 16: 3, 4. — ⁷⁰⁾ H. L. kertoo kerran jotain tapahtuneen Annon erään vanhimman kylässä cap. 11: 5. — ⁷¹⁾ Valdiassa Saarenmaalla esim. piispa itse antoi kasteen ylimmälle päällikölle, toiset papit muille, cap. 30: 5. — ⁷²⁾ cap. 7: 5, 16: 3. — ⁷³⁾ cap. 15: 9, 21: 2.

mahtavain miesten kuuliaisuudessa pitoa isänrakkauden kautta. — Maakunnan keräjilläkin, vaikka niihin kansa miehissä tuli kokoon ⁷⁴⁾, näkyy vanhimmilla etupäässä olleen sananvalta. Sen voisi päättää eräästä tilaisuudesta, jolloin Henrik Lättiläinen nimen-omaan sanoo vanhimpain ruvenneen ahdistamaan kahta kristittyä Liiviläistä, jotka tulivat keräjille, muitten pakanallisten kansalaistensa neuvotteluun ⁷⁵⁾. Paitsi maakuntais-keräjiä oli kumminkin Virolaisilla paitsi sitä myös koko kansalle yhteiset. Kerran vuodessa pitivät kaikki virolaiset maakunnat yhteiset keräjät *Raigelessa* Harjunmaalla ⁷⁶⁾. Väli-ajoillakin laittoivat ne joskus toinen toiselleen lähettäviä, joiden piti antaa tietoja maakunnan aikaansaamista tärkeistä asioista ja yhteisiin toimiin kehoittaa ⁷⁷⁾. Mutta ylimalkain oli maakuntien keskinäinen side hyvin höllä; kukin heistä oli aivan omavaltias. Se sai tärkeimmistäkin asioista päättää kokonaan itsenäisesti. Toinen monesti vielä edelleen jatkoi sotaakin vihollista vastaan, jonka kanssa toinen jo oli rauhassovintoon taipunut ⁷⁸⁾. Uuden uskon tuottaman sekasorron syyksi lienee kuitenkin luettava, että joskus joku maakunta toista vastaan tarttui aseisiin ⁷⁹⁾. Kumminkaan ei Henrik Lättiläinen mainitse ainoatakaan esimerkkiä niiden välillä, jotka vielä olivat pakanoita. Saman syyn vaikuttamaa myös lienee, kun yhdessä tilaisuudessa yksi kihlakuntakin, erilleen maakunnastaan suostui rauhaan Saksalaisten kanssa ⁸⁰⁾.

Aivan itsenäiset ei näy kaikki Liiviläiset olleen ennen

⁷⁴⁾ cap. 13: 5. — ⁷⁵⁾ cap. 10: 5. — ⁷⁶⁾ cap. 20: 2. Paikan nimi, toisoinnoissa myös *Rugele* ja *Rangole*, on Henrik Lättiläisen aimaisella tavalla väännetty ja mahtoi alkuaan olla *Raigala*. Sitä arvellaan samaksi kuin nykyinen Raila Raikulan kartanon alustalla Rappilan pitäjässä. — ⁷⁷⁾ cap. 19: 5, 21: 2, 26: 4, 7. — ⁷⁸⁾ cap. 19: 4 y. m. — ⁷⁹⁾ cap. 20: 2 y. m. — ⁸⁰⁾ cap. 18: 5.

Saksalaisten tuloakaan. Kumminkin näemme Väinäläisten maksaneen veroa Polotsk'in venäläiselle ruhtinaalle ⁸¹⁾. Ulotuiko sama veron-alaisuus muihinkin heidän kansalaisiinsa, ei ole sanottu, ja luultavinta on, että ei niin ollut, sillä muuten olisi siitäkin tullut kiistaa Saksalaisten ja Venäläisten välillä. Virolaiset, Saksalaisten tullessa, eivät olleet missään vallan-alaisuudessa, kuinka ajoittain ennen lieneekin ollut laita. Kaikissa tapauksissa rajoittui tuo Venäläisten valta paljaasen veron-ajoon; mutta veron-alaisten kansain hallitukseen tai muihin asioihin ei ollut Venäläisillä tapa sekaantua.

Paljon vaillinaisempaa kuin sotatapain kuvaus on luonnollisesti kaikki muu, mitä Henrik Lättiläinen kertoo Liiviläisten ja Virolaisten elämästä. Kuitenkin on hän meille säilyttänyt useampia tärkeitä tietoja heimolaistemme pakanallisesta uskonnosta, jotka myöhempiä muistoonpanoja vahvistavat tahi täydentävät. Saarenmaalaisten sotahuuto, niin kuin jo mainittu, oli *Taar' abita* = Taara auta! Tästä näemme, että he palvelivat sotajumalaa sillä nimellä. Toisessa paikassa puhuu Henrik Lättiläinen vuoresta Varsinais-Virossa sekä ihanasta lehdosta, missä kansan tarun mukaan Saarenmaalaisten suuri jumala, nimeltä „Tharapita“, muka oli syntynyt ja josta se sitten oli saareen lentänyt ⁸²⁾. Luultavasti oli Liiviläistenkin ylijumalalla melkein sama nimi; ainakin on yhden heidän maakuntansa nimi Toraida, joka aivan luontevasti on selitettävä *Tor'aidaksi* s. o. Tor'in tarhaksi (*aid* on Viroksi ja Liiviksi tarha ja puutarha). Virolaisten jumalanpalvelus pidettiin, niinkuin yllä näimme pyhillä vuorilla, pyhissä lehdossa. Toisessakin paikassa on puhe erään kylän pyhästä lehdosta ⁸³⁾. Näissä lehdossa seisoi Taaran kuva,

⁸¹⁾ cap. 1: 3 y. m. — ⁸²⁾ cap. 24: 5. H. L. on tässä väärin luullut Saarenmaalaisten sotahuudon kokonaisuudessaan jumalan nimeksi. — ⁸³⁾ cap. 23: 9.

puun kannon päähän veistetty ihmispää ⁸⁴). Ovatpa muutamassa paikassa useammatkin jumalainkuvat mainitut yhdessä lehdossa oleviksi, vaikk'ei niiden erinimistä anneta tietoa. Kristitty pappi ne hakkasi maahan, ja kansa suuresti hämmästyi, kun ei niistä lähtenyt mitään verta vuotamaan ⁸⁵). Taaran toimista ja omaisuuksista antaa Henrik Lättiläinen myös paljo tietoja. Yllämainitun sodanjohdon rinnalla näkyy hän myös ennustaneen tulevia asioita. Eräs Liiviläinen kertoi Saksalaisille nähneensä kansansa jumalan, „joka rinnasta alkain kasvoi ulos puusta“. Tämä jumala oli hänelle ennustanut vihollisen tuloa ⁸⁶).

Uhriksi mainitaan Liiviläisten yhdessä tilaisuudessa tapaneen koiria sekä vuohia ⁸⁷). Virolaiset taas kerran uhraavat härän ⁸⁸), toisessa sekä sarvinautoja että muutakin karjaa ⁸⁹). Kumpaisellakin kansalla, niinkuin jo tiedämme, oli paitsi sitä tapana surmata vangittuja vihollisia miehiä jumalilleen otolliseksi antimeksi ⁹⁰). Uhrin toimitettiin suurella huudolla ja riemulla ⁹¹).

Tärkeämmistä asioista neuvotellessa tiedusteltiin jumalain tahtoa ja tulevaista kohtaloa *arpomisella*. Kerran esim. arpoivat Kuurilaiset, saisivatko apua jumaliltaan ja mikä aika olisi sopivin rynnäkölle ⁹²). Toisissa tilaisuuksissa on myös selitetty kuinka arpominen kävi. Sitä toimitettiin monella eritavalla. Kerran Liiviläiset tahtoivat tietää, pitikö uhrata

⁸⁴) H. L. sanoo Saarenmaalaisten huutaneen *puuta* (lignum) avukseen cap. 30: 4. Toisessa paikassa Liiviläiset näkevät pään kuvan, jonka Saksalaiset leikillään olivat puuhun veistäneet ja luulivat sen kristittyin jumalaksi, cap. 2: 8. — Vertaa myös alempana juttua ennustavasta jumalanpäästä puunkannossa. — ⁸⁵) cap. 24: 5. — ⁸⁶) cap. 10: 14. — ⁸⁷) cap. 16: 4. — ⁸⁸) cap. 26: 7. — ⁸⁹) cap. 15: 3. — ⁹⁰) cap. 14: 8, 26: 7 Virolaisilla; cap. 9: 12 Liiviläisillä. — ⁹¹) cap. 16: 4. — ⁹²) cap. 14: 5. Vertaa myös cap. 26: 7.

yksi heidän käsiinsä joutunut kristitty pappi. Silloin he ta-
luttivat hevosen maahan asetetun keihään eteen. Hevonen
astui yli elämää tarkoittavalla jalalla (arvattavasti oikealla,
niinkuin alempana saamme nähdä), ja vanki säästettiin ⁹³).
Toisissa paikoissa katsottiin, kummalle puolelle uhri-eläin
tapettaessa kaatui; jos oikealle, se merkitsi menestystä, jos
vasemmalle, turmiota ⁹⁴). Äsken mainitussa hevos-oraake-
lissa oli tietäjä (*ariolus*) arpomisen johtajana. Kun hevonen
ei ottanut astuakseen yli vasemmalla jalalla, niinkuin tietysti
olisi suotu, selitti tämä tietäjä: kristittyin jumalan istuvan
hevosen selässä, pyhää toimitusta estämässä. Hevosen sel-
kää senvuoksi pyyhittiin, vaan ei se auttanut. — Virolaisten
uskonnollisia käsityksiä kuvaa muuten sekin seikka, että sama
kristitty pappi sitten toisenkin kerran taas Vironmaalla oli
hengen vaarassa. Hänen saarnatessaan uutta uskoa Juhan-
nus-aattona, vanhana juhlanan, sattui näet tulemaan auringon-
pimennys, josta kansa hänelle vimmastui, arvelen, että hän
se heiltä oli päivän syönyt ⁹⁵).

Kuolleitten palveluksesta, jolla on niin suuri sija myö-
hemmissä muistoonpanoissa Virolaisten pakanallisista uskon-
menoista, ei Henrik Lättiläinen virka mitään. Mutta sen
asemesta saamme häneltä tietää, että ruumisten polttaminen
oli yleisenä tapana maan suomensukuisilla asukkailla. Viro-
laisista ⁹⁶) ja Kuurilaisista ⁹⁷) on se aivan selvään sanottu, ja
että niin myös oli Liiviläisten tapa, sopii päättää seuraavasta
seikasta. Heidän vanhimpansa Kauppo näet kaatui tappeluun
Virolaisia vastaan kaukana omasta maasta; silloin ruumis
poltettiin ja jäännökset vietiin kotiin haudattaviksi ⁹⁸). Mah-

⁹³) cap. 1: 10. Samallaiset hevos-oraakelit kuuluvat myös ven-
diläisillä kansoilla Itämeren rannikolla olleen tavalliset. — ⁹⁴) cap. 15:
3, 20: 2. — ⁹⁵) cap. 1: 10. — ⁹⁶) cap. 12: 6, 26: 8. — ⁹⁷) cap. 14: 5. —
⁹⁸) cap. 21: 4.

dollista tosin olisi, että polttamiseen tässä vaan oli syynä halu saada jäännökset pois pakanallisesta maasta vihittyyn maahan, sillä kristityiksi kääntyneet muuten aina haudattiin. Mutta ei myös ole mahdotonta, että kansallinen tapa tässä voitti uuden uskonnollisen. Ruumiinpolttamisessa vietettiin vainajan muistoa itkuvirsillä ja juomingeilla ⁹⁹⁾. — Perheellisistä tavoista kertoo Henrik Lättiläinen, että Saarenmaalaisilla usein oli kaksi, kolme, jopa useampiakin vaimoja ¹⁰⁰⁾. Eikä se ollut noille hurjille merirosvoille yksistään omituinen tapa, vaan näkyy olleen yleinen sekä Virolaisissa että Liiviläisissä ¹⁰¹⁾. Nuot liikavaimot otettiin sotavangeista ¹⁰⁰⁾; kenties oli usein sama laita ensimmäisenkin vaimon, tuon Suomen-suvun vanhan tavan mukaan, että piti ostaa tai ryöstää vaimo vieraasta kansasta tai kumminkin heimosta. Tällä vaimojen ryöstämisellä, jota myös Venäläiset, Liettulaiset ja Lättiläiset harjoittivat, oli muuten siihen aikaan sangen suuri ja tärkeä sivistyshistoriallinen merkitys. Nais-suku silloin toimitti sitä kansainvälistä yhdistämis-tehtävää, mitä nyt rautatiet, sanalennättimet, posti ja sanomalehdet. Ainoasti tuon alinomaisen keskinäisen vaimoinvaihdon kautta selviää meille, kuinka Pohjan aivan erisukuisilla kansoilla saattoi olla niin paljon yhtäläisyyttä uskonnossa, maailman katsannossa ja tavoissa.

Maanviljelys oli jo Henrik Lättiläisen aikana silminnähtävästi pää-elatuskeinona sekä Liiviläisillä että myös Virolaisilla. Sen todistaa se seikka, että kirkolle maksettavat verot säättiin suoritettaviksi „auramaan“ mukaan ¹⁰²⁾, kun sitä vastoin vähemmin asutussa, vähemmin viljellyssä Suomenmaassa metsännahkaset, metsästyksen tuote, ensi-aikoina

⁹⁹⁾ cap. 12: 6. — ¹⁰⁰⁾ cap. 30: 1. — ¹⁰¹⁾ Virolaisissa cap. 26: 8; Liiviläisissä cap. 1: 10. — ¹⁰²⁾ cap. 2: 8, 10: 13 y. m.

olivat tärkeimpänä veroparselina. Vilja jätettiin Suomalaisten tavan mukaan korjuun jälkeen pelloille aumoina seisomaan ¹⁰³). Liiviläiset myös hoitivat mehiläisiä ¹⁰⁴).

Kauppa-yhteys Saksan kanssa oli vasta alkanut noin puoli vuosisataa ennen lähetys-saarnaajain ja valloittavain ritarein tuloa. Mutta sitä ennen jo näkyy ulkomaan tavaroita tulleen Itämeren maakuntiin Gottland'in kauppiaitten välityksellä. Muutamassa tilaisuudessa kysyi eräs Liiviläinen uusilta tulokkailta, mitkä olivat „vadmal'in“ (saran) ja suolain hinnat Gottland'issa, joka kysymys samassa osoittanee, mitä tavaroita he pää-asiallisesti ulkoa tarvitsivat ¹⁰⁵). Gottland'in saareen näkyvät myös Saarenmaalaiset usein vieneen sota-saaliinsa myötäväksi ¹⁰⁶). Enimmiten oli tietysti noilla ajoilla kauppa vaihtokauppaa, mutta käytettiin kuitenkin myös joitakuita, rahan asemesta käypiä kaupanvälittämiä. Niitä oli kahta laatua. Toiset olivat nädän-nahkaisia, nimeltä *nogat'it* ¹⁰⁷); toiset taas, *osering'*eiksi sanotut, näkyvät olleet hopeisia rintasolkia ¹⁰⁸). Edelliset, joiden nimi tulee liiviläisestä sanasta *naagöd* eli *noogöd* = rahat, olivat nähtävästi vanhemmat, alkuperäiset ¹⁰⁹), *oseringit* (vanhasta slavilaisesta sanasta *usseräs* = korvarengas) Venäläisiltä opitut. Mainitaanpa pari kertaa sotasaaliin seassa varsinaisia rahojakin, jotka tietysti oli saatu toisilta kansoilta ¹¹⁰).

Virolaisten asuntotavasta saamme tietää, että heillä Saksaalaisten tullessa oli suuria, kansakkaita kyliä meidän Hämäläisten tavan mukaan ¹¹¹). Kylpemistä saunassa rakastettiin ¹¹²).

¹⁰³) cap. 22 4. — ¹⁰⁴) cap. 10: 13. — ¹⁰⁵) cap. 1: 11. — ¹⁰⁶) cap. 7: 1, 14: 3. — ¹⁰⁷) cap. 15: 8 — ¹⁰⁸) cap. 16, 4 y. m. Sillä nimellä sanottiin vielä viime vuosisadalla vaimoväen suuria rintasolkia Kuurinmaalla. — ¹⁰⁹) Kuitenkin käyttivät Venäläisetkin nädännahkasia, *kuni*, rahoina. — ¹¹⁰) cap. 23: 10, 27: 6. — ¹¹¹) cap. 15: 7. — ¹¹²) cap. 2: 8 Liiviläisistä

Vaatteuksesta ei puhu Henrik Lättiläinen nimen-omaan; ai-noasti sen voi päättää, että Liiviläisten ja Virolaisten puku oli jokseenkin sama, koska Saksalaiset erään tappelun jäl-keen erehdyksestä tappoivat useampia omista liittolaisistaan, syystä että olivat niin Virolaisten näköiset ¹¹³). Vaippoja käyttivät vaimot niinkuin nytkin selkensä suojana; sillä yh-den Viron maakunnan asukkaat kerran lähettivät voittajille suuren joukon niitä (*vaypas*) lepyttäjäislahjaksi ¹¹⁴).

Viimein olisi nyt Liiviläisten ja Virolaisten kieli tarkas-tettava, sen verran kuin siitä voi saada selvää Henrik Lätti-läisen kertomuksessa esiintulevien parin lauseen sekä monien nimien kautta. *Kumpainenkin kieli oli silloin vielä paljon enemmän suomenkaltainen*. Loppuvokaali nominativissa oli tallella esim. Liiv. Kauppo, Viljendi (Viljanta?) Valdeko (Val-tikka?) Vesike, Lembevalde (Lempivalta), kuitenkin, kenties erhetyksestä Vievald, Ymant (Imanti), kaikki Liiviläispäälli-köitä. Samoin paikannimissä Rastijerve, Astijerve, Metsepole (Metsäpuoli), Ikävalda, Sigevalda, Vidisele, Kubesele (Vitiselä, Kauppisela), Sidegunde (Side- l. Siite-(Seite?) kunta), Lenne-vorde (Linnavuori?), Koiva-joki ¹¹⁵); Virolaisilla päälliköt: Memme, Vottele, Vanivalde (Vanhinvalta?), Unepeve (Unipäivä); ja paikannimet: Haniale (sen-aikuisissa asiakirjoissa Hanhele = Hanhela, josta myös näkyy, että *h* ei vielä ollut poiskulu-nut), Kuldale (Kultala), Torme (Torma), Saadejerve, Loppe-gunde (Loppikunta), Somelinde (Suomenlinna), Agelinde, Vaiga, Vorcejerve (Wirtsajärvi), Warbola, Viljende (Viljanti). Samaa todistaa viroksi otettu lause: laula, laula, pappi! Ei

¹¹³) cap. 15: 3. — ¹¹⁴) cap. 27: 6. — ¹¹⁵) Tätä nimeä on tavalli-sesti johdettu sanasta *koivu*; mutta jokainen sen rannalla käynyt myön-tänee, että *Kuivajoki* on luontevin nimi joelle, joka niin paljon hieta-särkkiä on luonut ojelmaansa. Siksi sitä paikoittain vielä sanotaankin Virossa.

myös heitetty pois keskivokaalia, sen todistaa nimi Jolgesim (nyt Jalgsama küla). — Genitivissä oli vielä Virossa enimmitten loppu-*n* tallella, esim. Sontagana (Suontakana) Jogentagana, Odenpe (Ohdonpää), Tarvanpe (Tarvaanpää), Majanpate (nyt Maipää)¹¹⁶, Karethen (myös Careda) kylä (nyt Kareda); sitä vastaan kuitenkin Aliste (Alisten) kihlakunta, Sotagana (yksi ainoa kerta, kenties erehdyksestä). Liivinmaalla näkyy vaan yhdessä paikassa genitivin *n*, nimessä Ymmenkula l. Ymmekula (Immenkylä); muuten on se poissa.

Mutta paljon oli jo silloinkin molemmissa kielissä Suomesta poikkeavia omituisuuksia; jopa muotoja vielä vanhempiakin kuin meidän kielessämme. Sekä Liivissä että Virossa oli siihen aikaan niinkuin nytkin pehmeä konsonanttien ääntäminen yleinen. Katso Liiv. Viljendi, Lembevalde, Vidäsele; niin myös lauseessa: *maga magamas*, jonka Henrik Lättiläinen on meille säilyttänyt; Vir. taas Kuldale, Loppegunde, Sontagana y. m. — Vanhempaa kielikantaa kuin nykyistä taas osoittaa silloisessa Virossa konsonanttien pehmenemättömyys lyhyessä, suljetussa tavuussa, esim. Lembitu (Lemmitty), Jogentagana. — Pääte *ne* (= nen, josta siis *n* oli lopusta poiskulunut) löytyi silloin vielä Liivin kielessä, esim. joki Vogene, päälliköt Kulevene (Kuulevainen?), mutta myös lyhennettynä esim. Kyrian ja Layan (Kirjanen ja Laajanen), jos ei se liene erehdystä. Sillä Henrik Lättiläinen myös mainitsee Virolaisvanhimpia Tabelin ja Kirjavan (Kirjavainen), vaan *ne*-pääte ei ole Viron kielestä nytkään vielä kulunut pois niinkuin Liivistä. — Nimi Adja-joki osoittaa, että silloinkin jo oli sama erotus Liivin- ja Kuurinmaan Liiviläisten murteessa. Edelliset nimittäin muuttavat jälkimmäisten sanan *aiga* = ranta

¹¹⁶) Kenties *pää* vanhemmassa kielessä olikin *pätä*. Sitten saisi tuo kummallinen nimi Tarbata (Tartto) luonnollisen selityksen. Se olisi Taaranpää eli mäki.

adjaksi. — Passivin pääte näkyy jo olleen Viron kielessä sama kuin nyt. Virolaiset kerran, linnaa piirittäessään, huusivat Liiviläisille: tässä vaikka kuin kauan *magetas* (nyt magatakse l. magatasse). — Liiviläisten vastaus: *maga magamas!* taas näyttää taivutus-sijain loppuvokaalin kumminkin jo olleen poiskuluneen heidän kielessänsä. Diftongin muuttumisen pitkäksi vokaaliksi Liivissä todistaa muoto *Weinelenses* (Wäinäläiset), koska se Wäinä nyt olisi Veen. Liiviläisestä *Saletsu-* (oik. *Salatse*)-joesta näemme kolmitavuisten *nen*-päätteisten adjektivien käyttäneen vanhaa tse-muotoa. — Niin Liivin- kuin Vironkin kielessä oli vielä e-päätteisten nominein loppuvokaali nominativissä *i*:ksi muuttumatta, esim. *jerve*, *poole j. n. e.* — Omituinen on Virossa muoto *linde*, oik. *linda* = linna. Kun ei se vaan olisikin oikeastaan kuulunut *lidna*, niinkuin nyt vielä Wepsäläisillä, vaikka Henrik Lätiläinen äänen väärin käsitti? — Loppu-*o*:ta äännettiin jo Virossa, niinkuin nytkin *u*:ksi, esim. *Pudiviru*, yksi Varsinais-Viron kihlakunta.

Sangen merkilliset ovat monet tässä ilmautuvat liiviläiset ja virolaiset mies-nimet, jotka hyvin paljon pitävät yhtä Inkerin Suomalaisissa vielä 16:nen vuosisadan alussa käytettävänä olleista. Usein ne ilmoittavat vanhempain riemua pojan syntymisestä, esim. *liiv. Ilo*, *Ymant* (Imanne), virolainen *Lemmitty*. Merkittävät ovat myös nuot monet valta-päätteiset, liiviläiset *Lembivalda*, *Vievald*, virolainen *Vanivalde* (vai olisiko toisinto *Manivalde*, *kenties* = *Manavalta*, oikeampi). Kummallinen on *Unipäivä*. *Viljandi* vastaa inkeriläistä *Viljatti* (luultavasti = rikas). Liiviläiset *Asso* l. *Atso* ja *Ako* löydämme myös inkeriläisissä *Assoi* ja *Akoi*. *Kauppo* vastaa Suomessa ennen tavallisna ollutta *Kauppia*. *Vesike* oli vielä pari vuosisataa myöhemminkin kapinoitsevien Virolaisten nimi. Muuten mainitaan vielä Liiviläiset *Anno*,

Dabril 1. Dobrel, Ninnus (luultavasti lisätyllä latinaisella päätteellä = kukka), Vietso, Alo, Uldenago, Vade (Vada = verkko?) Gerveder; Virolaiset Vottele, Vitamas, Viljames (Viljamies?). Nämät melkein kaikki ovat taikka merkitystä vailta taikka kumminkin tuntemattomiksi vääntyneet käsi-kirjoituksissa.

Virolaisten historialliset runot.

Esittänyt

J. Krohn.

Meidän vanhat runomme ovat taivaalla kuvittelevain kangastusten kaltaiset. Ilmi-elävinä liikkuvat ja taistelevat Kalevalan sankarit edessämme, yhä välistä vilahtaa joku tutulta näyttävän maan ja kansan haamukin silmähämme, mutta kun astumme likemmäksi haihtuu kaikki tietymättömiin, kuulumattomiin. Kaikki on puhtaasti myyttillistä; vaikeata, miltei mahdotonta, on saada käsiinsä Kalevalassa kerrottujen tapausten historiallista ydintä, määrätä niille jotakin varmaa tapahtumatannerta maan päällä. Aivan toinen on suurimaksi osaksi Viron vanhain kansanrunoin laita. Niissä ovat myyttilliset kuvaelmat enimmästi kiintyneet tiettyihin, nyt vielä olemassa oleviin paikkoihin ja muutamista kumminkin paistaa niiden alkuperäinen historiallinen aine aivan selvästi esiin. Sama, mieluummin tosiseikoissa kuin pilvikuvissa viihtyvä virolainen kansanluonne ilmoittaa itsensä myös siinäkin, että he ovat muutamissa kokonaan historiallisissa runoissa säilyttäneet muiston taisteluistaan maansa valloittajia vastaan ja keskenään pakanuuden viimeisinä aikoina. Nämä historialliset runot niinkuin myös niiden puolihistorialliset edeltäjät pyytäisin tässä saadakseni tuoda esiin, täytteksi meidän tiedoillemme heimoveljemme muinaisesta elämästä.

1. Assamalan tappelu.

Kalevinpojalle, Virolaisten kuninkaalle, tuotiin sotasano-

Siitä sen tiesi meidän miehet,
 Tuosta tietäjät tajusi:
 Sodan purs' on soutamassa,
 Vainon vankkuri ajavi
 Viron kansaa kiusaamahan,
 Järven rauhaa rikkomahan.
 Soutaa vieraita sataisin,
 Tänne tuiskaapi tuhansin
 Päälle vaivaisen Viromme.
 Äiti lapsineen lymyhyn,
 Piiloon pienokaisinensa,
 Lonkeroihin, louhikoihin,
 Paksuin paasien koloihin.
 Taatto turvaksi omille
 Syöksee vastahan sodalle.

Pahemmaksi vaara paisui,
 Hätä kasvavi kovaksi.
 Rantavahdit tiedon tuovat:
 Purjehtii purjeita parvi,
 Suursaaren niemen nenitse,
 Tytärsaaresta sivuitse,
 Lavansaaren luona laivat
 Sotilait' on soutamassa,
 Viro-raukan rannikoille
 Tuopi täytensä uroita,
 Kantaa kaulanleikkaajaita,
 Rohke'ita ryöväreitä.

Naiset itkee nurkissansa,
 Kaihoo tyttäret kujissa,
 Vanhat raukat vainiolla,
 Lapset keskellä lepikon:
 Vihelijäisyys on Virossa!
 Nuoret miehetkin masentui,
 Posket vaaleni pelosta,
 Vaikeni ilo isältä,

Nainut mies unohti naljan;
 Vaipui kaikki miesten voima,
 Uljuus raukeni urosten.

Ken nyt lähtevi sotahan,
 Tohtii mennä tappeluhun,
 Vastaaan hirmuvainolaista,
 Vastaaan tapparan teriä?
 Miekka murtavi parahat,
 Tappaa tappara urohot,
 Armoa ei nuoli anna,
 Keihäs surmaapi satoja.
 Ken ei sortune sotahan,
 Kaadu vainovainiolle,
 Sen sitten tuli tuhoovi,
 Hävittäääpi näljän hammas,
 Kovan onnen rauta ruoska,
 Ruuton kynsi riuduttaapi.

Karskea Kalevin poika,
 Sanan lausui, näin nimesi:
 „Vaikka miekka murtaisikin,
 Tappais tappara terävä,
 Keihäs surmaisi satoja,
 Vahva mies ei pelkää verta.
 Urhot seiskohot sodassa,
 Seiskohot kuin rautaseinä,
 Myrskyssä kivinen muuri,
 Tuulessa tammet tukevat!
 Urhot seiskohot sodassa
 Häilymättä, horjumatta,
 Turvana toisten edessä!

Paisuisiko vaara vielä,
 Verivaino vimmastuisi,
 Silloin joudun turvaksenne,
 Riennän antamaan apua.

Pane nyt ruunas rahke'esen,
 Salaa kiinnitä satula,
 Salaa ratsasta ratasi,
 Tietäs hiljaa temmottele,
 Ettei kuule Viron kukko,
 Viron kukko, järven koira
 Ratsus rautain raksutusta,
 Kolketta hevos kapion.

Miehet menköhöt sotahan,
 Vahvat vainovainiolle,
 Tappokentälle tukevat.
 Itse käyös keskustahan,
 Lipunkantajan likelle
 Älä jää sodan taakse,
 Sodan taakse tai edelle,
 Älä myös sodan sivulle.
 Etumaiset ensin kaatain,
 Tapetaan takumaisetkin,
 Sivulliset surman saavat,
 Keskusta kotiin tulevi *)“.

Tuotiin taas toinen sotasanoma:

Sanan tuojia tulevi
 Yli sillan siuvuttavi,
 Lentävi linnan pihalle.
 Paukahtipa sillan pölkyt,
 Vahva porttikiin värähti.
 Tuotihin sanoman tuojat
 Kammariin pojan Kalevin,
 Kertoilivat, kuuluttivat:
 Jo sota nyt soutamassa,
 Vainon vaunu vieremässä,
 Keihon kärki kaatamassa,
 Tapparatkkin tappamassa.

*) Kalevipoeg 9: 179—337.

Tuli parvi perkeleitä,
 Rannasta rauta-uroita
 Rauhoamme rikkomahan,
 Maatamme masentamahan *).

Nyt läksi Kalevinpoika itse sotahan.

Karskea Kalevinpoika
 Vei nyt voittoisat uroonsa,
 Kantapoikansa parahat.
 Viisi parvea Virosta,
 Kuusi Kurjensaarestakin
 Seitsemän sai Suomenmaasta,
 Sata muuta saarelaista **).

Tuttuluttu! soi nyt torvi,
 Torvi kaikuva Kalevin.
 Heräs korpi, virkos vuori
 Kutsusta Kalevin urhon
 Vuori vastahan kajahti,
 Korpi ääntä kuljetteli.
 Kuului käsky Virohon,
 Kuului Harjun harjanteille,
 Vierähti Järven vesille,
 Läänen luhdille laveille,
 Alle Pernon lehmuspuitten;
 Raikkui Tartonmaan rajoille,
 Tajus sen Alhontakakin.

Tuttuluttu! soi nyt torvi
 Torvi kaikuva Kalevin.
 Rahvas rientäen sotahan
 Laittaa poikansa parahat,
 Valmistaapi vainotielle.
 Poika kylpee ahjon päällä,

*) Kalevipoeg 19: 896—1,006.

***) Kalevipoeg 17: 61—66.

Äiti paitoa pesevi,
 Hevosta isä hakevi,
 Satulaa eno sitovi,
 Kylä kuuraa kannuksia,
 Tahkovi miekan tereä.
 Sisko itkevi sopessa,
 Nuori neito nurkassansa.

Tuttuluttu! soi nyt torvi
 Torvi kaikuva Kalevin.
 Rientäin ratsastaa soturit
 Lipun liehuvan perässä,
 Sotatietä tallaamahan,
 Veritietä vieremähän.

Karskea Kalevinpoika
 Sotaratsunsa selässä
 Pyhän Taaran tammen luona
 Kutsuvi väen kokohon *).

Tappeluun mennessä hän sitten järjestää sotarintansa:

Keihonkantajat esiksi,
 Tapparat takarivihin,
 Nuijat nurkille tueksi,
 Ahraimet sivun avuksi,
 Tuurat tuimimpaan tulehen
 Linkoajat lennättäjät
 Kumpaisellekin kyllelle,
 Joutset jäntevät mäelle;
 Rajutkohon ratsumiehet
 Kuin rakehet ruoikossa.
 Syöskööt sankarit sotahan,
 Voittomiehet vainiolle,
 Toiset viidakkoon tueksi,
 Salaa väijyksiin salohon.

*) Kalevinpoika 137—239.

Seiskaa, miehet niinkuin seinä,
 Toinen toisensa tukena,
 Pankaa vahva urhon voima
 Vastaa tuimoa terästä.
 Hei nyt, miekat, melskaamahan,
 Keihäs raudat, raatamahan,
 Tapparaiset, tanssimahan
 Viikatteet, viuhuttamahan.
 Nuolet juotsien nopeat,
 Viemähän surma-sanomat.
 Niin sammuu tuli sotainen
 Vaipuu vainovalkeainen *).

Nyt alkaa tappelu:

Vainohon ajoi Alevi,
 Sulevi sotahan riensi,
 Molemmat sodan sivulle;
 Jäljemmäksi jäi Olevi.
 Karskea Kalevinpoika
 Sodan keskehen karasi,
 Taajimpahan tappeluhun,
 Hypähytteli hevosta
 Kallista karautteli
 Päälle uljainten urosten;
 Murhamiekkansa kalisi,
 Tulirauta tuiskaeli,
 Kalpa surmoa sirotti.

Syösten keskitse sotoa
 Kalevi karisti päitä
 Niinkuin lehtiä lepästä,
 Knivuneita koivikosta;
 Jäseniä silpoeli,
 Kymmenittäin kylkiluita,
 Sääriä satalukuisin,

*) Kalevipoeg 9: 727—752.

Katkoi kauloja tuhansin,
Käsiluita kuormitellen.

Rivin ruumihit venähti,
Kasoin kuollehet kedolle,
Mäkenä urot makasi,
Kaatui kymmenentuhatta
Assamalan tanterelle.

Kalevin kallis hevonen
Uipi vainovainiolla
Myöten vatsoa verissä;
Oli täynnä kenttä kaikki
Raajoja kuni risuja,
Sotamiesten sormiluita
Kuni kaisloja vedessä,
Sängenpäitä pellon päällä*).

Näin laulavat Virolaiset kuuluisasta Assamalan tappelusta. Mitä on siinä historiallista ja onko sillä ollenkaan historiallista pohjaa? Ne kysymykset tietysti ehdottomasti astuvat sen eteen, joka historiantutkijana, eikä vaan kansanrunouden harrastajana tätä runoelmaa katselee. Jälkimmäiseen kysymykseen ei voine muuten kuin varmaan myöntämällä vastata. Kaikki Viron kansan tarut ovat yksimieliset siinä, että suuri voitollinen tappelu ennen muinoin tapeltiin Assamalan kylän seudulla, joka nyt kuuluu Borkholm'in kartanon alustaan Vähän-Maarian seurakunnassa, joku matka eteläänpäin Rahkavieren (Wesenberg'in) kaupungista Varsinais-Virossa (Wirlannissa). Tämän kylän pelloilta kuuluu kyn-täessä usein löydetävän kivi-aseita. Tämä löytö myös voi antaa meille osviitan ajasta, milloin mainittu tappelu tapahtui.

Ketä vastaan Virolaiset siellä taistelivat, on vaikeampi sanoa. Itse runo mainitsee vihollisen tulleen meren puolelta

*) Kalevipoeg 17: 168—205.

laivoilla. Siinä tapauksessa ne olisivat olleet Skandinavian vikingeit. Mahdollista on kuitenkin myös, koska taistelutanteren asema on niin kaukana rannasta, Peiposjärven puolella, että päällekkärajat ovat olleet Venäläisiä, jotka uuden valtakuntansa perustamisen jälkeen usein yrittivät tunkeuta „Tschuudien“ alueelle, vaan yhden ja toisen kerran saivat verisin päin palata.

Mitä runossa on puhuttu rautamiehistä on tietysti myöhempää lisäystä, syntynyttä vasta senjälkeen kun Virolaiset olivat tulleet tutuiksi Saksalaisten kanssa. Samaa sukuperää myös lienee, mitä on sotalipuista sanottu; sillä semmoisia ei mainitse Henrik Lättiläinen koskaan Virolaisissa, vaikka kyllä monessa kohdassa kertoo Saksalaisten, Tanskalaisten ja Venäläistenkin lipuista. — Lieneekö runossa kuvattu sotarinnan järjestys todenmukainen, ei voi aivan varmaan päättää; mutta ainakaan ei se ole mahdoton, koska kaikki siinä mainitut eri-aseitten lajit tiettävästi olivat Virolaisilla käytännössä pakanuuden aikana. Aivan varmaa ja Henrik Lättiläisenkin kertomusten kanssa yhteensopivaa on, mitä runo laulaa vaimojen ja lasten pakenemisesta „loukeroihin, louhikoihin“ ja muihin piilopaikkoihin. Samoin puhuu hänkin monesti kylien turvallisuutta valvovista vartijoista.

Runossa mainitut sotapäälliköt, Sulevi, Alevi, Olevi ja itse Kalevinpoika sitä vastaan ovat tietysti aivan myyttillisiä. Yleinen tapahan on kaikilla kansoilla johonkukuh kuuluisampaan nimeen kiinnittää kaikki merkillisemmät tapaukset.

2. Uhriruno Turis-jumalalle.

Turiselle tuuran-anniks

Tuuran-anniks, kirveen kilveks*),

*) Suotakoon tässä huono runomitta anteeksi, koska lienee tärkeämpi että suomennos tuli niin uskolliseksi kuin mahdollista.

Keihään kerittäjäksi,
Mahtimiekan morsioksi
Surmataa nyt sarvivuohi,
Kaadetaan sorkka-kuningas.
Ohoh tuota sarvipäätä,
Somer-lehdon siestarlaista!

Ota sorkka liiton solmuks,
Kinttusuoni kiinnitteeksi,
Sapsonen salapantiksi,
Kun lähden merta mittaamahan,
Sivut saaren kyntämähän,
Kaikki rannat riistämähän,
Aimo-aarteitten hakohon,
Kullalla vaimon kosihin.
Suo saalista sahran verroin,
Vako täytä vaaksan verroin!

Vien nyt vuoheni sisukset
Uhriksi Ukon kivelle,
Kannan kiitos-antimeksi
Ilman suonnista ihanan.
Ukon onni lähtiessä,
Niin myös tullessa takaisin.
Laita tuulta laatuisata,
Lauhke'ita lainehia
Venettä vierittämähän,
Purjeita paisuttamahan,
Kokkoa kerittämähän *).

Tämä merkillinen runo on muisto niiltä ajoilta, jolloin pakanalliset Virolaiset laajalta rosvoilivat pitkin Itämeren rantoja. Pihkovan Virolaiset, joilta se on saatu, vieläkin tietävät kertoa *Turis-siko pühändus* (Turisen vuohen pyhitys) nimisestä vanhasta juhlasta syksyllä. Se oli siis kiitosuhri

*) Reuss N:o 16.

sen jälkeen kun oli hyvällä menestyksellä palattu vikingi-retkestä, ja samassa myös rukoeltiin onnea vastaisille retkille. Vuohia mainitsee myös Henrik Lätiläinen uhratuiksi eräässä liiviläisessä linnassa piirityksen aikana, siis nähtävästi myös sotajumalalle. Tässä käytetty sana *anne* on nähtävästi uhrin alkuperäinen nimitys suomen kielellä. Somer-lehto taisi olla nykyisessä Somerpalossa, likellä pyhää Wöhandajokea, missä kuuluu olleen vanha uhrilehto.

3. Virolaisten kukistus.

Vanha aik' oli vainon aika,
 Pitkällinen piinan aika,
 Onneton ohake-aika,
 Orjaruoskan raamu-aika,
 Vaivuttava vaivan aika!
 Vaivas meitä vainolaiset,
 Pappi piiskas helminauhoin,
 Ryösti, riisteli ritari,
 Rosvoeli rosvoparvi,
 Sorti murhaajan sapeli,
 Ruotsin ruosk' oli ruostekaste,
 Saksan sahra sappirakko,
 Kaarne toi ruton kamalan,
 Naakka nälkäkaakkusia.

Saksa vei peripeltonne,
 Jätti korvet kynnöksemme,
 Kanervikot kylvöksemme,
 Leiväksi aivan akanat,
 Kymmenekset herra kiskoi,
 Koppas kynsiinsä veroksi,
 Kaikki ryösteli rahamme,
 Plakkariin pohjattomahan.

Riisti myös risti-isämme
 Säästetyt salavaramme,

Ryhtyi puihimme pyhihin,
 Armon lähtehet likasi,
 Kirves kaatoi Taaran tammen,
 Pitkän puun kiromäellä.

Kärkipä meil' on keihon päässä,
 Terä miekassa terävä,
 Joutsella nuolet nopeat.
 Veli kulta, veikkoseni,
 Riennä runalla rutosti,
 Rantarahvaasen ratsasta,
 Tuhkurillas Turjanmaalle,
 Voikollasi Voitonmaalle.
 Tuopas Suomesta sukumme,
 Saaren miehet meikäläiset,
 Harjun uljahat urohot,
 Virosta visasydämet.
 Viron on viikate vihainen,
 Harjulaisen tuulas tuima,
 Hiion nuijat hirvittävät,
 Turjanmaan tuurat tukevat.

Mut ei pysty puinen nuija
 Rautakilpihin kovihin;
 Katkes kärki keihästä,
 Poikki piikit tuulahasta,
 Tylstyti tappara terävä,
 Vääntyi viikate vihainen,
 Taittui tuuratkin tukevat.

Laulajan kertomukseen piti nyt tulla kuvaus menetetystä tappelusta, jota ei hän kuitenkaan osannut laulaa. Sitten hän jatkoi:

Piilopirttihin pakenin,
 Korven taakse kätkeysin;
 Ukon uhriksi lähetin
 Rukoukset rinnastani,

Huokaukset hartahimmat,
Suitsutin lepytys-suitsut,
Salapyyntöni sopotin.

Venäläinen veikkosemme
Kaulansurma, karhusemme,
Korventeli Kõeronmaata,
Pahoin poltti Põltsanmaata,
Virohon tulen viritti,
Viljantihin toi tuhoa.

Kusta tuo savu tulevi?
Ei tule kylän kydöstä.
Onpa se sotasavua,
Pahaa vainovalkeata,
Liekkiä linnan palavan.

Rosvot nuot risti-isämme,
Nimen uuden napsuttajat,
Pisti painajan poveemme,
Murhan Taaran tammistohon.
Salakäärme Saksalainen,
Sisilisko se sileä,
Meidät pauloihin panevi,
Ilkeihin orjan-ikeisin,
Sitoo rantarahke'isin.

Ei tuo rusko iltarusko,
Se on tappelutulista,
Se on vainovalke'ista,
Veljeimme punaveristä.
Ne ne taivahan tulisti,
Reunat pilvien punasi;
Säikkyy tuota iltatähti,
Ja kointähti kammostuupi,
Kuunkin posket kelmeneepi *).

*) Reuss'in laulukokous N:o 40.

Tähän runoon, jonka Vironmaan viimeinen ympärikulkeva vanha runoniekka ja kanteleensoittaja, kuollut 1812 t. 13, lauloi, on muisto useammista hänen kansaansa kohdanneista vaikeista rasiuksista sekaantunut yhteen. Siinä on nimittäin kuvaus maan valloituksesta Saksalaisten kautta, Venäläisten hävitysretkistä sekä viimein Viron kansan orjuuttamisesta muutamain turhain kapinan-yritysten jälkeen. Sillä alussa valloituksen ensi-aikoina he vielä olivat pysyneet persoonallisesti vapaina. Huomattava on, että kaikissa virolaisissa sotarunoissa aina puhutaan Suomalaisten avusta, jotka myös v. 1343 viimeisen suuren Virolais-kapinan aikana olivat tulossa, vaan joutuivat liian myöhään. Muuten haetaan tässä runossa vielä apumiehiä Turjanmaalta ja Voittomaalta („Voidomaalta“) joka jälkimäinen kenties voisi tarkoittaa Gotland'ia (vanhoissa suomalaisissa kirjoissa Voidonmaa). Kõero ja Põltsamaa ovat paikkakuntia Tarton puolella.

4. Sotaretki Saarenmaalle.

Tulkaa kaikki, meidän miehet,
Kokohon, kylän urohot,
Meillen on tuho tulossa,
Vainon vankkuri ajavi,
Sota suuri soutelevi.

Saarenmies, vanha sukumme,
Ryösti ruunan veljeltämme,
Tappoi meiltä Turkulaisen,
Vakavaisen vanhimpamme,
Jok' oli lyönyt Lemmittyä,
Saaren miehet sortanunna,
Saaren sormia hakannut,
Poikki Saaren sääriluita,
Piessyt Saarelaisten päitä,
Viron piirin puhdistanut,

Suuren lautan vei vesille,
 Tien valmisti tuolle puolen.
 Tätä nyt etsiä tulevi,
 Tätä itkeä tulevi,
 Kunis meill' on miehen päitä,
 Kunis verta veljissämme.

Kokoon tulkaa kutsumatta,
 Juoskaatten jouduttamatta,
 Veljemme visasydämet,
 Isämme rautarusikat,
 Yksin miettein, yksin mielin,
 Yhteisin sopusydämin.

Hyvästi nyt, äiti armas,
 Jää nyt, impi, itkemähän,
 Sulosilmä katsomahan.
 Me jo soudamme sotahan,
 Käsiryhmähän kuljemme,
 Uhka-ylpeät tapamme,
 Niskurit nutistelemme.
 Ennen ei rauhaa raketa,
 Kuin ei luotane takaisin
 Tuliturpa Turkulaisen,
 Veikkommeorit verevä.

Sitten on tämän laulun painattaja, pastori Hurt, jättänyt 18 riviä pois, joita ei sano ymmärtävänsä. Runo jatkuu sen jälkeen taas:

Ei Saari meille sukua,
 Saaren neito siskosemme,
 Vanhemmat meidän väkeä;
 Saarest' on suden sukua,
 Tontun heimoa häijyä
 Saarest' ei neittä naida,
 Neittä naida, miestä saada.
 Saaren neiti on suloton,

Vallan korviton käsitön;
 Meidän morsiat verevät,
 Meidän kullat kallihimmat.

Lähdet saarehen sotahan
 Etsimään omat omaiset,
 Varastetut vanhimpamme,
 Äläs katso Saaren neittä,
 Taivu sen simasanoihiin.
 Maksa vaan verinen velka,
 Verivelka, rosvon palkka,
 Tapa heitä, niinkuin täitä,
 Niinkuin oinaita nutista.

Toinen runo samasta aineesta.

Jääös nyt, koti hyvästi,
 Jääkäättten, vaimot vakaiset,
 Lavitsoille lapsukaiset,
 Jääkää, nurmet, niittämättä,
 Pelot, kaikki kyntämättä,
 Metsät, jouten miettimähän!
 Meidän on meno merelle,
 On sotahan soutaminen,
 Kotijärvi jättäminen,
 Saaminen Saaren vesille.

Saimme me Saaren vesille;
 Kamala vesillä kulku,
 Tupalainen työ merellä;
 Rosvot siell' on ryöstämässä,
 Sodat suuret vieremässä.
 Kauhea merellä kuolo
 Syvä hauta syöverissä.

Soutelimme, joutelimme;
 Rosvot kimppuumme karasi.

Sydän rosvon suotuisampi,
 Silmä rosvon selkeämpi,
 Rosvot heittikin hopeista,
 Päästi meidät tuolle puolen.

Soutelimme, joutelimme,
 Puuttui päällemme soturit,
 Verisilmäiset soturit.
 Ei soturi muusta tiedä,
 Muusta tiedä, muuta taida;
 Veri vaan on kielellänsä,
 Verimiete mielessänsä.

Min nyt tehnevi maleva,
 Min mäellä kultaisella?
 Kokohon koko maleva,
 Viime mieskin viipymättä.
 Nuijat kaapatkaa kätehen,
 Pankaa puukko kangen päähän
 Kirves toiseen terävä.
 Ei nyt saa jäädä jälle,
 Tavotakaan tappelusta.
 Kunnes voitto voitettuna
 Tahi voima vaipununna.
 Loppuisko jo meidän miehet,
 Kaatuisi koko maleva,
 Tulee Suomesta sukumme,
 Omat veljemme Virosta,
 Työntää murhaajat merehen.
 Merestä tuho tulevi,
 Valuvi paha vahinko.

Järvi-kulta, kaunoisemme,
 Armas, tyyni, tuttavamme,
 Sinun partaallas pesämme,
 Sinun rannoillas sukumme!
 Tänne tullahan kokohon,

Viron veljet, Suomen heimot,
 Oandistakin enomme.
 Yksin mielin mietitähän,
 Yksin tuumin tuumitahan,
 Minkä murhalle te'emme,
 Minkä soisimme sodalle.
 Olkohon oma elonsa,
 Kuin on meillä nyt kotona.
 Neidot hoitavi hevosta
 Astuvi auran kuressa,
 Viljat kuljettaa kotihin.
 Vanhat muijat voimattomat
 Selkäpiitä piinoavat,
 Käsivartta vaivoavat,
 Peltotyössä puuhatessa,
 Kuhilaita korjatessa.
 Tarkat myös talon-emännät,
 Ukset salpaa salpapuilla
 Kun on miehensä merellä,
 Verityössä veikkosensa.
 Tulla voi sata sotoa,
 Vierrä vainoa tuhatta,
 Viemähän talon varoja,
 Rikkomahan riistoamme,
 Lapsilaumaa surmaamahan.

Nämät viimeiset kaksi runoa saattavat meidät siihen aikaan, jolloin Vöron seutu l. Ugaunia (itse runossa Oandi, nähtävästi vanhemmasta nimestä Ogandi) jo oli joutunut Saksalaisten vallan alle, kristittyin yhteyteen, vaan eripuraisuuteen muiden vielä pakanallisten Virolaisien kanssa. Senvuoksi, kertoo Henrik Lättiläinen, Harjulaiset, Sakkalalaiset ja Saarenmaalaiset v. 1217 karkasivat Ugauniaan ja piirittivät Saksan ritareita sekä maakunnan Virolaisia Ohdonpäässä. Silloin luultavasti vietiin vangiksi ne vanhimmat ja ryöstettiin ne tavarat, joista runo valittaa. Myöhemmin arvattavasti

Ugaunialaisetkin ottivat osaa tuohon suureen retkeen Saarenmaata vastaan v. 1227, ja siitä lienee tämä laulu tehty.

Vihoissaan runoilija, vaikka ensin sanoo Saarenmaalaisen olevan hänen vanhaa sukuaan, sitten kieltää kaiken sukulaisuuden. Merkillistä on muuten, että tässä myös on mainittu Sakkalan silloisen mainion vanhimman Lemmityn (runossa Lembiti) nimi. Sama nimi löytyy myös sekaanpistettynä toisessa oikeastaan Ilmarin kosioretkeä Pohjolaan kuvaavassa Viron runossa. Kosija nimittäin soutaa nummen kautta „korvesta Lemmityn (Lempitä) lakealle“ ja edempänä häntä kehoitetaan juottamaan nuorikkoansa Lemmityn suruastialta (leina-riist) *). Muista runossa mainituista nimistä pistää silmään vanhin Turkulainen (runossa genitivissä Turgulatse, jossa loppumuodossa näkyy inen-päätteisten sanain vanha muoto, nytkin vielä samassa murteessa yleinen kolmitavuisissa sanoissa esim. punadne, gen. punadse). Myös tapamme tässä runossa tuon vanhan merkillisen, Henrik Lättiläisen ajanluvussa usein nähtävän sanan *maleva* = nostoväki, armeija. Sen oleminen Viron kielessä on siis täten täydesti todistettu. Seuraava värssy „viibimatta viimne maa“ näkyy antavan aihetta siihen arveluun, että sen ensimmäinen tavu on lyhennyt maa-sana; vaan mitäs on loppu? Siihen ei tätä nykyä saa mitään selitystä.

*) Neuss 115.

Kemin ja Iin lohi-vesien vanhempi historia.

Esittänyt

Yrjö Koskinen.

Kysymys kruunun ja maan-omistajain oikeudesta näiden kahden pitäjän lohen-kalastuksiin on viimeksi-kuluneella vuosikymmenellä ollut kiistan ja la'inkäynninkin alaisena. Valtion puolelta on väitetty, että tilallisten nautinto-oikeus on perustunut tavalliseen arenti-suostumukseen, joka niin muodoin kävisi ylös-sanoa ja uudelle vuokraajalle siirtää, jos oikea omistaja, s. o. kruunu, katsosi etunsa niin vaativan. Toiselta puolen on väitetty, että omistus-oikeus ei ole kruunun, vaan maan-omistajain, jotka ovat maksaneet siitä ainoastaan tavallista veroa kruunulle, samoin kuin maatiloistakin aina veroa maksetaan, vaikka omistus- ja asujain-oikeus on tilallisten perittävä omaisuus. Tämän nykyisen riitakysymyksen oikeudellista laitaa ei ole minun asiani tutkia; mutta sen valaisemiseksi tahdon esittää muutamia historiallisia tietoja vanhempien aikojen oloista tässä kohden. Myöskin Oulujoen lohen-kalastuksen historia tulee tässä sivumennen tutkittavaksi, vaikka nyky-aikaiset rettelöt eivät näy siihen koskevan.

Näiden seutujen asutus-seikat 13:nnen vuosisadan lopulla näyttävät todistavan, että kalavedet ja maat yht'aikaa ja samalla oikeudella joutuivat uutis-asukasten haltuun. Alkuperäisesti Laatokan-puoliset Karjalaiset pitivät näitä Peräpohjan aloja takamainansa, joissa olivat vanhastaan tottuneet käymään, osittain kalastusta ja metsästystä varten, osittain myöskin Lappalaisia veroittamassa. Vaan Maunu Lato-

lukon aioista asti oli Ruotsin hallitus ruvennut pitämään erinäistä huolta pohjoisten erämaiden valloittamisesta uutis-asutuksen kautta, ja silloin siirtokuntia Hämeestä ja Satakunnasta asettui ensin Kyröjoen varsille Suu-pohjaan, josta pian levisivät myöskin Perä-pohjan rikkaille lohi-vesille. V. 1329 mainitaan Kemi kirkollisena seurakuntana, Salosten kappelina, josta havaitaan uutis-asutuksen jo silloin vahvistuneen näillä paikoin. Vähäistä ennen oli ensimmäinen rauhanteko ja rajanmääräys tapahtunut Ruotsin ja Venäjän valtakuntain välillä. Laatokan puoliset Karjalaiset jäivät Venäjän alle, ja rajan-määräyksen tarkoitus näkyy olleen, että koko Perä-pohja Pyhäjokeen asti tulisi heille ja Venäjän valtakuntaan kuulumaan. Mutta Hämäläinen uutis-asutus oli jo ottanut tämän rannikon omaan haltuunsa ja Ruotsin valtakunnan varalle *). Itse teossa siis pohjoinen Pohjanmaa lohi-vesinensä yhdistyi meidän maahamme, vaikka vielä Albrekt kuninkaan aikana siellä tavataan Venäjän alamaisiksi luettuja Karjalaisia ja senkin perästä vuosisatoja kului, ennen kuin Venäjä kokonaan luopui niistä pyyteistä, jotka perustuivat Karjalaisten vanhaan oikeuteen. Kun Kemin ja Iin asukkaat v. 1490 valittivat Ruotsin hallituksen luona niistä hävitysretkistä, joita Venäjän Karjalaiset siihen aikaan tekivät heidän maahansa, he muun muassa mainitsivat: „niinpä sanovat, että maa ja vesi, missä me asumme, on heidän omansa, ja tahtovat meitä pakottaa tekemään heille vuotista veroa kolme kärpän-nahkaa jokaiselta maassa asuvalta mieheltä, ja [vaativat] puolen Kemijokea ja kaikki muut lohivirrat Pyhäjokeen

*) Ks. Koskinen, Nuijasota, uusi painos, s. 237, ja siinä mainitut lähteet; Mathesius, Beskr. öfver Österbotten [Suomi 1843, ss. 123, 124]; Porthan, Chron. Ep., s. 316 seurr.; Koskinen, Pohjanmaan asuttamisesta [Suomi 1857].

saakka“*). Kuten näemme, metsästys ja lohenpyynti pidettiin yhä näiden seutujen varsinaisena tuotantona, eikä ole epäilemistäkään, että juuri niitä varten uutis-asukkaat olivat sinne sijoittuneet. Selvää myöskin on, että kruunulla ei tässä voinut olla mitään alkuperäistä oikeutta maihin eikä vesiin, koska vasta uutis-asutuksen kautta nämä seudut temmattiin vieraan vallan alta. Mutta jospa semmoista alkuperäistä kruunun-oikeutta olisikin ollut, se aivan varmaan siirtyi uutis-asukasten haltuun, samassa kuin nämä saivat luvan ja oikeuden sinne asettumaan. Tämän seikan valaisemiseksi tahdon lisäksi mainita muutamia erinäisiä seikkoja.

Huomattava, näet, on, että Pohjanlahden läntiselläkin rannikolla koko ala pohjois-puolella Helsinglantia vielä 14:nen vuosisadan alulla oli asumattomana erämaana, ja koska niin suunnattoman avara ala ei sopinut olla luettuna Helsinglannin maakunnan yksityiseksi yhteismaaksi, ryhtyi valtakunnan hallitus kruunun puolesta asuttamis-toimeen. Tämä tapahtui sillä tavoin, että holhoja-hallitus Maunu Eerikinpoian ala-ikäisyyden aikana v. 1327 lahjoitti kuninkaan nimessä erinäisiä paikkakuntia Skellepte'n ja Oulun jokien välillä omaisuudeksi niille, jotka tahtoivat viljelys- ja asutus-toimeen kustannuksia panna. Niinpä Neriken laamanni Nikolao Abiörnipoika sai haltuunsa koko Piitimen joen saarinensa lahtinensa mainensa ja toimitti sinne työväkeä sekä kustansi rakennuksia ja viljelyksiä. Luulajan joki varsineen taas annettiin erälle yhtiölle, jossa oli kolme osaketta; yksi oli Upsalan arkkipispan ja hänen seuraajainsa, toinen osuus oli Helsinglannin sen-aikuisen vuoden Johannes Ingemarinpoian ja hänen perillistensä, ja kolmas osake oli jaettu kahdelle muulle miehelle ja heidän perillisillensä. Näiden osakkeiden

*) Ks. Koskinen, Nuijasota, uusi painos, s. 245.

mukaan piti ensin kustannukset tasattaman ja sitten myöskin hyöty suhteellisesti jaettaman*). Mahdollista on, että joku muukin paikka Ruotsin ylimysten toimella pantiin asuttavaksi, vaikka tarkemmat tiedot puuttuvat. Mutta Suomen puolella Pohjanlahtea olivat Hämäläiset uutis-asukkaat jo ottaneet maat ja vedet haltuunsa, jonka tähden tuo Ruotsista toimeen-pantu asutus-puuha ei voinutkaan levitä Oulujokeen asti, kuten ensimmäinen tuuma oli ollut. Asiasta näkyy kuitenkin kysymystä olleen, ja riita syntyi, joka seuraavana vuonna 1328 ratkaistiin kuninkaallisen drotsetin edessä Telge'ssä. Päätös tuli semmoinen, että nuo Suomesta tulleet asukkaat eli „Pirkkalan miehet“ („Birkarlaboa“), niinkuin heitä tuomiokirjassa nimitetään, saivat jäädä asemillensa**). Saman vuosisadan loppupuolella määrättiin sitten pitkän rii-

*) Ks. *Diplomatarium Suecanum*, IV, N:ot 2606, 2850; *Grönblad*, *Nya Källor till Finl. Medelt.*, s. 1.

***) Ks. *Drotseti Knuutti Juhonpoian tuomiokirja Telge'ssä Maanantaina ennen Maarian syntymää 1328*, ensin painettu *Peringskiöld'in* teoksessa „*Monumenta Uplandica per Thiundiam*“ ss. 5, 6 ja sitten *Porthan'in* ja *Franzén'in* teoksessa „*De Bircarlis*“ (*Porthan, Opera*, IV, s. 136). Päätös kuuluu oikeastaan, että tuo ennen tehty kuninkaallinen sääntö Helsinglannin pohjoisen takamaan asuttamisesta pysyköön vahvana voimassaan, mutta että kuitenkin ne, jotka Helsinglannin voudilta ovat saaneet asumis-oikeuden, josko Pirkkalaisia (s. o. Suomen puolisia) ovat tai muita, saavat, ainakin kuninkaan täys-ikäisyyden aikaan asti, siinä kenenkään veroittamatta pysyä ja kuuluvat mainitun voudin tuomion alle. Tässä siis otaksutaan, että suomalainen uutisasutus, joka käsitettiin tapahtuneeksi vastoin kuninkaallista säätämistä, kumminkin oli Helsinglannin voudin tiedolla ja luvalla tapahtunut. Mutta muinais-taru kertoo, että Pirkkalan miehet jo Maunu Latolukolta olivat saaneet yleisen luvan omistamaan näitä pohjoisia erämaita, ja Helsinglannin vouti lienee vasta perästäpäin vahvistanut tapahtuneen asian (ks. Koskinen, Pohjanmaan asuttamisesta). — Koko tuo Maunu

dan perästä Kaakamojoki rajaksi Upsalan ja Turun hiippakuntain välille. Mutta itse teossa Suomalainen uutis-asutus tunkeutui vielä edemmäksi, ainakin Tornion ja Kainuun jokiin asti. Nämä tapaukset todistavat omistus-oikeuden suhteen seuraavaa: 1:ksi, että länsi-puolella Pohjanlahtea Helsinglannin pohjoiset erämaat (deserta loca nostre Helsingie verus aquilonem) katsottiin kruunun omaisuudeksi, jonka vuoksi ne kuninkaan nimessä lahjoitettiin viljeltäviksi ja asutettaviksi (ad incolendum et excolendum auctoritate regia donarentur), mutta että sitä vastoin Suomen-puolisella rannikolla omistaminen nähtävästi oli tapahtunut „ensimmäisen haltuunottajan oikeudella“, ennen kuin mitään kruunun oikeutta vielä oli olemassa, ja että valtakunnan drotseti perästä päin tuomiollansa vahvisti tämän Suomen-puolisten anastuksen; 2:ksi, että Ruotsin-puolisellakin rannikolla, missä kruunun omistus-oikeus oli uutis-asutuksen laillisena pohjana, hallitus antoi asutettavan seudun ikuiseksi omaisuudeksi (in perpetuam possessionem) täydellä perittävällä omistus-oikeudella (translato in ipsum et heredes suos pleno proprietatis jure et possessionis dominio); ja 3:ksi, että viime-mainituissa tapauksessa lahjoitus käsitti maat ja virrat yhtenä omaisuutena

Eerikinpoian hallitus-aikana vallalle päässyt ajatus, että muka Helsinglannin takamaat ulottuivat Oulujärveen ja Oulujokeen asti, oli saanut alkunsa muutamasta väärin ymmärretystä paikasta Helsinglannin-la'in Tingmala-kaaressa (flock XV „Vm landæmæra“), missä Ruotsin ja *Norjan* rajat sanotaan alkavan „i vlu Præski“. Että tämä Ulu-järvi on etsittävä Helsinglannin läntis-puolelta, havaitaan jo siitäkin, kun lisätään, että rajan länsi- ja etelä-puolella on *Norjan* kuninkaan maa, mutta Ruotsin kuninkaan maa itä- ja pohjois-puolella (Ks. Schlyter, Corpus Juris VI). P. A. Munch (Hist.-Geogr. Beskr. over Kongeriget Norge, ss. 4, 20, 72) katsoo todennäköiseksi, että puheena-oleva „Vlu thræsk“ om Ulsjö niminen järvi Jämtlannin rajoilla, Indal-joen latvoilla,

(ampnem et predia predicta cum suis attinenciis), jonka johdosta täytyy katsoa varmaksi, että Suomenki puolisella rannikolla virrat seurasivat maan-omistuksen kanssa yhdessä.

Se vähän, mitä muutoin tiedämme keski-aikaisista omistuseikoista näillä pohjan-perillä, vahvistaa edellä-mainitun arvelun. Ikävä kyllä eräs tuomiokirja, jonka Itämaiden alalaamanni Matthias Kaggar Rossvik'in herra oli v. 1352 antanut lohen-kalastuksesta Pohjanmaalla, näkyy meiltä kadonneen; Stiernman (Höfdingamine II, s. 459) mainitsee sen olemassa-oloa, mutta ei anna mitään tietoa sen sisällyksestä. Sitä vastoin on meille säilynyt eräs Pohjanmaan tuomarin Olavi Svärd'in tuomio vuodelta 1445, koskeva muutamaa kiintiötä omaisuutta „maata ja vettä“ Iissä. Juttu oli seuraava. Eräs mies nimeltä Maunu Kuninkaanpoika („magnus konungahanpoyan“) oli ostanut Cecilia nimiseltä Kemiläiseltä vaimolta kaksi kolmatta-osaa eräästä „viidenneksestä“ (ffæmtungh) eli oikeastaan kahdesta eri viidenneksestä, kolmenneksen kummastakin, Iin eli Ijoen pitäjässä, ja sitten sielunsa hyväksi lahjoittanut siitä puolen viidenneksen Iin kirkolle ja toisen puolen viidenneksen Pyhän Annan luostarille, joka sitten siirrettiin Naantaliin ja järjestettiin Birgittalais-säännön mukaan. Lahjoittaja oli siis antanut pois kaksi puolta, vaikka hänellä ei ollut enempää kuin kaksi kolmannesta. Eikä siinä kyllä; luostarille aiotun osan oli sitten Maunu Kuninkahanpoian poika („Magnus konungahanpoyanson“) myynyt eräälle Paavali Ollikanpoialle. Tämä asia nyt Iin käräjissä oikaistiin, pispä Maunu Tavast'in ja Korsholman voudin Ingvar Niilonpoian läsnä-ollessa. Naantalin luostarille tuomittiin omaksi „yksi kolmas-osa Leistilän viidenneksestä Iijoella sekä maata että vettä“, ja Paavali Ollikanpoialle tuomittiin takaisin hänen rahansa Maunu Kuninkahanpoian poialta, koska tämän ei ollut oikeus tyhjäksi tehdä isänsä lahjaa semmoi-

sesta omaisuudesta, jonka isä itse oli ansainnut *). Tämä todistus-kappale osoittaa varsin selvästi, että maatilat ja kalavesi seurasivat yhdessä ja olivat asukasten täytenä omaisuutena. Jako viidenneksiin, joissa kussakin oli useampia osakkaita, näyttää viittaavan jonkunlaiseen yhteis-nautintoon, joka aivan hyvin soveltuu kalastus-toimeen; kuitenkin on muistamista, että muuallakin keskiaikaisessa maan-omistuksessa mainitaan osittelemisia, ilman että sen vuoksi tarvitsee yhteisviljelystä ajatella. — Samoissa Iin käräjissä v. 1445 eräs vaimo Simossa, jonka lapset tuomittiin suku-rutsauksesta kirkolliseen kuritukseen, lupasi hyvitykseksi Naantalın luostarille puolen tynnyriä suolattua lohta vuosittain **). Tässä tapauksessa ei kuitenkaan mitään kalustus-paikkaa lahjoitettu, vaan ainoastaan eräs vuotinen lohi-vero. Mutta tämä vero, jonka muka oli maksava lahjoittaja itse sekä „hänen jälkeläisensä ja perillisensä, jotka hänen *kiintiömen omaisuutensa* nauttitahtovat“, oli sillä tavoin kiinnitetty vissiin kalastus-veteen, joka katsottiin lahjoittajan „kiintiömeksi omaisuudeksi“. Kun Uskonpuhdistuksen perästä kruunu korjasi luostarien omaisuudet haltuunsa, tapaammekin v. 1569 erään kruunun omistaman lohenvyönte-paikan Simossa, joka luultavasti on sama, josta sukurutsaus-sakko oli vuosittain Naantaliin maksettu.

Tässä mainitut teko-asiat todistavat, että ainakin Iissä kalavesi Keski-aikana oli yksityistä omaisuutta, joka vapaasti ostettiin, myytiin tai lahjoitettiin. Toiselta puolen meillä on selvä todistus, että Keski-aian loppuun saakka kruunulla ei ollut mitään omistus-oikeutta Perä-Pohjan lohivesiin. Keväällä 1512 Pohjanmaan maavuoti Kettil Paavalinpoika kirjoitti nuorelle Steen Stuure'lle maakunnan kruunun-tuloista:

*) Ks. Arvidsson, *Handl.* III, ss. 56—58, VII, s. 15.

***) Ks. Arvidsson, *Handl.* III, s. 58, VII, ss. 14, 15.

„Niinpä tuottaa tämä lääni 1300 markkaa ja 1½ lästiiä kuninkaan-lohta isona verona“; sen lisäksi muka tuli kruunun osuus sakoista y. m. pienempää *). Lästissä luettiin 12 tynnyriä ja tynnyrissä 16 leiviskää, niin että koko kruunun lohisaatava teki 18 tynnyriä eli 288 L \mathcal{R} . Mutta tämä määrä on niin vähäinen, että se ei voi käsittää mitään muuta kuin asukasten alkuperäistä kruunun-veroa, ei siis mitään saalista tai arentia jostakin kruunun omistamasta kalavedestä. Niinkuin kohta saamme nähdä, se lohisaatava, joka Kustaa Vaasan aikana *veron* nimellä kruunulle tuli Kemistä ja Iistä, nousi melkein tarkalleen tähän v. 1512 mainittuun määrään.

Kaikki, mitä muutoin tiedämme kalastus-oikeudesta Ruotsissa ja Suomessa Keski-aikana, vahvistaa edelliset päätöksemme. Kruunulla oli tosin yksityisiä lohenpyynti-paikkoja Kokemäenjoessa, Kymessä ja muualla. Mutta nämä nähtävästi seurasivat paikalla olevia kuninkaan-kartanoita eivätkä siis itsestään olleet mitään kruunun oikeutta eli „jura regalia“. Tuo 16:nnen vuosisadan kuluessa keksitty arvelu, että muka joku valtio-suostumus Helgeandsholmassa v. 1282 olisi kruunun haltuun jättänyt kaikki yhteismaat, malmivuoret, kalastus-paikat y. m., on jo aikaa havaittu perättömäksi. Vasta Kustaa I oli alkanut valtio-tulojen hyväksi harjoittaa senlaista yleistä isännyyttä, joka ei tarkoin kysynyt alamaisten entistä omistus-oikeutta. Kalavesien suhteen tämä anastus tapahtui seuraavalla tavalla. Vanhastaan oli tapana nimittää „kuninkaan-väyläksi“ (kungs-ådra) se virtojen keski-juoni, jota ei ollut luvallinen pyydyksillä sulkea, koska siinä tapauksessa kala ei olisi päässyt nousemaan ja ylempänä asuvilta siis saalis olisi kadonnut. Vaan Kustaa kuningas käsitti nimen niin, että „kuninkaan-väylä“ oli muka kuninkaan ja kruunun

*) Ks. Grönblad, Nya källor till Finl. Medelt. I, s. 546.

oma, johon hallitus yksin saisi pyydyksiä panna *). Tähän sukkelaan sanan-selitykseen nyt perustettiin laeva kruunun oikeus Perä-pohjankin lohivesiin, kuten kohta saamme nähdä. Ja niinkuin sama kuningas ylipäänsä oli uuttera enentämään kruunun tuloja, hän ennen pitkää oli hankkinut kruunulle melkoisia lohi-saatavia näistä pohjoisista virroista. Koska Kustaa Vaasan aikuiset olot monessa kohden valaisevat vanhempiakin suhteita pohjan-perillä ja itsessäänkin ovat tärkeät tietää, tahdon Suomen valtio-arkistossa säilytettyjen verokirjain mukaan antaa niistä niin asiallista selitystä kuin mahdollista **).

Loppu-puolella Kustaa kuniukaan hallituskautta, jolloin hänen uudet veroitus-laitoksensa jo olivat ehtineet vakaantumaan, olivat kruunun lohi-saatavat Perä-Pohjanmaan virroista seuraavaa neljää lajia, nimittäin:

I. *Maatilojen varsinainen lohivero*, joka oli osana vakinaisista kruunun-veroista ja niin-muodoin oli ainoa alkupe-räinen. Eri pitäjissä se suoritettiin sen eri perustuksen mukaan, mikä kussakin paikassa oli veroitus-ohjeena, ja kantoikin sen mukaan eri nimiä.

Kemissä sen oli nimenä „*Joutsi-lohi*“ (Båga-lax), koska vero siellä muutoinkin maksettiin joutsi-luvun mukaan. Joutseksi sanottiin tässä katsannossa: tilallinen itse sekä jokainen hänen poikansa, nuori tai vanha; ainoastaan ne poiat, jotka eivät olleet vuoden vanhoja, luettiin puoliksi joutsiksi. Jokainen koko-joutsi maksoi vuotiseksi veroksi kaksi äyriä

*) Ks. Styffe, Framställning af de såkallade grundregaliernas uppkomst [Vitterhets-, Historie- och Antiquitets-Akademiens Handl., XXIV osa].

***) Että melkoinen osa aineksista on Tohtori K. A. Bomansson'in kokoomaa, tulee minun kiitollisuudella mainita.

rahaa, ja jokainen sekä koko-joutsii että puoli-joutsii suoritti vissin määrän lohta. Tämä määrä Kustaa Vaasan aikana vähitellen koroitettiin. V. 1553 se teki 1 leiviskän joutselta. Koska joutsien luku oli 271, niin pitäjän Joutsii-lohi siltä vuodelta oli 1 lästi 4 tynnyriä ja 15 L \mathfrak{z} . Pait sitä suoritettiin vielä mainittuna vuonna niin-kutsuttua „Nuotta-lohta“ eli 7 \mathfrak{z} kustakin joutsesta „niiltä, jotka kyyti-kulkua tekevät“ (som skjutsfärd göra). Mitä väkeä nämä olivat, en voi selvittää; mutta semmoisten joutsien luku oli 83 ja koko määrä Nuotta-lohta teki 1 tynn. 13 L \mathfrak{z} 1 \mathfrak{z} . — Kuningas ei näy kauan tytyneen näihin määriin, vaan vaatineen yhä enempää. V. 1556 suoritettiin yhteinen sovittu määrä koko pitäjältä: 2 $\frac{1}{2}$ lästiä. V. 1558 taas maksettiin joutsii-luvun mukaan, mutta silloin 2 L \mathfrak{z} joutselta. V. 1559 oli vero 3 L \mathfrak{z} joutselta.

Issä oli lohi-vero paljoa vähäpätöisempi ja suoritettiin vähän erilaisen perustuksen mukaan. Sen nimi oli tässä „Nokkavero-lohi“ (Näbbeskatt-lax); sillä pitäjän yleisenä veroitus-ohjeena olivat Nokat, joihin luettiin: talonpoika itse ja jokainen täysikasvuinen („gild“) mies, joka talossa oli, niin-muodoin ainoastaan täysikasvuiset poiat, mutta niiden lisäksi myöskin rengit. Jokaiselta nokalta maksettiin 5 \mathfrak{z} , ja koko Nokkavero-lohi teki v. 1549 ainoastaan 2 $\frac{1}{4}$ tynnyriä.

Lämingassa, johon Oulujoki kuului, ei näy maksetun mitään alkuperäistä lohi-veroa. Ainoastaan haukia maksettiin nokka-verojen seassa.

Jos nyt laskemme yhteen Kemin Joutsii-lohen vuodelta 1553: 1 lästi 4 tynn. 15 L \mathfrak{z} ja Iin Nokkavero-lohen vuodelta 1549: 2 tynn. 4 L \mathfrak{z} , niin havaitsemme, että Perä-Pohjan alkuperäinen lohi-vero teki noin 1 lästin 7 tynn. 3 L \mathfrak{z} . Niinkuin näemme, tämä on lähimmiten sama määrä, joka v. 1512 mainittiin „kuninkaan-loheksi“ Pohjanmaan veron-saaliissa, eikä liene siis epäilemistä, että Keski-aian kuluessa oli nou-

datettu samoja perusteita kuin vielä v. 1553. Mutta tällä välin oli kuningas jo hankkinut itsellensä toisiakin lohi-saatavia samoista virroista. Niitä nyt lähemme erittäin tarkastamaan.

II. *Lohi-kymmenys*, joka tili-kirjoissa ensi kerta tavaataan v. 1549. Niinkuin nimi kylläksi ilmoittaa, oli lohi-kymmenys oikeastaan kirkon saatava kymmenes osa lohen-saaliista. Keski-aikana näkyy Kemin lohi-kymmenys menneen yksinomaisesti pispalle*); nyt Kustaa kuningas sen korjasi kruunun haltuun, vaan ennen pitkää kuitenkin joku osuus suotiin pitäjän kirkkoherralle. Toisissa pitäjissä emme voi seurata lohi-kymmenyksen historiaa keski-aikaisiin oloihin asti; mutta asian-muodostus Uskonpuhdistuksen kautta oli seuraava:

Kemissä ottaa vv. 1549—1563 kruunu joka kymmenennen lohen talonpoikien koko saaliista, kuitenkin niin, että ainoastaan kesäinen saalis otetaan lukuun. Toisin sanoin: kruunu on nyt korjannut haltuunsa koko lohi-kymmenyksen, ja tämä olikin paljoka suurempi tulo kuin kruunun vanha lohivero. V. 1556 mainitaan koko lohen-saalis Kemijoesta tehneen 420 tynn.; niin muodoin kymmenys oli 42 tynn. eli $3\frac{1}{2}$ lästiä. V. 1558 „joka kymmenes lohi“ tuotti 710 kappaletta, joista 15 arveltiin tekevän tynnyrin. Tämän laskun mukaan oli kymmenys $47\frac{1}{3}$ tynn. ja koko kesäinen saalis 473 tynn. Muutamina vuosina on kuitenkin saalis paljoka isompi; sillä v. 1560 tekee kymmenys „joesta ja niemien kohdalta“ 8 lästiä 3 tynn., v. 1562 noin 6 lästiä. Vuodesta 1564 alkaen näkyy joku osa lohi-kymmenyksestä, luultavasti toinen puoli, tulleen pitäjän kirkkoherralle; sinä ja seuraavana vuonna on „Kunink. Maj:tin osuus“ ainoastaan 19 tynnyriä. Millä tavoin kruunu oli saatu taipumaan tällöiseen jakoon, ei tarkem-

*) Ks. Porthan, Chron. Episc., siv. 324.

min selitetä. Kustaa kuninkaan aikana, olisi semmoinen myöntäväisyys kruunun puolelta ollut mahdoton ajatellakkaan.

Iissä sai kirkkoherra kauan aikaa pitää koko kymmenyksen, luultavasti siitä syystä, että katholis-aikanakin niin lienee laita ollut, ja vielä enemmän siitä syystä, että tämä kymmenys oli verrattain vähäinen. Kuitenkin täytyi kirkkoherran tästä maksaa kuninkaalle erinäinen vero, joka nimettiin „Papin taksaksi“ (Prestens taxa) ja ensin oli 4 tynn., sitten 5 tynnyriä, sekä 12 kapa-lohta („spickelaxar“). Mutta v. 1574 tuli kuninkaallinen kirje, joka määräsi, että lohi-kymmenys, joka siihen asti oli yksin pitäjän papille tullut, vast'edes oli tasan jaettava kirkkoherran ja kruunun välille *). Kruunun osuus teki nyt $7\frac{1}{4}$ tynn., josta havaitaan, että koko saalis, ainakin sinä vuonna, ei ollut isompi kuin 145 tynnyriä.

Limingassa oli alusta asti kruunu ottanut puolen lohi-kymmenyksestä ja kirkkoherra toisen puolen. Arvattavasti oli katholis-aikana kymmenys ollut tällä tavoin jaettuna pispän ja kirkkoherran välillä, niin että kruunu nyt oli anastanut pispän osuuden. V. 1553 teki kruunun osuus 10 tynnyriä, ja koko saalis Oulujoesta silloin oli 200 tynn.

Tavallisen lohi-kymmenyksen lisäksi olivat Kemiläiset katholis-aikana maksaneet pispalle erinäisen veron siitä, että he vastoin kirkon sääntöjä saivat pyhäpäivinäkin kalastaa. Tämänkin veron korjasi Kustaa Vaasa kruunun haltuun, tehden talonpoikien kanssa sovinnon vissistä määrästä eli „säännöstä“, joka nimitettiin „Pyhäpäivä-säännöksi“ (Helgedagsstadga). Se oli ensi alussa 4 tynnyriä, sitten ainoastaan 2 tynn. vuosittain.

Niinkuin kruunu siis Uskonpuhdistuksen oikeudella oli anastanut melkoisen osan kirkollisista lohi-veroista, se myös-

*) Ks. Suom. Valtio-ark. vanhempi osasto, N:o 4,738, lehti 19.

kin korjasi haltuunsa ne kalastus-paikat, jotka katholis-aikana olivat olleet lahjoitettuina kirkollisille laitoksille. Nämä siten annettiin arentia vastaan maan asukasten nautittaviksi ja sillä tavoin syntyi kolmas laji lohi-saatavaa:

III. *Arenti-lohi* (Afradlax). Tämän tulo-lajin määrä ei ollut aivan iso. Limingassa mainitaan v. 1554 arenti-lohta $\frac{1}{2}$ tynnyriä. Iissä oli v. 1558 arenti-lohta Venheenkarin luostari-kalastuksesta („jota viljellään Kunink. Maj:tin omilla verkoilla“) $\frac{1}{2}$ tynn., sekä Montoluodon luostari-kalastuksesta 1 tynn. V. 1569 näiden lisäksi mainitaan „luostari-niittu“, nimeltä „Pijrternö“, joka tuotti arenti-lohta vuosittain $\frac{1}{2}$ tynn. — Näissä tapauksissa oli siis kruunu todellakin tullut itse kalaveden omistajaksi. Omituinen laita näkyy olleen erään Simon kalastuksen, joka vasta v. 1569 ensi kerta mainitaan tuottavan arentia $\frac{1}{2}$ tynn. Se on luultavasti sama kalavesi josta Birgitta Niilontytär v. 1445 oli luvannut vuotisia suku-rutsaus-sakkoja Naantalın luostarille, eikä liene nytkään vielä kruunun varsinaiseksi omaisuudeksi tullut.

Vaan merkillisempi kuin nämä kirkolta perityt saatavat oli se omistus-oikeus, jonka Kustaa Vaasa perusti kruunun muka alkuperäiseen isännyyteen. Tämä ilmaantuu verokirjoissa nimellä:

IV. *Sääntö-lohi* (Stadga-lax). Nimi merkitsee, että kalastus niissä vesissä, jotka kruunu omaisuuteensa piti, nimittäin „kuninkaan-väylässä“ ja muutamissa meren-puolisissa paikoissa, oli jätetty maan-asukasten viljeltäväksi, ja että nämä siitä maksoivat vissin sovitus-vuosi-määrän eli „sääntö“ (stadga). Semmoinen „Sääntö-lohi“ mainitaan jo v. 1531 ja teki silloin Kemin pitäjämästä 13 tynn. ja Limingasta 4 tynn., jota vastoin Iistä ei silloin vielä mitään semmoista veroa maksettu. Sama on laita vielä v. 1538. — V. 1542 on Kemi-joesta sama „Sääntö“ kuin ennenkin, mutta Oulujoen kalas-

tuksesta (Limingasta) jo maksetaan 12 tynn. ja Lijoesta tulee 6 tynn. Eräs „lohivouti“ ylöskantaa ja suolaa kruunun lohet; kruunu hankkii suolat ja puu-aineet tynnyreihin *). Myöhemmin lohivoudin virka lakkaa ja maavouti saa nämä toimet.

Vuodesta 1549 alkaen, jolloin kruunu, kuten edellisessä olemme nähneet, ryhtyy Kemin koko lohi-kymmenykseen, lakkaa siellä „Sääntö-lohen“ maksu joksikuksi aiaksi tykkönään. Vasta v. 1569 tavataan taas Kemin pitäjässä muiden lohisaatavien ohessa myöskin „Sääntö-lohta“, 8 tynn. joesta ja 2 tynn. neljästä meri-kalastuksesta. Syitä näihin muutoksiin en voi varmuudella osoittaa. Iistä ja Limingasta oli Sääntö vähitellen koroitettu. V. 1553 se tekee edellisestä pitäjästä 8 tynn., „Oulun lohi-joesta“ taas 15 tynn. V. 1558 on Iin Sääntö jo 20 tynn. Syynä näkyy olevan, että meren-rannikonkin kalastus-paikat nyt oli otettu veroitettavaksi. V. 1569 mainitaan erittäin Sääntö Iijoen kalastuksista 26½ tynn. ja saman pitäjän meren-rannikosta 14½ tynn. Tästä kaikesta huomataan, että „Sääntö-lohi“ oli tullut kruunulle yhä tuottavamaksi.

Vuodesta 1569 alkaen vuoteen 1601 saakka pysyvät kaikki nämä lohivero-seikat melkein muuttumatta. Kemissä maksetaan sekä Sääntö-lohta, että Joutsin-lohta, Lohi-kymmenystä ja Pyhäpäivänkalastus-veroa; Iissä suoritetaan Sääntö-lohta, Nokkavero-lohta, Lohi-kymmenystä ja Arentia; Limingassa vihdoin Sääntöä ja Kymmenystä. Näemme tästä ihan selvästi, että niinkutsuttu „Sääntö-lohi“ on tarkasti eroitettava noista muista lohiveron-lajeista. Se ei muuta voinut olla kuin verona niistä kalastus-paikoista, joihin kruunu oli itsellensä omistus-oikeuden anastanut. Muutamat semmoiset luetellaan erittäin, esm. Iissä merenrannan puolella: „Pijrttere-

*) Ks. Suom. Valtio-arkisto, N:ot 4,529—4,534.

mäki“, Kello, Maksiniemi, Simoniemi, Simonkylä, Simojoki (jossa 1 lohi-amme), Poroluoto, Kuivaniemi, Olhava ja Pitkäkari, ja itse joessa: Venheenkari (eroitettava Venheenkarin luostari-kalastuksesta, joka oli vähän ylipuolella) ja Karjalanpato. Kemissä en osaa tarkoin erottaa niitä kalastuspaikkoja, jotka kruunun omiksi katsottiin*). Mutta Sääntö-lohen itse alkuperästä ei voi mielestäni olla epäilemisen sijaa. Se näkyy nyt vähitellen karttuneen määränsä puolesta isommaksi kuin alkuperäinen Lohivero ja Lohikymmenys yhteensä, ja sen rinnalla oli tuo keskiaikainen veronsaanti 1½ lästiä jo pelkkää vähäpätöisyyttä. Oli siis aivan luonnollista, että tilallisten vanha omistus-oikeus, josta Joutsiveroa ja Nokkaveroa maksettiin, ennen tai myöhemmin hämmentyisi tähän yhä karttuvaan kruunun omistukseen.

Vv. 1602—1617 välillä on taas uusi järjestelmä vallitsemassa. Kruunu on nyt asettanut kolme „lohivoutia“, yhden kutakin jokea varten. Nämä viljelevät kruunun puolesta kruunun omia kalastus-paikkoja, kantavat siitä kruunun-palkkaa ja tekevät tiliä saaliista. Vuodesta 1612 alkaen on yksi ainoa lohivouti tässä toimessa. Asukkaat tietysti eivät tähän aikaan enää maksa mitään „Sääntöä“. Kuinka muiden lohimaksujen on laita, ei käy tarkoin selville saada; sillä koko lohi-asia on poissa yleisistä vero-kirjoista. Luultavinta on,

*) Kaikkiansa luetellaan Kemissä v. 1558 seuraavat 26 kalastuspaikkaa: Joessa alhaalta ylöspäin: Savipato, Ilmolan pato, Laitsaaren (Lautiosaaren?) pato, Potkupato, Liedakkalan potkupato, Laitsaaren kylän potkupato, Rimaalin kulle, Pienipato, Laitsaaren kulle, „Karien pato“, Korosniemi, Ilmolan kulle, „Märdarenn pato“, Puntajärven kulle, Keskipato, „Rija pato“, „Väärää pato“, Illiputaan kulle ja Rainiemi; — Meressä: Maksiniemi, „Nätakoski“, Kallioniemi, Biurön, Eivas, „Tiulax“ ja Montaluoto. — V. 1569 mainitaan kruunun omina meressä: Kuivanora, „Aiuos“ (= Eivas?), „Kykell“ ja „Maxaniemi“.

[os saamme arvio-laskuja tehdä muutamien sen-aikuisten lauseiden mukaan, että rahvas teki kruunulle työtä kuninkaallisissa kalastuksissa, mutta sen sijaan oli vapautettu kaikesta verosta omienkin kalastustensa suhteen. V. 1607 rahvas pyysi päästäksensä „vanhaan sääntöön“; mutta kuningas vastasi lyhyesti, että saavat itsellensä kalastaa joka toinen päivä. Lauseparret näyttävät ilmoittavan, että Kaarlo IX katsoi koko kalaveden kruunulle kuuluvan, niin että rahvaalla ei ollut mitään omistus-oikeutta *). V. 1616 on eräs Kustaa Aadolfin kirje Syysk. 15 p., joka jotenkin valaisee sen-aikuista asemaa. Kuningas valittaa, että „käy varsin taitamattomasti lohien kalastustemme kanssa Pohjanmaalla“, koska talonpojat ensin panevat ulos omat ranta-patonsa ja sitten vasta kuninkalliset padot, jotka aina niin myöhästyvät, ett'ei niihin tule mitään. Sen vuoksi käsketään rahvaan ensin panna ulos kuninkaan padot ja niihin toimittaa aineet, „kuten vanhuudesta ovat tottuneet“; sitten vasta saavat omia ranta-patojansa panna. Lopuksi käsketään kruunun hyväksi vielä asettaa kolme isoa patoa Kemijokeen, kuitenkin niin ett'ei niitä panna talonpoikille haitaksi tai liian likelle **). Tästä havaitsemme, että talonpoikain viljelemä lohi-vesi oli rannan-puolinen, jota vastoin nähtävästi juuri „kuninkaan-väylä“ oli kruunun haltuun joutunut. Saman voimme päättää myöskin eräästä muistoonpanosta 1617 vuoden tilissä, jossa ilmoitetaan että kuninkaan-pato „Räcka“ on ollut autiona ranta-patojen tähden“. Paitsi joen kuninkaan-väylää kruunu myöskin viljeli muutamia harvoja „ranta-patoja“ sekä muutamia meressä olevia kalastus-paikkoja ***). Edelliset olivat entisiä luostari-kala-

*) Ks. Waaranen, Saml. af Urkunder II, siv. 279.

***) Ks. Waaranen, Saml. af Urkunder V, sivv. 181, 182.

***) Ks. Suom. Valtio-arkisto, N:o 4,991, lehd. 28 seur.

vesiä, jälkimäiset nähtävästi semmoisia ulompana olevia, joihin talot eivät ennen Kustaa Vaasan aikoja vielä olleet pyyntiänsä levittäneet. Muisto talonpoikien alkuperäisestä omistusoikeudesta alkoi yhä hämärämmäksi käydä; kuitenkin vielä joskus on puhetta yksityisestä omistuksesta. V. 1611, Toukok. 14 p., löytyy esm. eräs valtuuskirja rouva Beata Trolle'ltä (Tönne Yrjönpoian Högsjögård'in herran leskeltä) muutamalle nuoren Juhana herttuan palvelijalle, hankkimaan hänelle oikeutta muutamaaan Beata rouvan omistamaan neljännekseen eräässä Oulun lohi-vedessä *).

V. 1618 vihdoin tapahtui se uusi sovinto, joka sitten kolmatta sataa vuotta on ollut kalastus-olojen perustuksena Pohjanmaan lohivesissä. Pohjalaiset olivat edellisenä vuonna pyytäneet saadaksensa „Säännön“ takaisin ja kuningas lupasi sinne lähettää „muutamia hyviä miehiänsä“ tätä ja muita asioita varten. Alussa vuotta 1618 saikin valtaneuvos Filip Scheduling käsky lähteä sinne; mutta hänen valtuuskirjoissaan ei puhuta kalastus-seikasta mitään **). Asian-laita näkyy olleen, että oikeastaan oli rahvas, joka harrasti muutosta niihin kalastus-oloihin, mitkä vuodesta 1602 alkaen olivat vallinneet ja jotka lienevät tuntuneet kovin rasittavilta. Uusi sovinto vuodelta 1618, niinkutsuttu Scheduling'in sovinto, käsitettiin siis palajamiseksi „vanhaan sääntöön ja oikeuteen“, ja olikin sen puolesta vanhojen olojen kaltainen, että kruunu nyt lakkasi itse kalastamasta, heittäen koko nautinnon rahvaan haltuun, joka jälleen otti maksaaksensa vuotisen veron eli „Säännön“ (stadga) s. o. vissin määrän, huolimatta oliko lohensaalis vuodelta isompi tai vähempi ***). Mutta yhdessä

*) Säfstaholman arkistossa, N:o 134: 23.

***) Ks. Vaaranen, Saml. af Urk. V, sivv. 250, 320, 324.

****) Ks. Malmgren, Handl. I, s. 3. — Kumma kyllä Scheduling'in

kohden oli eroitus entisestä „säännöstä“ varsin tärkeä. Uusi „Sääntö“ käsitti, ei ainoastaan kruunun entistä „Sääntö“-saatavaa eli mitä muinoin Kustaa Vaasan aioista alkaen oli maksettu kruunun kalavesien nauttimisesta, vaan myös kaikki muutkin lohi-verot: Joutsi- ja Nokka-veron, kymmenyksen ja arennin *). Tämä oli ylöskannon selvyyden vuoksi erinomaisen suuri etu sekä kruunulle että rahvaalle. Mutta siitä oli se haitta, että tilallisten alkuperäinen omistus-oikeus, joka jo vuosisadan kuluessa oli melkoisesti supistunut, nyt todellakin tykkönään unohtui. Ensi aikoina ei kuitenkaan tätä haittaa miksikään havaittu. Tuon osittaisen omistus-oikeuden sijaan tuli nyt kokonainen nautinto-oikeus, ja tämä, joka vielä kuninkaallisessa päätöksessä vuodelta 1747 käsitettiin „pysyväiseksi“, näytti todellakin aivan saman-arvoiselta kuin täysi omistus-oikeus. Mutta aikojen kuluessa nautinto-oikeuskin sitten on joutunut epäyksen-alaiseksi, kunnes se vihdoin kokonaan on hukkunut. Todellakin kummallinen esimerkki oikeuksien epävakaisuudesta Ruotsinkin la'in alla!

Luulen edellisessä selvästi osoittaneeni, että alkuperäisesti omistus-oikeus näihin lohi-veisiin oli ollut maan-asukasten, eikä kruunun. Siinä kohden kuitenkin saattaisi syntyä se arvelu, että lohi-vedet kenties olivat kunkin pitäjän yhteisomaisuutta, ja että valtio niin-muodoin olisi astunut kunnan sijaan, eikä suorastaan loukannut tilallisten yksityistä omistus-oikeutta. Mutta tämmöisessä arvelussa ei ole mitään perää. Kuten jo olemme nähneet, juuri yksityiset Keski-aikana olivat ostaneet, myyneet ja lahjoittaneet lohi-veden-

sovinto ei ole Vaarasen kokoelmassa, eikä siis lie tavattavana Ruotsin arkistoista.

*) Ensi aluksi oli kuitenkin „kymmenys-kala ja kruunun yksityinen kala *Oulun koskessa*“ tästä Sääntö-sopimuksesta eroitettu. Myöhemmin lienee tämäkin poikkeus hävinnyt.

osuuksia, ja vielä Scheduling'in sovinnon aikana kalastus-oikeus ei ulottunut kaikkiin tilallisiin mainituissa pitäjissä, vaan v. 1619 mainitaan Kemin ja Lin tilikirjoissa useita sekä talonpoikia että uutis-tilain asujaimia, joista sanotaan: „ei ole mitään tilaisuutta lohta pyytämään“, tai: „ei suorita mitään (lohta)“. Vielä meidän päiviimme saakka ovatkin muutamat maatilat olleet ulos-suljettuina kalastus-arennista. Voimme siis varmuudella päättää, että alkuperäinen omistus oli yksityisten, eikä suinkaan kunnan, saati kruunun.

Vielä yksi hämärä seikka ansaitsee tässä huomioon johdattaa, vaikka en osaa siihen varmaa selitystä antaa. Niinkuin näimme, lohi-kymmenys vihdoin 16:nnen vuosisadan kuluessa tuli niin jaetuksi, että kruunu otti puolen ja pitäjän kirkkoherra sai toisen puolen. Scheduling'in sovinnon jälkeisinä aikoina kruunun osuus kymmenyksestä on yhdistynyt tuohon uuteen yhteiseen Sääntöön. Pappien osuuden olisi siis pitänyt jäädä entiselleen; s. o. kirkkoherralle olisi tullut joka 20:s lohi. Milloinka ja millä tavoin kirkkoherrat sitten ovat onnistuneet haltuunsa saamaan joka 10:nnen lohen, ei ole helppo ymmärtää. Oliko rahvas vähitellen unohtanut, että puoli kymmenystä jo ennestään kruunulle maksettiin „Säännön“ seassa, vai onko jotakin eri sopimusta tapahtunut pappien eduksi? — Kaikessa tapauksessa on varma, että jo jotenkin pian Scheduling'in sopimuksen perästä kirkkoherrat nautitsivat sen täyden lohikymmenyksen, joka nyt papillisten etu-oikeuksien voimalla heille kuuluu.

**Eräs Barthold Lacman'in kirje
kuningas
Kaarle X Kustaalle.**

Ilmaissut

K. E. F. Ignatius.

Suomen kirjailijoista 1600-luvun keski paikoilta ansaitsee huomiota eloquentian (kaunopuheliaisuuden) lehtori Barthold Lacman Wiipurista, ei kuitenkaan niin suuresti kirjailijatoimensa, kuin kirjoituksissaan ilmestyvän suomalaisen itse-tuntoisuuden ja käsityksensä tähden Suomen kansan valtiollisesta asemasta. Merkillisempi kuin hänen painosta ilmestyneet teoksensa on kuitenkin kirje, jonka hän, vähän-arvoinen ja yleisemmättä huomiotta Wiipurissa elelevä lehtori, rohkeni kirjoittaa Kaarle X Kustaa kuninkaalle maaliskuun 11 p. v. 1659. Tästä kirjeestä on eräässä jo aikaisemmin ilmestyneessä teoksessa julkaistu pienempiä otteita*). Kuitenkin ansaitsee se kokonaisuudessaan tulla julki. Se nimittäin kaiken kunnioituksen ja rakkauden ohessa kuningasta kohtaan, rehellisesti ja kainostelematta ilmaisee sitä suurta tyytymättömyyttä, jonka monilukuisten aatelisten lahjoitusmaiden omistajain sorto, sotaväen vallattomuus ja ra-

*) „Finlands historia under Karl X Gustafs regering“, s. 202. Muutoin mainitaan Lacman'in kirjoituksista mainitun kirjan ss. 186, 197 y. m. ja J. Krohn'in teoksessa „Suomenkielinen Runollisuus Ruotsin vallan aikana“ s. 52 ja seurr.

sittavat sotaverot olivat herättäneet Suomen kansassa ja erittäinkin itä-suomalaisissa. Panemme kirjeen tähän alkuperäisenä ja käännöksenä; mutta ensin mainitsemme muutamia lyhykäisiä tietoja itse Lacman'in elämästä.

Barthold Lacman oli, kuten hän itsekin kirjeessään sanoo, synnyltään karjalainen. Isänsä *Juhana Lacman'in* mainitaan v. 1624 olleen kappalaisena ja vv. 1634—50 kirkkoherrana Jääskessä. Naimisestaan *Brita Bertelin tyttären* kanssa oli Juhana Lacman'illa kolme lasta, pojat *Barthold* ja *Samuel* († 1679 Koiviston kirkkoherrana) ja tytär *Brita*. Kuitenkaan ei kenenkään näiden syntymävuotta tiedetä. Muutoin näyttää Lacman'in suku niinä aikoina olleen lavealta Itä-Suomessa levinnyt pappissuku. *Tuomas Juhanan poika Lackman*, varmaankin Bartholdin isän-isä, oli vv. 1591—1603 Kuopion kirkkoherrana, johonka virkaan myöhemmin hänen poikansa *Gabriel Lackman* ja hänen poikansa poika *Krister Lackman* pääsivät. Tämän viimeksimainitun, Barthold Lacman'in serkuun poika, *Samuel*, kuoli 1679 sanotun seurakunnan kappalaisena. Samaa sukua epäilemättä oli myös *Anders Lacmannus*, Taipalsaaren kappalainen 1659—66, ynnä nuo kaksi Lackman-nimistä miestä, isä ja poika, jotka myöhemmin koko kahdeksankymmentä vuotta, 1723—1803 olivat kappalaisen virassa Pielisten pitäjässä *).

Barthold Lacman sai alku-opetuksensa luultavasti Wiipurin koulussa, vaikka meillä siitä ei ole tarkempia tietoja. V. 1641 kirjoitettiin hän ylioppilaaksi Turun vasta perustet-

*) Nämä tiedot on kerätty *M. Akiander'in* teoksesta „*Herdaminne för fordna Wiborgs och nuvarande Borgå stift*“. Tämä ynnä saman kirjailijan „*Skolverket inom fordna Wiborgs och nuvarande Borgå stift*“, Helsinki 1866, kuin myöskin *Alopaeus'en* „*Borgå Gymnasii historia*“ ovat olleet parhaimpina lähteinä jäljempänä olevaa elämäkertaa kirjoitettaissa.

tuun yliopistoon, jossa hän joutui etevän professorin Wexionius'en johdon alle. Wexionius näyttää suuresti vaikuttaneen Lacman'in lukuharrastuksiin, jotka pää-asiallisesti kääntyivät historian ja valtiotieteen tutkimiseen. Eräässä onnitelukirjeessään, joka on kirjoitettu Lacman'in v. 1657 tekemän *Oratio panegyrica'n* johdosta ja pantu sen alkuun, kutsuu Wexionius Lacman'ia „*convictorem quondam suum ut svavissimum, ita amicum semper sincere dilectum*“, josta voi päätätä Lacman'in Turussa asuneen Wexionius'en luona, ja että heidän välillään syntyi ystävyys, joka kesti vielä kauan senkin jälkeen kuin edellinen oli jättänyt yliopiston. Wexionius'en johdolla puolusti Lacman v. 1645 myös ensimmäisiä väitteitään I. thesejään: *De subditis in genere et in specie de mixtis*. V. 1648 tapaamme hänet respondenttina puolustamassa Alanus'en väitöskirjaa *De stellis* ja seuraavana vuonna piti hän julkisen puheen *Oratio de magistratu politico* *); sittemmin muutti hän Wiipuriin, jonneka hän pääsi tuomiokapitulini notarioksi ja kymnaasin laulunopettajaksi. Ylioppilaana oli Lacman jonkun aikaa opiskellut Upsallassakin. Kun Turun yliopisto 1650 valmistelihe pitämään maisterivihkiäisiä, tuli Lacmankin sinne ja taaskin Wexionius'en johdolla suoritettuaan *pro gradu*-väitteensä: *De hominis, in hoc mortalitatis orbe, summo bono et beatitudine civili* vihittiin juhllallisesti filosofian maisteriksi. Samana vuonna määrättiin hän ylimääräiseksi ja 1653 varsinaiseksi lehtoriksi Wiipurin kymnaasiin. Kymnaasin rehtorina, jona hän pitkänä virkaaikanaan oli ollut viisi eri kertaa, piti hän maaliskuun 12 p:nä 1657 tuon jo mainitun puheen Kaarle X Kustaan kunniaksi kuten nimilehdellä sanotaan: „in consessu Virorum

*) Painettu Turussa 1649. Tietääksemme ei löytyne siitä yhtäkään kappaletta jäljellä. Yliopistomme kirjastossa ei sitä ole.

Illustrium, Generosorum, Nobilissimorum, Reverendorum, Clarissimorum, Prudentissimorum, Fortissimorum, ut et selectioris Juventutis corona“. Puheen, joka kieleltään ja sisällykseltään etevästi näyttää sepittäjänsä kykyä, lähetti hän ynnä latinaisen kirjeen lokakuun 16 p:ltä 1657 Kaarle X Kustaalle. Tähän luultavasti häntä kehoitti Gyldenstolpe (Wexionius) joka oli persoonallisesti tuttu kuninkaan kanssa. Lie-neekö kuningas suvainnut lähettää tästä mitäkään kiitoskirjettä Lacman'ille, emme tiedä, vaan kuitenkin otaksumme niin. Ehkäpä juuri se saattoi hänet toisen kerran kirjoittamaan kuninkaalle. Hänen kirjeensä sanoista voi nimittäin päätätä, että hän ei pitänyt itseään aivan tuntemattomana kuninkaalle. On tietämätöntä, vaikuttiko kirje mitään tai vastasiko kuningas siihen. Sotatoimista sai Kaarle X tähän aikaan enimmäin ajattelemista ja puhaa. Sitä paitsi kuoli hän vähä sen jälkeen ja täten raukeni taaskin turhaan toivo, joka Lacman'illa ja monella muulla isänmaan ystävällä oli ollut, nimittäin saada nähdä oikeuden, järjestyksen ja yleisen varallisuuden varttuvan voimakkaan kuninkaan hallitessa. Barthold Lacman'in omasta elämästä ja oloista tiedämme hyvin vähän, ainoastaan sikäli kuin niistä kirjeessä mainitaan. Ollessaan kolmannen kerran kymnaasin rehtorina v. 1667 piti hän latinan kielellä julkisen tervehdyspuheen Wiipurin maaherralle, vapaherra Konrad Gyllenstjernalle, joka juuri silloin oli virkaansa astunut. Meidän kuitenkin ei ole onnistunut saada sitä käsiimme*). Pitkänä virka-aikanaan ei Lacman tietääksemme saanut hallitukselta minkäänlaisista suosion-osoitetta. Vasta vuonna 1675 oltuaan neljän-

*) Puheen nimenä on „Oratio gratulatoria ad illustr. Dominum Conradum Gyllenstjerna Baronem, cum factus Toparcha Provinciae Careliae Exciperetur in Regio Gymnasio ibidem“. Stockholm 1667.

neksen vuosisataa opettajana Wiipurin kymnaasissa, sai hän palkankorotteeksi 20 tynnyriä jyviä, joka otettiin toisen teologian lehtorin palkasta, koska tämä oli saanut hänen palkkapitäjänsä e. praebenda-pastoraattinsa. Lacman'in aikomus antautua pappissäätyn, josta hän mainitsee kirjeessään kuninkaalle, toteutui vasta vuonna 1679, jolloin hän nimitettiin kirkkoherraksi syntymäseutuunsa Jääskeen, vaan hän kuoli vielä samana vuonna marraskuun 22 p:nä, tietääksemme naimattomana.

(Alkukirjoitus Ruotsin kuninkaallisessa valtioarkistossa; kääry, jolla on päällekirjoituksena: „Bref till konung Carl X Gustaf 1654—1660“).

Serenissime ac Potentissime Princeps
 Carole Gustave
 Auguste
 Rex atque Domine Clementissime!

Quoties optatam Tuae Majestatis salutem, Sublimem Heroicarum virtutum apparatus, atque exinde coeli gratia felicem rerum Tuarum statum soleo cognoscere (cognosco autem cupide quam saepissime, prout Numini summas ago gratias) toties incredibili laetitia salit mihi cor, exsultat pectus, et totus immenso gaudio perfundor, ut vix modum eius capiam. Igitur ut istius laetitiae mihi semper atque diu, usque ad seram provenientium factorum maturitatem, autor et causa esse queas, omni cura dabis operam mi REX potentissime, ut etiam deinceps ad vota nostra et bonorum omnium egregie valeas, et feliciter virtutis Tuae radios etiam deinceps spargas, quo TE Atlante salutis diu nobis frui liceat. Sed vero quae ad Salutem Tuae Majestatis non

minimum momenti adferunt, quemadmodum Tuae Majestatis scire interest, ita mei si non officij, tamen fidei existimavi, pro studio obsequij significare. Neque enim TE minus amo quam metuo, REX potentissime, Domine clementissime. Etsi igitur absit a me illa vanitas, ut consilia Tuae Majestati, homo tenuis et intelligentiae, et sortis, me suggerere posse praesumam, tamen quoniam Sollicite timere soleo, ne Tuae Majestatis incolumitas, ulla vel ratione vel casu labefactari a quoquam possit, vitio mihi non erit a Tuae Majestate vertendum, si animum meum sollicitudine coram TE REX potentissime, Domine Clementissime, absolvam. Viri namque in Politica prudentia versatissimi nos docuerunt, haud esse aut consultum aut semper tutum, subditos nimijs exactionibus gravare. Ideoque dicit Comin. lib. 5 Cap. ult. Reges Galliarum appellari Reges bestiarum, propter eos qui subditos varijs exactionibus et alijs impositionibus onerant. Inde quoque fit, ajunt, ut Princeps atque REX imperium haud diutius obtinerat, quam quoad conditionem magis tolerabilem subditis alius non offert. Satis sit citasse hac de re unum ex Politicis plurimis Beholdum lib. 2 Cap. 4 n. 17. Nescio itaque unde ista anxietas me saepe inopinato ex transverso soleat turbare, ne forte res nostrae eo deveniant, ut sit ansa turbae malignantium ea moliendi, quae etiam loqui et calamo hic concipere abominor. Exempla suppeditat in patria historia Paulinus, Hist. Arct. lib. 2 Cap. 60 et 62 item Basius Hist. Eccl. lib. 1 Cap. 1 pag. 58, de Alberto Megapolitano, Erico Pomerano et Christophoro Bavaro, Regibus quondam Sveciae, quibus propter infinita et intolerabilia onera et tributa incolis imposita, fortitudo se Svecana opposita est. Neque enim defuerunt iam, qui vel simplicitate adducti vel ab aliquo ita informati, TE REX potentissime, Domine Clementissime, hominem Germanum, et ita ab Imperio Svetico

alieniorem, apud me assererent. Quibus tamen ego digne ac vere, quod res est, pronunciaui. Ista quanquam minuta esse videantur, omnium tamen Seculorum et aetatum exempla docent, quantum aut Spreta aut neglecta soleant esse noxia. DEUS autem Tuam Majestatem conservet, nec permittat ut ullius machinamenta sequiora, si quae forte intenderentur, in periculum Tuae Majestatis, Imperij patrij et bonorum, unquam ruant. Caeterum non possumus nos in ista Imperij parte adduci, ut credamus Tuae Majestatis consilio tantum exactionum miseris subditis esse impositum, sed istam necessitatem, Tuae Majestati haud proficuum, aliunde provenire. Ex quibus ne illis quidem, quibus merito deberet, ulla est subsidij utilitas. Satis nos vixisse arbitrabimur, si nationes et Provincias Imperij ad aliquanto meliorem Statum reductas videbimus, quae miseram in servitutem majori ex parte sunt redactae. Tibi enim et Tuae Majestatis Imperio, hoc est, Coronae Regni Svetici, se libenter pro communi Tuae Majestatis et bonorum omnium Salute parere velle profitentur, sed unius alterius aut paucorum inexplebili avaritiae, se non sufficere querulantur et ingemiscunt. Neque etiam, vel totam libertatem ferre, vel externam miseri servitutem pati, possunt, pro libertate interpretantes, si Tuis et Tuorum commodis et saluti, pro sufficientia virium inserviant. Caeterum militaris, et praecipue manipuli furum ac mancipiorum diaboli, licentia, hic supra modum aliquandiu grassata est. Et me quod attinet, extorris et exulis instar aliquot annis, praecipue tamen anno proximo, sine lare et ulla studiorum commoditate, nec tamen sine ingenti eorum iactura, hic vivere coactus sum, ut vix tuguriolum per summas difficultates adhuc nactus sim, cuius tamen aedicatoribus operas eorum nondum persolvere potui. Hoc enim agitur a plerisque, ut studiorum progressus et incrementa Gymnasij Regij

Tui, omnibus modis hic evertant, ut barbariem inducant, et quicquid eruditionis in illustrationem Imperij Tui et patrij, esset, impietate summa prosternant. Inde quoque in me aestate praeterita, iam omnino bis fures immisi sunt, qui quicquid residuae, post iacturam et damnum, in incendio urbis Wiburgensis A:o 1652 acceptum, suppellectilis mihi superfuerat, effractis ostijs, et cistis, ubi libri mei asservabantur, contusis, immani scelere abstulerunt. De reliquo iam eo perventum est, ut etiam alimenta mihi denegentur (vera loquor, sed tamen fidem mihi Tua Majestas vix adhibebit); nec exiguum illud quod Salarij nomine, Tuae Majestatis pari in reliquos quoque derivato beneficio hactenus provenire solebat, assequi ulla ratione queam, sed immani tantum inanibus vexationibus distrahor. Heu studiorum alacritatem! Tuae Majestatis commodis et patrij regni illustrationj residuam, et deinceps illam exiguam, si quae esse potest, aetatis partem destinavi, sed in ipso apparatu conatum prope extinguo, nisi Tua Majestas opitulante benignitate succurrere mihi dignari voluerit. Adeo potentia malevolentium me opprimit et pene suffocat, ut sine ope et auxilio Tuae Majestatis eluctari vix posse appareat. Culpae mihi est haud aliud, nisi aut in hac provincia, nempe Carelica, esse natum, aut Tuae Majestatis et patrij Imperij commodis studuisse; vix enim iudico in me esse aliud quicquam, quod malignantium invidiam iuste mereatur. Proinde ad Tuae Majestatis, REX potentissime, Domine Clementissime, patrocinium et tutelam confugio, Tuam auxiliarem opem imploro, TE publicum non minus meum, quam patriae, parentem, Supplex rogo et obtestor, ne aut velis aut sustineas potentiae inimicorum deserere, ac pati egestate opprimi eum, qui Tui ac salutis Tuae causa potissimum vivere et valere desiderat. De reliquo ne Tua Majestas ignoret, at pedes

Tuae Majestatis hoc horribile secretum deponere volui, me initiatum esse ordinibus, ut vocant, sacris, idque non alio consilio me admisisse, quam ut esset mihi in re Theologica potestas decernendi, quod invicta ac coelesti veritate nititur, quodque haud exiguum momenti habet in salutis nostrae negotio. Specimen istius conatus Tuae Majestati transmittam, quam primum erit mihi commoditas ulla conscribendi, quae hactenus in illa re cognoveram et tanquam per rimam caelesti gratia perspexeram. Interea Majestatem Tuam CA-ROLE GUSTAVE AUGUSTE divinae protectioni et caelestis Satellitij excubijs humilime commendo

Dabantur Wijburgj
11 Martij A:o 1659.

Majestatis Tuae
devotissimus servitor
Barthollus
Lacmannus.

Suomeksi tämä kirje kuuluisi näin:

**Kaikkein jaloin ja Suurivaltaisain Ruhtinas
Kaarle Kustavi
K kaikkein armollisin Kuningas ja Herra!**

Milloin vaan minä Teidän Majesteettinne suotuisasta terveydestä, Teidän sankariavujenne korkeasta loistosta sekä taivaan armon kautta onnellisista urhotöistänne saan tietää (mielellänipä mitä useimmin sitä haluan kuulla, samoin kuin siitä Jumalaa hartaasti kiitän), silloin aina sydämeni sanomattomasta ilosta sykkii, rintani riemastuu ja ääretön ilo kokonaan valtaa minut, niin että tuskin sitä voin hillitä. Ettäs siis ainiaan ja kauan, aina onnellisten päivänne myö-

häiseen loppuun saakka olisitte minulle tämän ilon saattajana, niin tulee Teidän, oi Suurivaltaisain Kuninkaani, käyttää mitä suurinta huolellisuutta, että myöskin vastedes meidän ja kaikkein rehellisten ihmisten toivotusten mukaan näuttisitte oivalista terveyttä ja myöskin vast'edes onnellisesti levittäisitte Teidän hyvän avujenne säteitä, jotta me kauan voisimme iloita Teistä pelastuksen kannattajasta. Vaan koska Teidän Majesteettinne on tärkeä tietää, mitkä seikat suuressa määrin vaikuttavat Teidän onneenne, niin minä olen, ell'en juuri virkavelvollisuudesta, niin ainakin uskollisuuttani osoittaakseni tahtonut alamaisesti niihin viitata. Sillä minä en rakasta Teitä, Suurivaltaisain Armollisin Kuningas ja Herra vähemmän kuin minä Teitä pelkään. Vaikka siis minusta poistukoon se turhanpäiväinen luulo, että minä, sekä ymmärrykseni että asemani puolesta halpa mies, saattaisin antaa neuvoja Teidän Majesteettilenne, niin älköön kuitenkaan Teidän Majesteettinne lukeko sitä minulle viaksi, jos minä Teille, Suurivaltaisain Armollisin Kuningas ja Herra, levotonna purkaan sydämeni, koska elän levottomassa pelossa, että Teidän Majesteettinne turvallisuus saattaisi jollakin taholla joutua joko tahallisen tai tapaturmaisen häiriön alaiseksi. Ovathan viisaimmat valtiotiedemiehet meitä opettaneet, ett'ei ole hyödyllistä eikä aina turvallista rasittaa liian suurilla veroilla alamaisia. Siitä syystä sanookin Comines 5:n kirjan viimeisessä luvussa, että Gallialaisten kuninkaita sanotaan eläinten kuninkaiksi niiden hallitsijain tähden, jotka alamaisiainsa rasittavat monenkaltaisilla veroilla ja muilla ulosteilla. Siitä muka tapahtuukin, että Ruhtinas ja Kuningas pitää valtaansa ainoastaan niin kauan kuin ei joku muu tarjoo alamaisille huokeampaa tilaa. Lienee kyliksi viitata tästä asiasta useampain valtiollisten kirjailijain joukosta ainoastaan Beholdus'een, 2 kirja 4 luku 17 n.

En tiedä siis mistä syystä tuo ahdistava pelko minua usein aavistamatta, odottamatta tekee levottomaksi, pelko, että meidän asiamme joutuvat sille kannalle, että pahaa tekevien on tilaisuus puuhata semmoisia, mitä minä kammoon puhua ja kynällä tässä esittää. Esimerkkejä omasta historiastamme antaa Paulinus, Hist. Arct., 2 kirja, 60 ja 62 luku, samaten Basius, Hist. Eccl., 1 kirja, 1 luku, 58 s. Albertti Meklenburgilaisesta, Eerikki Pommerilaisesta ja Kristofferi Bajerilaisesta, näistä Ruotsin muinaisista kuninkaista, joita vastaan urhollinen Ruotsi asettui, koska he ahdistivat asukkaita suunnattomilla ja kärsimättömillä raskuuksilla ja veroilla. Onpa niitäkin jo löytynyt, jotka joko yksinkertaisuudesta tai muitten opettamina ovat minulle väittäneet että Te, Suurivaltaisin, armollisin Kuningas ja Herra olette Saksalainen ja niin muodoin Ruotsin valtakunnalle jotensakin vieras. Näille minä kuitenkin arvokkaasti ja todenperäisesti olen selittänyt asian laidan. Vaikka nämä seikat näyttävät vähäpätöisiltä, niin opettavathan kuitenkin vuosisatojen ja aikakausien esimerkit, kuinka asiat halveksittuina ja laimiinlyötyinä tavallisesti ovat vahingollisia. Mutta Jumala suojelkoon Teidän Majesteettianne älköönkä salliko, että jonkun vastaiset juonet, jos mahdollisesti semmoisia viritellään, saattaisivat Teidän Majesteettinne, isänmaan ja rehelliset ihmiset vaaraan. Muutoin ei meitä tässä valtakunnan osassa voi saattaa uskomaan, että Teidän Majesteettinne päätöksen mukaan niin suuria veroja olisi kuormattu onnettomain asukasten päälle, vaan että tämä Teidän Majesteettilenne epäsuotuista pakko on muualta tullut. Eikä näistä kiskotuista veroista ole mitään hyötyä niillekään, jotka oikeastaan ansaitsisivat. Me katsoisimme itsemme tarpeeksi kauan eläneen, jos me näkisimme vähääkin parempaan asemaan palautuneina valtakunnan kansat ja maakunnat, jotka

nyt suuremmaksi osaksi ovat joutuneet kurjaan orjuuteen. Teidän Majesteettianne ja Teidän valtakuntaanne, s. o. Ruotsin Valtakunnan kruunua he sanovat kyllä mielellään tahtovansa totella Teidän Majesteettinne ja kaikkein rehellisten ihmisten yhteisen hyvän puolesta, mutta valittavat haikeasti, ett'eivät voi kestää yhden tai muutamain rajatonta ahneutta. Eivätkä he myös voi kestää täydellistä vapautta eikä kärsiä onnetonta ulkonaista orjuutta, kun he käsittävät vapauden niin, että he voimiensa mukaan palvelevat Teidän ja Teidän omaistenne etuja ja onnea. Muuten on sotilasten vallattomuus ja erittäinkin varkaitten sekä pahanhengen palvelijain ilkeilyttäisyys täällä jonkun ajan kuluessa paisunut suunnattomaksi. Ja mitä minuun tulee, niin on minun, ikään kuin maastaan ja kodistaan paenneen, muutamia vuosia, mutta erittäinkin viimeinen vuosi täytynyt täällä elää koditta ja ilman minkäänlaista opintoilleni suotua mukavuutta, vaikkapa kyllä niille suureksi vahingoksi, niin että tuskin suurimpain vaikeusten kautta tähän saakka olen hankkinut pienen majan, jonka rakentajain työtä en vielä kuitenkaan ole voinut maksaa. Sillä useimmat puuhaavat sitä, että hävittäisivät opintojen edistymistä ja Teidän kuninkaallisen kymnaasinne varttumista, että saattaisivat tänne raakuutta ja suurimmalla jumalattomuudella polkisivat kaiken opin, mikä Teidän ja esi-isäinne vallalle on tuottanut kunniaa. Sitten myös viime suvena jo kahdesti syöksivät minun päälleni varkaat, jotka murrettuaan ovet ja rikottuaan kirja-arkkuni jumalattomasti ryöstivät minulta kaiken sen huonekaluston, joka Wiipurin palossa (1652) kärsimäni vahingon perästä vielä oli jäljellä. Muuten on jo siihen asemaan jouduttu, että minulta kielletään elinvaroja (minä puhun totta, vaikka Teidän Majesteettinne tuskin minua uskonee); enkä voi millään tavoin saada tuota vähääkään, mikä palkkion (salarii)

nimellä Teidän Majesteettinne muihinkin ulottuvan tasapuolisen hyväntekeväisyytenne kautta on tähän asti minulle tullut, vaan sorrun näin suunnattomiin kärsimyksiin. Oi opintojen hauskuutta! Teidän Majesteettinne eduksi ja isänmaan kunniaksi olen minä pyhittänyt jäljellä olevan, jos kohta mahdollisesti lyhyeksi tulevan elämänikäni, mutta jo itse yritysten valmistamisessa olen sortumaisillani, ell'ei Teidän Majesteettinne armollisesti katsoisi hyväksi avuliaalla hyväntahtoisuudella auttaa minua. Siihen määrään pahansuopien ihmisten valta minua ahdistaa ja melkein kuoliaaksi kuristaa, että tuskin mikään mahdollisuus on tarjona voittaa vastukset ilman Teidän Majesteettinne myötävaikutusta ja apua. Mitään muuta syytä minussa ei ole kuin että olen tässä maakunnassa, nimittäin Karjalassa, syntynyt ja Teidän Majesteettinne sekä isänmaan hyvää harrastanut; tuskinpa lullen minussa muuta olevan, joka syystä ansaitsisi pahansuopain vihaa. Siitä syystä minä heittäydyn Teidän Majesteettinne turviin ja suojelukseen, oi Suurivaltaisini, armollinen Kuningas ja Herra, rukoilen Teidän auttavaa voimaanne sekä alamaisuudessa hartaasti pyydän ja rukoilen Teitä, joka olette yhtä paljo minun kuin isänmaan yhteinen isä, ett'ette tahtoisi ettekä sallisi minun tulla heitetyksi vihollisten valtaan ettekä soisi sen köyhyyteen kukistua, joka Teidän ja Teidän onnenne vuoksi haluaa elää ja pysyä voimissa. Ett'ei muutoin Teidän Majesteettinne olisi asiasta tietämätön, tahdon Teidän Majesteettinne jalkain juureen laskea tämän kauden salaisuuden, että minä olen vihitty niin kutsuttuun pyhään säätyyn enkä ole ryhtynyt siihen mistään muusta syystä kuin että minulla olisi taito päättää, mikä jumaluusopillisissa asioissa perustuu kukistumattomaan ja taivaalliseen totuuteen ja jolla ei suinkaan ole vähää arvoa meidän autuudentoimissamme. Tähän yritykseen kuuluvan näytöksen minä

lähetän Teidän Majesteetillenne, niin pian kun minulle vaan tulee joku tilaisuus kirjoittaa mitä minä niissä asioissa olen tullut tuntemaan ja taivaallisesta armosta ikään kuin halkeaman kautta olen saanut havaita. Siksi minä alamaisuudessa uskon Teidän Majesteettinne, Kaarle Kustavi, Jumalan suojelukseen ja taivaallisen vartijaston varjelukseen.

Wiipurissa

11 p. Maalisk. 1659.

Teidän Majesteettinne
uskollisin palvelija
Barthollus
Lacmannus.

**Eräs kertomus Suomen armeijan retkestä Norjaan,
Thronthiem'in lääniin, syksyllä 1718.**

Julkaisut

Yrjö Koskinen.

Tämän onnettoman retken historia, joka todellakin on ollut sovelias loppu-näytös Ison-vihan murhenäytelmään, tunnetaan ennestään pääasiallisesti sen kertomuksen kautta, joka on painettuna Geörg Adlersparre'n kokoelmassa „Krigssamlingar“, toisessa osassa. Myöskin Niilo Idman'in saarna „Folcketz Roop på Norska Fiällerne“, painettu Tukholmassa 1720, sisältää, ss. 40—45 ja 54—59, muutamia tietoja tämän retken tapauksista. Vihdoin on aivan äskettäin ilmestynyt eräs Norjalaisista lähteistä sommiteltu kertomus samasta retkestä, nimeltä „O. A. Øverland, Armfeldts tog Nordenfjelds 1718“, painettuna Norjan historiallisessa aikakauskirjassa „Historisk Tidskrift, Anden Række, Andet Bind“. Näiden tieto-lähteiden lisäksi julkaisemme tässä erään lyhyen kertomuksen, joka viime vuonna löydettiin tilanhaltian Maisteri Kaarlo Kustaa Idman'in pesästä Hatanpäässä. Käsikirjoitus, jonka käsi-ala viittaa viime vuosisadan alkupuoleen, sisältää ainoastaan kaksi yhteen-liitettyä nelitaitteista kirjoitus-arkkia, joista kuitenkin jälkimäisen arkin kolmas lehti on irti revitty ja hukkaan mennyt. Tällä tavoin itse kertomuksen loppu puuttuu; mutta rykmenttien luettelo, joka täyttää viimeisen lehden, on säilynyt.

Kuka lienee tämän kertomuksen tekijä, on vaikea varmuudella sanoa. Se ajatus on varsin lähellä, että sotapappi Niilo Idman, sama mies, jolta ylempänä mainittu saarna on lähtenyt, lienee myöskin tämän täydellisemmän kertomuksen sepittänyt, ja että käsikirjoitus on perhe-muistelmanä säilynyt hänen jälkeläistensä hallussa. Mutta kun tarkemmin verrataan molemmat todistuskappaleet toisiinsa, tavataan pienempiä erilaisuuksia, jotka eivät ainakaan vahvista sitä arvelua, että ovat samalta tekijältä lähteneet. Kuinka lieneekin, on kumminkin varma, että kertomuksenkin kirjoittaja on itse ollut muassa, ja hänen todistuksensa sen vuoksi ansaitsee historioitsijan huomiota.

Koska Niilo Idman'in äsken-mainittu saarna on jotenkin harvinainen, olemme verrattavaksi tähän myöskin painattaneet ne sivut siitä, jotka puhuvat Norjan-retken tapuksista.

Kort Berättelse om Fält-Tåget 1718: i Dronthems Lähn el: Nordanfälls.

Sedan Högst Sahl. Hans Kongl. May:tt samā år beslutit at hemsöka dess Fiender i Norige, blef General Leutnanten Carl Armfelt anbefalt, at inbryta i Dronthems Lähn med de Finske troupperne, som stodo i qvarter i Gefle Höfdinge dōme, bestående af Åbo och Biörneborgz Lähns Regementer, Nylandz och Tafvastehus Lähns- och dito Carelske til Häst, samt til Fot, af Åbo Lähns regemente, Biörneborgz Lähns dito, Tafvastehus- Nylandz- Österbotts- & Wiborgs Länens och den så kallade Finske bataillon, hvilcka för deras svaghet blefvo förstärckte med Iämtelandz compagniet till Häst, så ock med Helsing och Iämtelands regementerne och Helsing bataillon til Foth, giörandes tilsammans unge-

fähr 6500: man, sedan Skansarne på vår sida blefvo besatte, och de siuke qvarlemnade. Samelplatzen förordnades i Augusti månadz begynnelsse vid Dufveskantz i Iämteland, hvarif:n äro vid pass 4. mijl til bärge, som äro gräntzen emellan Svenska och Norrska sidan, elliest kallade Fiällen, hvar est inge huus el:r heman äro, utan i fridel. tider 3: så nämde Stugor underhällne för de resande, hvilcka nu voro samt med vägarne förfallne, hvarmedelst straxt ett starckt arbete föreföll til deras förbättrande och bryggors förfärdigande ötr strömen, som från bergen faller Dufveskantz förbi in i Iämtelandz siöarne. När man hinte til Fiällen, som äro vidlöfftige och höge berg, if:n hvilka på Norska sidan stora hafvet ligger i ögnasickte, måste man med tagne Fachiner if:n vår sida, if:n hvilkas förande Generalerne sig icke undan drogo, och så mycket mindre någon anan, hvarmed passagen, ibland i trånga stenklöffter, ibland i en mächta diup dy el:r mudd fyllas måste, til dess någon skog i bärge fans, som dertil brukas kunde, och man hinte til vägarne i Norige, gåendes den vanl. vägen från Iämteland åt Norske byen Suul, hvilcken väg Fienden hade besatt och förebygd, och man dess medelst fann nödigt at lämna'n, och leta sig fram på vår vänstra sida öfr bärge åth Steneskantz. Efter berättelsserna skola på fiällen infalla som åfttast svåra väder och Storm, och när regn el:r töckn är i hast förorsakas stora vatn störtningar, samt skola der vara många sumper och siöer, af hvilcka åtskilliga strömmar utlöpa. Wij kommo allenast en Siö förbi, hvarvid var god gräsväxt, men gifttig, så at hästarne blefvo oförmodel. stinne, att man dem med rep ombinda måste, och en dehl dödde, hvilket giftt, samt de så kallade Fiällmöss, förmenes if:n skyarne komma, som stryka på bergen och åtskillig ohyra lemna. Wij hade vackert väder så öfver bärge, som en god dehl inuti lan-

det, dock siuknade många af det trägna vägarbetandet och Bagagetz samt artillerietz fortskaffande, hvilcke sedan måste vid Steneskantz lemnas. Wid sama Skantz, som ligger vid en if:n bärgen utlöpande tämel. stor älf, och var på en Bergz högd anlagd, hade Commendeuren i Landet Gen. Major Budde satt sig med 3: Compagnier dragoner och en del Fotfolck, hafvandes på begge sidor betäckt sig med en vidlöftig palisadering, hvaröfr vij nödvändigt öfversättia måste til at behålla vägen in i landet, hvilket som det icke utan stor förlust syntes stå til giörande, så lemnades troupperne kvar deremot under skien at förfärdiga flottar; och Gen. Leutnant Armfelt gick med en Comendering til Häst och Foth omkring, genom bärg och morass, til dess man kom på en väg åt Fästningen, hvarest hände, at en Norsk dragon, som kom if:n en Förskansning med bönder besatt, råkade oss i händerna, hvilcken om lägenheten och vägen måste gifva oss beskiad, hvarpå Gen. Leutnanten med cavalleriet skyndade hvad hästarne tåla kunde til ett emillan brantte klippor diupt pass, och kom öfr bryggan, förän vachten sig til motvärn, som dem lätt varit, skicka kunde, och så vidare 1 $\frac{1}{2}$ fierdedehls väg til skantzen Fienden på ryggen, hvilcken i hastighet blef öfverända kastad, skantzen förlåten, en skiön hvit Estandar tagen, som sedan tilsändes Kongl. Maj:tt., hvarföre åth Ryttaren, som den tog, 30: ducater til benådning återföljde, och 3. metall stycken med några Cardus kärror äröfrade. Skansen blef vähl besatt under en Öfverste Leutnants bevakande, och utsedd til nederlag för tilförrslen af lifs medel och mehra från Iämteland, samt de siuke derlemnade och skyndades till Skognäs en fästning af Sten, belägen på en slätt, utmed vijken, som förbij Dronthem inlöper, hvilcken straxt måtte accordera, blifvandes besättningen, som mäst af bönder bestod, hemsläpt, på aflagd

ed at skola sittaa stilla, och orthen under en Majors comā^omando lämnad. Där fans något förråd af miöhl och andre victualier, på hvilcka för troupperne allaredan begynte tryta, hvaraf, sedan de blefvo så försedde, som de lätt bära kunde; fortsattes marchen vidare åth Dronthems sidan, men mötte så svåra vägar och defileer, at man effter man gå måste, och ibland bära stycken och Laveterne med mera, besynnerligast i en trängsel Långsten kallad, harest en ganska lång sträckning af höga berg, stela som en vägg, voro på den ena sidan, och förbem:te Dronthems vijken på den andra, med allenast en stig emellan, at en häst med besvär kunde komma fram, uti hvilcken trängsel Fienden hade sig förbygd, och låg med en hop båtar nedan före på Siön, men drog sig tillbaka, när han märckte anstalterne at blifva angripen, derpå man utan hinder, men elliest med stort besvär hinte fram til Skiördadahls älfven vid Wårnäs Kyrckia, bak hvilcken Fienden sig igen satt hade, och berättades vara 4: mijl til Dronthem öfr Bergz ryggen Gifvingz åsen och flere. Här uphörde den vackra väderleken, som operationerne märckel. befordrat, och föll i några dagar ett häftigt ragn på hvilcka intet företagas kunde att komā öfr älfven, emedan manskapet i mangel af byar, intet förmådde uthärda under bara himmelen, och hungeren tilslog medelst det de til förberörde Skantzar effter proviant comēderade intet kunde i de, af ragnet förderfvade vägarne fortkomā, hvarföre effter hållet Krigz-Råd, måste man d. 20 Septembr. vända tillbaka til Fleckarne elr marcknadz platzerne Lefvånger och wårdahls ören, att se sig om lifzmedel, hvilket så mycket svårare föll, som if:n magazinet vid Dufveskantz intet tilräckel. hinte öfr föras, och der vij voro, hade allmogen begifvit sig undan på holmarne elr bårgen, lemmandes vid Husen allenast någre qvinfolk elr gubbar, och säden

oskuren, hvilcken vij sielfve måste begynna skiära, torcka, mala, baka, icke utan största fatigue och fahra af Fienden, som vid qvarnar och elliest manskapet nedergiorde el:r bortsnappade. När man nu hade hunnit til fiorton dagars förråd, kom man endtel. med mycket besvär genom en omväg i neigden af Dronthem, hvilken Gen. Major Budde hade emedlertid haft råderum med manskap och undsättning Sunnanfälls ifrån och anlagde värck förstärckia, så att nu mehra fans ogiorligt den angripa el:r kunna intaga. Staden ligger på en udd, omfluten på 2:ne sidor af stora Siön, på den tredie af en ström, byälven kallad, vid hvilcken ligger en starck fästning af sten, nämnd Christiansten, och uti Siön på en holme och högt berg en Skantz, Munkholmen kallad, hvilcka staden öfverskiuta och försvara kunna, på fierde sidan löper vägen in genom ett smalt näs emillan strömen och Siön, öfr hvilcket en graf och vall dragen var, och utanföre logo 12: a 13. bestyckade Fartyg, som den smala ingången bestryka kunde. Gen. Leutnant Armfelt red under betäckning af cavallerie med de flere Generaler orten att besigtiga, och sedan de alt på det nogasta hade observerat, satte en starck comendering Dragoner i röd beklädning utur staden eftter dem, men blef tillbaka slagen med förlust af en hop döde och 16 fångne, och som här intet mera stod till företagande, och ingen vidare subsistence fans, drog man sig längz älfven in åth landet, ock slog en flott brygga öfr strömmen, hvilcket Öfversten Motzfeldt med dess dragouner sökte hindra, men blef förjagad och af vårt cavallerie förfölgd in til Doffrefäld, som berättas vara skilnaden emellan öfre och nedre dehlen af Norige, el:r så kallade Nordan och Sunnanfälls, hvarif:n vårt cavallerie vände på sidan til Rörös Koppargrufva, och blef der litet stående, finndes der någon Koppar som bortfördes. Detta Dronthems lähn, så

långt som vij komo är bergachtigt, och igenom brutit med elfvar och invikar, hvilcka senare intet tilfrysa el:r någon ijs tåla för Ebb- och flödandet skull, som dem så vähl, som stora siön i stadig rörelsse håller; Landet bär ringa säd, men tämel. gräsväxt, och finnas inga stora byar, utan mäst enstaka heman, och som berätttes oräcknel. holmar; så at det icke synes stå att intaga, utan att hafva Fahrtyg vid handen, gåendes vägarne öfr berg och diupa dahlar, och ibland på bryggor, som utmed bergen hänga på stålpar, derunder strömar framlöpa, och kunna för beskaffenhetens skull föga bättre göras. Salt kokas hvar de hafva skog dertil uth med Siön, hvilcken mäst af gran består, och skall vara knapt derom för de rike Koppargrufvorne Röros, Qveckne, Lyc-kons värck och flere, men åtskillige slagz Fisk, salt och tårckad finnes, hvaraf man något öfverkom, och särdeles den så kallade Säy, det öfrige var alt undanfört på hollmarne, hvarföre moste man flyttia sig eftter tijt uppehälle hafvas kunde igenom Sochnerne Wellhus, Stören, Haltålen, der vårt cavallerie stötte igän til oss. Här begynte nu aldeles tryta lifsmedel både för Folck och Hästar, sedan de utsände commenderingar intet finna kunde, som hela tiden intet komit under tak, än dock långt var ledit in i Decembris månad, och en diup sniö fallen, begynte häfttigt siukna och man var ifn de intagne skantzerne öfr 20: mijl, samt i lång tid ingen tidende ifn dem och vår sida fått hade för de i bärigen sig uppehållande fientlige, af hvilcka Capitain Långström, som med dess så nembde frivillige el:r Fot-Dragouner blef sänd til de förberörde Skantzarne om kundskap, vart i hiäl skuten och de partier, som från vår sida til oss af-färdades, blefvo tillbaka drefne, I sådant tilstånd var nödigast söka närmaste vägarna til Skantzarne att få hielp af det, der medlertid kunde från Lämteland vara tilfört, til

hvilcken ända man begynte marchera öfr ett fiäll benämt Buchhammar uti ett stilla väder, men när man kom up i högden inföll ett mächta svårt storm- och uhr-väder, att Folcket intet kunde blifva tilsamans, utan begynte gå villse, och entel. något manskap förlorades förinnan man hinte öfr til Tydalen, ett byelag i Fiällen. Man hade allaredan tiden-der om Högst Sahl. Hans Kongl. May:ts död, och armeens afgångande hemåth, genom ett bref derom til Commendeuren i Dronthem, Gen. Maj:n Budde, som af vårt cavallerie blef uptagit, men emedan man ingen berättelsse el:r order om vidare företagande fått if:n vår sida, ansåg det, såssom ett Spargament af Fienden, som för sig sielf intet kunnat värcka någon förändring uti desseinerne, där icke bristen uti subsistencen oss til det, som vidare skedde tvungit hade. Ännu var man äfven som i förra Ståndquarteret Haltålen, i förmodan at kunna koma til oftta bem:te Skognäs och Steneskantzar, och det där stående manskapet, men sedan de utsände att effterse vägen, inkomo med berättelsse, det hästarne ogiörl. kunde bryta igenom den diupa snöen, nödgades man söka sig öfr Fiällen det geradaste ske kunde til vår sida, som berättades vara til 6 a 7: gl. mijl til byen Handöhl, och gick man Nyåhrs dagen 1719: effter förrättad Gudztjänst uppåth bärge, ledsagade af Norska bönder från byen der man stod, som passagen vähl bekante voro, och tilsade vijsa oss vähl öfr. Så snart man var något upkomen, såg man utur hafvet förfärlige svarta mollu upstiga, hvilcka icke långt däreffter öfr föllo oss med storm och ijsbarck, som sönderslog ansikten, och med så bitter kiöld, at menniskor och Creatur stelnade och endtel. ihjälfruso, vägvisarne förlorade straxt rätta kosan och Folcket kom if:n hvarandra, gåendes den ena hijt den andre dijt, som ångsten dref dem, emedan ingen den andra hielpa kunde, el:r för uhrvädret se

för sig. Somblige kastade bort alt hvad de hade att bähra, andre packade sig ihop under snöen, andre togo de dödas Kappor och Kläder på — — — — —

— — — — —

— — — — —

Den Iämtlanske Armeèn, som 1718: tågade Nordanfjälls in i Norge, bestod utaf följande Regementer.

Cavalleriet.

1. Åbo Lähns, som comēderadas af H:h:r General Majorren Otto Reinholt Uxkull.
2. Nylandz Lähns af H:r General Lieut:ten Reinh. Johan de la Barre.
3. Wiborgs Lähns af H:r Öfverste Rebinder.
4. Carelske Dragouner af H:r Major Thorvigge.
5. Iämtelandz Compagnie til Häst.

Infanteriet.

6. Åbo Lähns af H:r Öfverstel. Otto Taube.
7. Nylandz Lähns af H: H:r General Leutn. Armfelt.
8. Biörneborgz af H:r Öfverstel. Wrangell.
9. Tafvastehus af H:r Öfverste Maydell.
10. Wijborgz af H:r Öfverstel. Bildsten.
11. Safvolax af H:r Öfverstel. Gyllenecker.
12. Carelske Bataillon af H:r Majoren Wrigt.
13. Österbottns Regementet af H:r Gen. Maj. Fitinghoff.
14. Så kallade Frijvilliga til Foth under Capitain Longströms anförande.
15. Helsingelandz Regemente af H:r Öfverst Nummers.
16. Dito Lähns bataillon af H:r Öfverstel. Skog.
17. Iämtelandz Regemente Comēderades af H: H:r General Major Horn, samt H:r Öfverste von Gerten.

Foleketz Roop På Norska Fiällerne, Vnder Kongl. Jämtelandska Armeens Åhr 1719 in Jan. fullföljde Campagne til Norje. Först med Wee-Klagan hördt; Sedan vthi en Christelig Predikan Dominica 2 Post Epiph. efter Evangelii Anledning, medh Sorgfällighet eftertänckt; Thernäst til Relationen af thetta Tåget, och andra stycken, något widlyftigare med flijt vthfördt; Och Enteligen hwad Predijkat eller sedermera anmärckt blifwit, efter fleres åstundan til Trycket befordradt Af *Nicolao Idman*. Reg. Equest. Ab. et jam in Wittis design. Pastore. Stockholm 1720. Ss. 40—45.

Altså at tala om vårt Fält Tåg, när alt var tilredz och procession wederbörligen rangerat marcherade hela sviten, försedd med lijffs vppehälle i god ordning vp åt the höga fiällen, fast man med möda och stort besvär arbetade sigh igenom, således: At the owägade vägar måste bedragas medh trävärck i några mijhl, och sedan ingen skog mer på Flacken war at tilgå, brukades fachiner, eller rijsknippor, thet bästa man kunde at draga sigh fram, öfver the bottnlösa, gyttjota kärr och moras. Och ehuru omöjeligit thet i första påseendet tycktes wara, hade likwäl man sin framgång, sedan på en god tijd mycken flijt och oförtrutenhet war anlagd. Hwar til, hufvud-sakeligen at tala, thet mästa giorde, at wäderleken wijste sigh favorabel, och öfver hela Sommaren intet war så varmt och Continuerlig vpphålds wäder, som öfver the 3 wekorne, som Armeen travailerade i ödemarken.

Tå Armeen nu mera war kommen öfver fiällen och den 1 Sept. anländt til Norige, på hwilken dagh the fientelige

trouper, stående wid Stene skantz, lyckeligen woro Repou-serade, skantzen vthan något motstånd intagen; såsom och få dagar ther efter, then andra, benämnd Skonäas, blef eröf-rad, begynte man mer och mer giöra sig förslag om lycka och framgång, hälst som Landet i första påseendet, tycktes wara godt, fruchtsamt och ymnogt på fetalie och allehanda lijfsmedel; så tänckte man förthenskull, nästan öfver alt, at få lefwa vthi dageligit giästebod med lust och nöje, såsom på ett Bröllop. Kanske någon sade och til then andra: Kommer låter oss lefwa wäl medan wij kunne, och bruka oss medan tijder är, etc. Ty thetta Tåget behagade mången så wäl. The wille icke för mycket godt hafwa försummat thet, jagh förstår the wällust älskande menniskior, hwilka alle-städes åstunda fram för alt, få giöda sig med delicat maat och dricka, samt lefwa hwar dagh kräseliga i frögd: Som många Soldaters önskan och längtan är. Hwar som hälst the en yppig lefnad kunna öfwerkomma, O! huru giärna grippa the til: men thet är äfven then fördömmeliga kötzens lusta, hwar vti så många 1000:de Åhrligen döö, och men-niskiobarnen blifwa doch icke klooka.

I thet afseende foor man än wijdare fram i landet, åt staden Trundheim, at ju längre thess mera få providera sigh af landsens goda, och kunna sigh fägna af en sådan lycka och medgång, som begynnelsen, lijka månede. Thet stod ju all ting i floor: Manskapet friskt och hurtigt, hästarne äfwen i godt stånd, Provision förmente man och kunna hafwa efter the gjorde anstalter, så wäl igenom tilförsel ifrån Magazi-nerne, som förmedlest vphandling ifrån landet; man wille then gången om intet annat höra, och ingen ting häller fö-reställa sig, än seger och all lycksalighet. Tå hade man ock ifrån Hans Kongl. Maj:t och Hans Armee, pålijteliga goda tijdender, at han war lyckeligen inkommen i Christia-

nia, eröfrat skantzen Wingern, med föga förlust på manskap, intågat wijdare i landet at fullföllia sin dessein, och så bortåt. Thess vtan hade thenne Armeen giordt redan så goda Progresser så lust war at förnimma. Hvem skulle tå hafwa twiflat om en ytterligare behagelig utgång?

Men thet blef tå först eftertänckeligit, at hoos oss begynte spörjas en offentlig brist och klagan, icke så mycket öfwer mangel på wijn, som man sådant i vårt gelag möjligan ombära kunnat; Vtan som wärre är på bröd, at thet hette: the hafwa icke bröd. Brödet är thet förnämsta, som Gudh til vårt lekamliga lijfs vppehälle och wid macht hållande mildeligen förordnad, och kan menniskian fast ingen ting mindre wara förvtan, som thetta lijfsmedel. Här öfwer blef lijkwäl then aldrastörste brist och så stoor nöd at folcket wille försmächta, förtorckas, och finna sig orklööst at giöra sin tjenst; ja siuknade och dödde hopetals. Huru så? Ty Gudh som all ting i händer hafwer, han tog lika som nyckelen bort för brödbodan; lät komma ett oföre, som elljest jämwäl om hösten wanligit är, så at på intet sätt giörligit wara kunde, hälst öfwer the thess vtan som nogast practicable wägar, öfwer fiällen ifrån Jemteland, och magazinerne något at förskaffa. Eftertänckeligit blef ock för thet andra at intet medel war vårt tilstånd at förbättra. Ty förvtan thet, at Gudh, och sjelfva naturen, war oss i många måtto emot; Så war landsorten Norige vti sigh sielf ganska kall, tårr, mycket trång och til thet mästa bestod af ijdell bergzklippor och fiäll, som kastar fast ringa spanmål, och thet endast i korn och hafra ifrån sig; Så at Innwånarne sielfwe, åhrligen ifrån vtländska orter måste försörja sigh medh brödföda; thess vtan war åhrstijden seen, och åhrswäxten än på marcken, när Armeen kom i landet; hwaraf hände, at Inwånarena, som i fruchtan för fiendtligit

inbrått, togo sin tilflycht i skogar, lämnade Säden stående på gälen, vtan at i tijd söka få tilböriligen inbärga. Til öfwerflöd war Almogen af landsens Öfwerhet sträng och alfarligen förnekat, at ingalunda, vpskiära, fast mindre inhämta sin säd, på thet at dymedelst, och medh hunger twinga oss vtur landet, och hwad Inbyggarena i så måtto skulle taga skada, wart them genom publiqve Patenter försäkradt en ersättning och wederkändslo. Så thet fast ogiörligt war, at hwarken medh bewekelige Universalier eller på annat sätt, beweka Almogen, särdeles manfolcken at komma fram vtur skogen, och giöra tilförning för contant betalning; Vtan måste af vårt egit krigz folck, dels säden bärgas, men öfwer alt tröskas, torkas, malas, bakas, och som hwar och en aftaga kan, i trängzel och olägenhet tilwärcas, så godt man kunde; hwilket alt ändoch intet wille förslå. Hwarföre så högstbeklagelig mangel på lijfsmedel, eller gerad sagt, hunger och efter hand flere plågor, såsom köld, drickande af osundt mineralt wattn, nakenhet, natt- och dagelig oroo, ovphörlig fatigue, medh ryckningar och fähl i diupa höst trächen, vtan at någon natt slippa under taak, hwarjehanda siukdomar förorsakade och krafterna förswagade, så att wij eij annat meer än vår yttersta vndergång oss föreställa kunde.

Ss. 54—59.

Altså måste wij bära HERrans wrede vti fulla 4 månader, ty wij hade syndat emot honom. Tå höga wederbörande af många drifwande orsaker woro föranlätne at ställa Coursen tillbaka åter åt Jemteland; och Armeen war så högt vpdragen then wägen ifrån Trundheim til Röroos, tycktes förthenskull drägeligare wara at genom Tydalen sätta sigh öfwer til Swenska gräntzen, hwart hän ock i slutet af åhret marchen stältes, medh befallning til the vthewarande Com-

mendingar och troupper, at inställa sigh i Tydalen. Hwarifrån Armeen kom natten emot den 1. Januar. 1719 medh wänstra flygelen, och dagen ther på medh högra at rycka på Fiällen, som äro, efter then Lands-ortens beskaffenhet, the ganska höga Berg, altför beswärliga at bestiga, på hwilka sedan man vpkommer, är temmeligen slätt och ingen Skog til see, allenast här och ther några små Biörckbuskar. Thenne fiäl ifrån Tydalen, som war then sidsta sockn och by i Norrige och til handöhl, then första by i Jemteland, war 8 Swenska mihl öfwer. När nu Armeen ryckt op, och medh möda war kommen öfwerst på fiällen en mil widh lag ifrån byn, tå tycktes först medh åhret vpgå then första minen til wår yttersta vndergång; Ty tå vpwäxte ett bittert wästnordan wäder med uhr och snö, hwilken then wanliga kölden hälst på the nordiske högar och så kallade fiäl mycket tycktes öfwergå, och så genom trängande blef, såsom skulle thet (jagh tör icke förwist sluta) warit förgiftat, och betog folcket öfwermåttan, at somliga blefwo såsom yra, andra såsom druckne, ansichten swall vp, at mot middagztiden redan en och annan af the eljest friske, men i synerhet mot afton, the siuka alla, blefwo döde. Natten öfwer, emot den 2 Janu. lägrade sig folcket at blifwa widh en insjö vti en dai, vngefär 2 $\frac{1}{2}$ mil ifrån Tydalen, hwarpå om morgonen i dagningen, wid marchens wijdare anträdande några 100:de funnos ihjälfrusne, och stor hoop så machtlöse at wijdare gå fram; Wädret Continuerade som förra dagen, medh en häftig kiöld och Vhr, hwaraf skiedde at menniskiorna en efter annan stupade i kull, wid thet the foro fram, redo eller gingo, så högre som lägre på ömse sijdor om wägen; Artollerie samt Bagage slädorner medh hästarne blefwo här och ther hopetals qwar ståndande, sedan karlarne woro afledne; then andra natten mot den 3 Januari kommo wij at

ligga på en älf, som löper ifrån Fiällen neder til Jemteland; ther sammastädes måste största delen af Armeen äfwen then tredie natten förblifwa, af orsak at then ena af wägwijsarena som wij hade ifrån Norige, blef död i första vårt nattläger på fiellen, then andra fölgde medh för troupperne, och elliest war ingen wissner om wägen; hwar til Vhrwädret mycket gjorde; Förthenskull och then mästa delen på samma älf liggiande blef. Hwad yncka och jämmer, nöd och roop, ängzlan och skrij, man här wid skåda och erfara måste, lär then obekante icke lätteligen besinna, efter som saken til alla omständigheter icke så bedröfwelig, som hon i sig sielf war kan beskrifwas. Thy then ena, ehuru medlijdande och hielpsam han ock wär, kunde eller förmådde icke mera vnd-sätta then andra. Märckeligt war thet, at när någon satte sigh nedh at hwila, och lät sömnen få öfwerhanden, blef han af kölden helt betagen och styf, så han medh möda förmätte vpprätta sigh, men på intet sätt mer få sin värma; Hwaremot then som altjd orkade waka och wara vthi rörelse stod sigh bättre; I anseende hwartil klädernas dugelighet intet eller wille hielpa. Ifrån thetta tredie nattstånd, fördelte Manskapet sigh ther på twenne wägar; en del fölgde äfwen efter, som gick til handöhl; the andra gingo öfwer en fiäll, kommo sedan i en skog och råkade omsider jemwäl til bys. At många på then wägen, så wäl som i the förra dagarna gingo willse om wägen och blefwo borta, är intet twifwel om; Hwar af och thet tildrog sigh, at Folcket så ojemt kommo til byyn handöhl, och somlige allenast 2, merendels 3, några 4, men the senaste 5, ja 6, nätter på then hiskelige Fiällen, vnder blå himmel, vtan särdeles hielp af eld-wärma, efter som ingen dugelig weed war til fångz, i bitter kiöld medh tunna kläder, war twungen at fördröja; änteligen sedan man war kommen til handöhl, i Jemteland, i för-

hopning at få wederqwäckia sikh i huuswärma, fans ther allenast 3:ne bondhemman; hwilka för thenne folckz myckenhet och i then yttersta nöden eij wille förslå; så war ock therifrån til Walloom $1\frac{1}{4}$ mil ijs wäg, därest allenast 2 bonde huus wore att tilgå, som man ock på några mil wäg fram åt, allenast hade här och ther någre hemman, vthi hwilka thet merendels halfdöda manskapet eij tilböriligen kunde hysas och skiötas, vtan wedermödan påstod än, och dödde folcket all jemt, af then intagne förkylningen, så på marchen igenom Jemteland, som sedan i qwarteren. Som nu tilståndet i gemeen för oss war mächta bedröfweligit, så at icke all för många i hela hopen befunno sikh wara oskadde, föröktes olyckan i synnerhet thermedelst, at wår allernådigste Konung Glorwyrdigst nu i Åminnelse Konung CARL den XII. genom ett olyckeligit Skott ifrån Fästningen Fredrichzhall, på andra sijdan af Norige war träffad och genom döden afleden. Hwilket bod satte oss en alt för tung steen på wår eliest odrägeliga börda. Ach at doch then hielten, så fallen är. Eij, hwad är doch under, at alt tils nu och än här efter för ångest och nöd, the rättsintes klagogråt höres och höras skal, på alla gator; och at man på alla wägar hörer säias: Ach! wee! Wij ha mist en så stoor skatt, som wij efter thess wärde intet kunna så strax sakna eller achta thet. Hugneligit är doch, at några af oss befinna sig oskadde; til hwilka man räknar them som ifrån de eröfrade skantzarnas besättning, stene och skånäas blefwo återkallade, och en drägeligare Passage genom en bekant och wanlig wäg, gerad på Duve skantz hafwa mände; thesslijkes de någorlunda til helsan restituerade, som öfwerlefwa ännu; och kunna hoppas, at ännu få see Swerige vthi ett bättre tilstånd.

**Majoori Kustaa von Hauswolff'in päiväkirja
Viaporin piirityksestä v. 1808.**

Alkuperäisen käsikirjoituksen mukaan kertoi

E. G. Palmén.

Historiallisen Seuran kokouksessa 11 päivänä Touko-kuuta 1877 antoi tohtori J. O. I. Rancken pankkitirehtööri C. G. Stjernwall vainajan pesästä löydetyn, päättämättömän kopian jostakin Viaporin piirityksessä 1808 tehdystä päiväkirjasta, jonka kirjoittajaa ei varmuudella tiedetty. Kun nämä muistoonpanot olivat hyvin valaisevia, ne kuitenkin otettiin Historialliseen Arkistoon, VI, ss. 73—98. Siten tuli päiväkirja yleisön tiedoksi, ja kohta sen perästä saatiinkin tarkempia tietoja sen synnystä. Helmikuussa 1879 ilmoitti nim. Finsk Tidskrift'issä varatuomari *Alexis Gripenberg* muun muassa, että täydellinen, pankkitirehtööri Gripenberg vainajan tekemä kopia samasta päiväkirjasta oli hänen hallussansa, ja että sen kirjoittaja oli majoori *Hannu Kustaa von Hauswolff* (synt. 1762¹⁴/₄, † 1840²⁷/₁₀ Helsingissä, piirityksen aikana virkaa toimittava linnamajoori Viaporissa); samalla lausuttiin luulo, että alkuperäinen päiväkirja olisi jossakin julkisessa kokoelmassa Ruotsissa. Kokouksessa 21 päiv. Maaliskuuta 1879 kertoi allekirjoittaja näistä kummastakin kopiasta ja niiden suhteesta toisiinsa ja sanoi huomanneensa ne tehdyiksi yhteisen alkukirjoituksen mukaan, jonka sanoja

kopioitsijat olivat monin paikoin mielin määrin vähän muuttelleet. Varatuomari Gripenberg ilmoitti sittemmin kuulleensa, että mainittu päiväkirja säilytettiin alkuperäisenä kunink. kirjastossa Tukholmassa, ja vihdoin, ollen samana vuonna tutkimusmatkalla Ruotsissa, sain minä tilaisuuden sitä itse tarkastaa, josta kerroin Historiallisen Seuran kokouksessa 8 päiv. Maaliskuuta 1880. Itse kun en joutanut tätä päiväkirjaa jäljitellä, niin toisella te'etin kopian, jonka yhtäpitäväisyyttä alkukirjoituksen kanssa on erään kirjaston virkamiehen todistama.

Mainitussa kirjastossa talletetaan paitsi kysymyksessä olevaa alkuperäistä päiväkirjaa, jonka nimikirjoitus on: „*Journal öfver Sveaborgs Belägring börjad från den dag första Skott lossades, den 15 Mars 1808. af Gust. von Hauswolff*“, myöskin eräs toinen päiväkirja, jonka on kirjoittanut edellisen kirjoittajan tytär *Adelaide Eleonora Sofia von Hauswolff* (synt. 1789 ²⁹/₃, † naimatonna Lill-Brevikissä Karjan pitäjässä 1842 ¹⁵/₁₁, Wasastjerna, Ättar-taflor, I, 565). Tämän päiväkirjan nimi on: „*Adelaides Journal, hällen under Resor i Ryssland, då jag följde min Far i Dess Fångenskap År 1808 och 1809*“. Alkuperäisessä käsikirjoituksessa neiti Hauswolffin muistoonpanot täyttävät 191 nelitaitteista sivua, ja ovat, kuten loppusanoista näkyy, aiotut eräälle hyvälle ystävälle, Jeanette'lle, jonka täydellinen nimi oli *Johanna Maria von Törne*, s. 1788 ²/₁₁, † 1870 ²⁹/₁₀; (hän oli sotalaivastossa palveleva kapteeni, Pietari Aukusti von Törne'n tytär ja oli 1810 mennyt naimisiin serkullensa majoori Heikki Kustaa Standertskjöld'ille, Wasastjerna, Ättar-taflor, II, siv. 495, Anrep, Ättar-taflor IV, siv. 434). Kumpikin käsikirjoitus on 1852 ostettu kunink. kirjastoon ruukinomistaja I. F. Iverus vainajan pesästä. Kuninkaallisen kirjaston virkamiesten kautta kuulin, että tämä Iverus aikoinaan oli Upsalan yliopiston

akatemiavouti (= akatemian tilusten ylitarkastaja) ja vihdoin Afhulta kartanon omistaja. Arvattavasti hän joko yksityisestä tuttavuudesta tai kenties muissa asioissa oli saanut molemmat mainitut käsikirjoitukset majoori Hauswolff'in ai-noalta pojalta, Kaarlo Ulrik von Hauswolff'ilta, joka kum-mallisen seikkailija-elämän elettyään kuoli lapsetonna Tuk-holmassa 1843.

Näistä kahdesta päiväkirjasta tietysti majoori von Haus-wolff'in tekemä on verrattomasti tärkeämpi, ja olen siis tar-kastanut sen ja sen toisintojen keskinäistä suhdettakin. Siinä kohden kyllä huomaa kaikellaisia eroituksia: ylipäänsä Gri-penberg'in kopia lähemmin kuin Stjernvall'in on yhtäpitävä alkukirjoituksen kanssa, joskus kuitenkin päinvastoin, mutta silmännähtävästi Tukholmassa säilytetty päiväkirjakaan, vaikka Hauswolff'in omakätisesti tekemä, ei ole sanasta sanaan sem-moinen, kuin piirityksen kestäessä tehdyt muistoonpanot. Päiväkirja on myöhemmin kokonaisuudessaan kirjoitettu puh-taaksi, ja samassa se on korjailtu, enennetty, joskuspa vä-hennettykin; siitä toisunnoissa havaittavat eriäväisyydet. Ei näy kuitenkaan olevan syytä siihen arveluun, että tekijä jos-sakin pääkohdassa olisi muodostanut käsitystään toisenlai-seksi kuin se piirityksen aikana oli. Oikokirjoitus, lause-jako ja sanojen järjestys useinkin osoittavat, että kopioita tehdessä ollaan mielivaltaisesti muodosteltu jäljittelevänä ole-vat muistoonpanot. Mikäli minusta on sopinut ottaa näitä eroituksia varten, sikäli ne alempana on lueteltu; pari se-poselvää erehdystä olen oikaissut.

Päiväkirjan nimitys ja alku kuuluvat Hauswolff'in oma-kätisessä kirjoituksessa näin: (vert. Hist. Ark. VI, sivu 73):

Journal
öfver
Sveaborgs Belägring
börjad
från den dag första Skott
lossades, den 15 Mars 1808.

Af Gust. von Hausswolff.

Sveaborg,

ej achèverad, anlagd för minst 10,000 Mans Garnison, men icke för en Belägring på Is, minst åt Stadssidån, blef, den 2:dra Februarii af Herr General Klercker underrättad om fiendens snara inbrott. Genom Commendantens verksamhet och allt omfarande styrsel, blef Fästningen i hast så väl befästad, som det då möjligtvis kunde ske.

Den 2:dra Mars, imellan kl. 5 och 6 f. m. kom Fienden till Helsingfors, hvarvid en Bataillon af Konglig Adlercreutske Regimentet förlorade under Retraiten hit, några och 70 man.

Mars, den 15:de och 16:de.

Sköts et och annat skott från fästningen på någre samlade Officerare och Cossaquer. De retirerade i carrière från tillärnad recognosering. En häst blef skjuten.

Nämä kappaleet osoittavat yleensä, mitä laatua yllämainitut eroitukset oikeastaan ovat. Seuraavassa kappaleessa

huomataan, että alkukirjoitus lausuu: Nästan hvart skott var rigtadt åt Dockan och *BorgGården* (eikä: Kommendantshuset). Enemmän eroaa toisinto alkukirjoituksesta seuraavassa kappaleessa, jonka tähden se otettakoon tähän, (tärkein eroitus osoitettu kaltevilla kirjaimilla):

Den 18:de.

F. m. gjordes från Fästningen et par profskott, hvarpå fienden genast svarade med några skott af Hautbizer, 18 och 24 π :grs calibre. — på e. m. sköt han flere skott, som ehuru fyllde ej tände eld, eller gjorde särdeles skada. I dag upptäcktes at Fienden i natt börjat anlägga ett stort Batterie på skatudden af fachiner och skantskorgar: *han kör dagligen 100 tals lass Björkris till sine anläggningar.* I natt kl. 1 inkastades några Eldkulor, som vållade allarm men ingen skada.

Seuraavan päivän muistoonpanoissa sanotaan (Hist. Ark. VI, sivu 74), ett'ei ensinkään ammuttu Långörn'ista Katajanokkaa vastaan. Tämä on huolettoman jäljittelemisen kautta syntynyt erehdys. Alkukirjoituksessa: men då fiendens Batterie är så anlagdt att det svårligen kan beskjudas, besvarade man dem ej *med mera än* några skott från Långörn.

Maaliskuun 20:n päivän muistoonpanoissa huomataan pieniä muodollisia eroituksia, joita ei kuitenkaan ole tarvis luotella. Huomiota sitä vastoin ansaitsee, että painettu päiväkirja tässä kohden myöskin sisältää, että haavoitettu kuului Hämeenlinnan rykmentin varaväkeen. Tämän tiedon Hauswollf luultavasti muistoonpanojaan lopullisesti järjestäessään on katsonut liian vähäarvoiseksi; omakätisessä kirjoituksessa ei sanota muuta kuin „at en Man miste Benet och en annan lindrigt blesserades i sidan“.

Maaliskuun 29 päivän muistoonpanoissa painettu toi-

sinto mainitsee, että *en Adlercreutzare* ammuttiin kuoliaaksi. Tukholmassa säilytetyssä käsikirjoituksessa sen sijasta sanotaan *en soldat*, — tämäkin todistus, että painettu toisinto perustuu johonkuhun vanhempaan alkukirjoitukseen, eikä suorastaan mainittuun omakätiseen päiväkirjaan.

Seuraavan päivän muistelmiin on kuninkaallisen kirjaston toisinnosta lisättävä: *Fästningen sköt med en fördubblad häftighet ifrån alla de verk etc.* Vähän edempänä erovat käsikirjoitukset muodon puolesta tavallista vähän enemmän toisistaan, jonka valaisemiseksi otamme tähän alkuperäisen kirjoituksen kertomuksen:

Eld syntes itända på et par ställen, men den blef genast släckt. Concav-kulor, granater och Bomber inföll jemnt i Fästningen uti 1½ time. Utom de vanlige på Verken, hemförlofvades resten af manskapet kl. 4. Då syntes på isen, ej långt från Lånan 7 st. skjutna hästar, och något derifrån 2:ne Artillerister döde. Ryssen lemnar vanligen ej döde efter sig. De hafva säkert förlorat mer och flygande retirerat; ty vår eld skjedde från grofva piécer och var betydlig. E. m. kl. ½3 började Fienden från samma Batterier som nyss nämudes, at kasta: Wi sköto från Hamilton och Lång-örn: detta geck dock långsamt och varade ej länge.

Huhtikuun 1 päivän muistoonpanoissa sanat: med all hastighet (Hist. Ark. VI sivu 79) ovat oikaistavat: med all *häftighet*; samaten on alempana luettava: med största *häftighet*, eikä *hastighet*. Hauswolff'in omakätisen päiväkirjan reunaan on lisätty: *På Båkhollmen äro ock 2:ne stora Batterier upkastade.* Huhtikuun 2:n päivän muistonpanoihin, miten ampumavara-arkku räjähtyi ilmaan, on tekijä myöhemmin lisännyt reunamuistutuksen: *Denne händelse är införd under orätt datum.*

Muistoonpanot Huhtikuun 3 päivästä ovat Hauswolff'in

omakätisessä kirjoituksessa enemmän promemorian tapaan kirjoitetut ja osoittavat jo sillä olevansa alkuperäisempiä kuin painettu päiväkirja, jossa myöskin erehdyksiä on syntynyt huolettomasta kopioimisesta, (esim. *kommendanten* och Öfverste Jägerhorn voro *Kommendanten* följaktige). Tämä osa päiväkirjasta otettakoon siis kokonaan uudestaan julaistavaksi:

Den 3:dje.

Genom en Deserteur, — Artillerist, som i natt hitkom, bestyrktes hvad man förmodade, at fienden också anlagdt 2:ne fasta Batterier på Sandvikslandet*). E. m. hade Commendanten en Conference på Lånan med en ifrån Helsingfors ankommen Fiendtlig General. Öfverste Jägerhorn och Adjutanterne voro Honom dit följaktige. Vid hemkomsten befalltes Conseillen sammanträda. Commendanten gaf den del af Anledningarne till Parlamenteringen och Ryske Befälhafvarens gjorde Propositioner. Häröfver Rasonerades. Äldre och förfarne Officerare gjorde då Invändningar; härpå berättade Commendanten: „Fästningens Belägenhet uti Krutför-
„råd, och dess tillstånd för öfrigt: Otillräckligheten af Be-
„fäl och Oexercerade Troupper (utom ett litet antal): Elds-
„vådor där de angelägnaste effecter äro förvarade: Folkets
„tillskuknande, som dagligen tilltager: — Fiendens atta-
„que, som dagligen växer: De arbeten som äro gorde och
„de som återstå, hvarigenom folket om dagen och af at-
„taquen om natten förlora sig: At han redan tänkt Ra-
„cera Långörn: hur Fästningen såg ut ifrån början: Batte-
„rierna i hast och på fusk förfärdigade: Artilleriets Otill-
„räckelighet: Trouppens oduglighet för Utfall“ &c och sluteligen tillade Han: „At han insåg ej görligt at kunna hålla

*) Gripenberg'in jäljennöksessä: *Stansvikslandet*.

„Fästningen Konglig Majestät och Kronan tillhanda tills undsättning från Sverige hinner ankomma*), utan at ingå uti „De nu af Fienden gjorde propositioner: „At detta vore „enda medlet at Bibehålla Fästningen:**) At tids utdrägt „vore hufvudändamålet af dess försvar, och (NB) at man „ej borde draga i betänkande at antaga De af Fienden gjorde „Propositioner“. &c &c. Man såg Honom med en bevisningsfull öfvertygelse finna skäl at ingå uti den Proposition, som han mundteligen upgaf. Besinningstid begärtes, och Commendanten beviljade den till dagen derpå kl. 3 e. m.

Seuraavan päivän muistoonpanoista otettakoot seuraavat lisätiedot talteen, (lisäykset ja eroitukset kaltevilla kirjaimilla): Genast förebrädde Commendanten *skarpt alla* Ledamöterna at *Ryske Propositionen* och gårdagsöfverl. wore redan omtald och bekant i Fästningen. — Somlige talade, *somlige* (eikä: de fleste) tego, (Hist. Ark. VI s. 81). Edempänä (loppupuolella sivua 82): men Ryska Generalen har på sin parolle bedyrat at längre än till d. 3:dje Maj, *kl. 12 middagen* kunde det ej låta göra sig. Reunaan on lisätty Wirgin'in päiväkirjasta saatu tieto: *af 16 år voro endast 4 som han ej kunnat ro den 1:sta Maj till Thurhollmen.*

Vielä edempänä eroavat toisinnot niin suuresti, että sopinee sanasta sanaan julaista Hauswolff'in kirjoitus, (vert. Hist. Ark. VI, siv. 83):

Herr Öfverste Gutofskj, äskade votering, hvartill Commendanten samtyckte. I den samma syntes at Ledamöterna trodde det omdöme och de upgifter, som Commendanten

*) Kirjan reunaan lisätty: Han har ock omnämnt at Han fått underrättelse at Stora Flottan vore färdig och så tidigt uti sjön, at Han med första gjorde Räkning på hennes ankomst.

**) Reunassa: nästan alt häraf finnes infördt uti protocollet för den 5:te som man där uptagit eller låtit uptaga.

(gårdagen) gjort så alfvarligt öfvertygande förenat med hvad i dag förefallit, vara af den betydighet at både Öfverste Gutofskj och alla voro af den mening at fästningens räddning berodde på antagandet af en Convention, isynnerhet som En så Urskiljningsfull och så pålitlig Commendant ansett Omöjligt, att på annat sätt bevara henne tills öppet vatten. Han hade genom Parlementeringar, sökt arbeta sig fram till de möjligaste Vilkor, och hade Tids-Utdrägt för ögnamärke; men alla bådo honom försöka at få Terminen förlängd. Så följde i Commendantens Uppgift at Långörn, Lilla Östersvartö och Westersvartö skulle då, såsom Underpant för Stilleståndets hållande, evacueras, men återställas uti samma skick d. 3 Maj, om Undsättning ankommer *). Man tyckte att desse Hollmars öfverlämnande, såsom Underpant, vore för mycket, men Commendanten svarade: „De „skola ju återlemna dem. De sjuke qvarblifva och skötas „af Egit folk: på samma sätt Quarnen på Vestersvartö, jag „har derom redan negociérat. Långörn har jag tänkt ra- „cera. m. m.“ „Amiralen ansåg lätt at återtaga desse Hollmar“. Hwaraf man slutade at Han hade i plan at bryta Conventionen, om så behöfdes.

Loppupuolella Huhtik. 4 päivän muistoonpanoissa löytyy Hauswolff'in oman käsikirjoituksen reunassa myöskin muistutus, ett'ei kukaan nähnyt pöytäkirjaa ennen kuin jälestäpäin. Painetun päiväkirjan viimeisen edelliseen kappaleeseen 4 p. Huhtik. vastaavat alkukirjoituksessa seuraavat sanat: Ingen Ed aftogs, intet Protocoll fördes. Öfverste Gutofskj erhindrade om protocoll, men Commendanten ansåg det onö-

*) Kirjan reunassa: T. Wärnhjelm började: T. Gutofskj och någon annan intonerade motsägning; men Commendanten vederlade motsägelser straxt på ett så häftigt sätt at Öfverst Wærnhjelm och Herrarne tystnade.

digt och öfverflödigt. Jag fäste sammanhanget och utlåtelsen i minnet, och har infört dem *verbatim*. *Kommendanten begaf sig härifrån till Lånan med samma Officerare, som i går.*

Huhtik. 5 päivän suhteen sisältää painettu päiväkirja enemmän kuin Hauswolff'in omakätinen kirjoitus. Venäläisen kenraalin nimeä Borosdin tahi Barotzin ei ole jälkimäisessä mainittu; niin ikään puuttuu viimeinen lause: Denna gång frågade jag — — — fick jag ett equivoquet (undvikande?) svar. Gripenberg'in toisinto tässä kohden on yhtäläinen kuin Hauswolff'in omat muistoonpanot.

Huhtik. 6 päivän muistoonpanoissa lausutaan, että venäläisten öisin syyttämät valkeat olivat olleet *på långt håll* (Hauswolff) tahi *på afstånd* (Gripenberg'in toisinto). Muista eroituksista mainittakoot ainoastaan seuraavat. Reunaan on lisätty, kun puhutaan pakkosovinnon ehdotuksen erehdyksistä, (vert. Hist. Ark. VI, siv. 86) joita päällikön tuli järjestää ja oiaista: *det enda som skedde, rörde Kgl. Adlercreutske Regem:t*. Gripenberg'in toisinnossa sanotaan vaan: *Detta rörde Kongl. Adlercreutzska Regimentet*. Etempänä löytyy lauseparsi, joka on jokseenkin kaksimielinen. Kun evesetit Wårnhjelm ja Gutofsky olivat vastustelleet sovintoehdotusta, lausutaan painetussa päiväkirjassa: men Kommendanten öfvertygade dem och alla på ett sådant sätt, att det blef dervid. Samaten Gripenberg'in toisinnossa. Hauswolff'in omakätisessä päiväkirjassa luetaan sitä vastoin: „men Kommendanten förde *Et sådant språk emot dem och alla, at det blef dervid*“, ja nämä sanat eivät ainakaan todista, että asianomaisten *vakuutus* olisi päällikön esiintuomista syistä muuttunut. Seuraavat sanat kuuluvat alkukirjoituksessa näin, (vert. Hist. Ark. VI, s. 86 keskipuolella):

En längre Termin för Vapenhvilan hade han ej heller

kunnat anskaffa. På det hopp som Commendanten gaf at ej behöfva upgifva fästningen, — På de skäl och slutsatser, som Han upgjorde om Fästningens skick och Belägenhet jemnfördt med den plan, som han hade fattadt: — då Han förklarade sin pligt wara att agera efter plan och ändamål — då Reglementet gifver Honom *Ius optionis* — då Han af alla var ansedd såsom Den, hvilken med skäl borde ega denna förmånsrätt, m. m. Blef Conyentionen antagen. Et Protocoll för den 3:dje uplästes nu af Commendantens Adjutant*), som ej uptog frågorne och svaren, hur det blef öfverlagdt och Samtaladt, endast contenta af Commendantens Upgift och omdöme, hvartill Ledamöterna hade et sådant förtroende at Protocollet blef underskrifvit.

Vähän etempänä mainitsevat painettu päiväkirja ja Gripenberg'in toisinto yhtäpitävästi, että pakkosovinto allekirjoitettiin *Uti flere af Conseillens Ledamöters närvaro*; sitä vastoin sanotaan Hauswolff'in omakätisessä päiväkirjassa, että päällikkö *uti flere af wåre Officerares närvaro, (ej hörande till Conseillen)* afslutade och underskref Conyentionen etc. Loppulauseesen on lisätty 3 tärkeää sanaa: *som ock skedde* (siv. 87), *jotka puuttuvat* alkukirjoituksesta ja Gripenberg'in toisinnosta.

Tämän jälkeen seuraa Hauswolff'in käsikirjoituksessa sotaneuvoston pöytäkirja sekä Cronstedt'in ja Suchtelen'in välillä tehty sovintokirja, edellinen ruotsinkielisenä, jälkimäinen ranskankielisenä. Tässäkin kohden eroavat eri käsikirjoitukset joskus toisistaan, johon lienee syynä puuttuva tarkkuus kopiaimisessa. Virheet *artilliet*, *betäckande* pro: betänkande, *Wasastjerna* pro *Wadenstjerna*, *adoptées* pro *adaptées*, (Hist. Ark. VI, ss. 90, 92, 93, 96) löytyvät ainoastaan

*) Reunassa: Protocoll hade Ingen sedt förut.

Stjernwall'in kopiassa; Gripenberg'in toisinto osoittaa selvästi, että sen kirjoittaja ei ole osannut ranskan kieltä; Hauswolff'in kopia ei ole aivan tarkka, onpa siitä vielä yhdestä kohti jäänyt kokonainen lausekin pois. Koska sovintokirja on monessa paikoin painettuna, jääkööt nämä satunnaiset erotukset luettelematta. Buxhoewden'in molemmat vahvistuskirjat, joissa hän kaikin puolin suostuu tehtyyn pakkosovintoon, hyväksyen myöskin siihen kuuluvan erinäisen lisäpykäleen, ovat myöskin otetut päiväkirjaan, nekin ennestään tunnetut.

Tämän jälkeen seuraa sotaneuvoston pöytäkirjan jatko, Hauswolff'in omat mietteet pakkosovinnon tarpeellisuudesta, sekä päivämuistelmat Huhtikuun 7 päivältä asti ja siksi kuin linna antautui. Tämä kaikki kuuluu näin:

I Betraktande häraf fant Krigs Conseillen, Att Ryske Commenderande Generalen gjordt någon ändring uti de förut Aftalte Articular i anseende till Långörn, som af dem skulle för alltid bibehållas; men i betraktande af den ringa fördel de deraf skulle njuta, emedan de under tiden ej på något vis skulle fortifiera Sig derstädes, Vi utan svårighet vid upphörande stillestånd, kunna köra dem derifrån, och då våre på andra hollmar varande sjuke lika fullt der städes kvarblifva och af oss skjötas och efterses, ansåg Krigs Conseillen ej kunna göra någon ändring uti den förelagda Conventionen, utan blef den enhälligt antagen.

Sveaborg, som ofvan

Wärnhjelm,	Jägerhorn,	Gutofskj,	de la Motte,
Nordenstam,	Wadenstjerna,	Hjärne,	Stjernschantz,
Olivestam,	Hausswolff,	Broberg,	Fock,
			U. Liljensparre.

Egne Anmärkingar.

Commendantens mening at samla Conseille var hörbart den, at vilja underrätta „Om sättet at möjligtvis kunna rädda Fästningen“. Hans yttranden voro öfvertygande och så okonstlade som Hans jemna Sedvana. Hans slutkonst var så bevisfull, at den, som var villrådig, öfvergeck i Hans idée.

Det som mest verkade på öfvertygelsen, åtminstone på min, vid samtalet om Conventionens antagande eller ej, var Commendantens Uppgift, här för d. 3:dje April, pag: [Hist. Ark. VI, ss. 80, 81, VII ss. 126, 127] äfvensom Hans ord d. 4:de April, pag. [Hist. Ark. VI, s. 81] samt alt hithörande, infördt för d. 6 April och Ansvarigheten som blef yttrad, ifall Hans propos ej ansågs antagelig. pag: [Hist. Ark. VI, ss. 82, 83].

Det ringa Quantum *Krut*, som Commendanten och Tygmästaren upgofvo vara i behåll, (högst i 16 dygn ännu) väckte bekymmer i allas Sinnen. Uti en Belägrad Fästning bör 100 Skott för dagen finnas på hvarje Canon, och nu var *in alles* ej mer än 50 skott quar för hvar Wall-Canon, utom det som återstod uti Amunitions kistorne till Walls.

Då man nu ser Fästningen på alla sidor, utom den SydWestliga, attaquerad af Fasta och på Isen af rörlige Batterier, så tyckes at det både bör skjutas och kastas; och då De, som böra veta och förstå, at detta quantum *Krut* endast kan förslå till d. 18 April pag. [Hist. Ark. VI, s. 80]. Soldaten, som ej tål at vara Skott tafla, ja, äfven Officern brummade nog ibland för det at *Krut* sparades.

Artilleriet består endast af en Subalterne Officer och 51 man, som äro använde vid Parti-Canonerne. Flottans Sjö Artillerister servera Wall-Canonerne; men antalet af dem tillåter ej mer än Två man vid 3 Canoner, och hvaribland

jag tror at mer än hälften är aldeles oöfvad, ingen tid har varit för riktig öfning och ej har Krut-Massan tillåtit den*). — De hafva stundtals exercerat blindt. Trouppen är dessutom ej fulltalig.

Om Fienden, Nattetid, skjöt mindre eller mer på Fästningen, så slogs genast allarm och merendels förblef då hela garnisonen på sine anviste ställen till dagningen. Fienden attackerar och inquieterar mest om nätterna: af en sådan fortsättning, som var synbar insåg Commendanten ingen möjlighet at kunna frälsa fästningen, — jag åter ingen, hur Trouppen skulle kunna uthålla at så arbeta och Nattvaka; ty en daglig Isning omkring hela Fästningen och alla dess Hollmar, är ett ganska svårt och långsamt arbete; i synnerhet som frosten vållar at man den andra dagen nödgas rensa hvad man rensat, hvad man isat den första: Artillerie och Fortifications arbeten forceras och man ser ej något slut på dem: Magazins Arbeten, Provianteringar, Extra handräckningar m. m. såleds ingen hvila hvarken natt eller dag**). Officern kan njuta någon om dagen, men Soldaten förlorar sig och sjuknar; dock full af mod då Larm-Trumman går, men Canonen skall ock nödvändigt spela. Hela pag: [Hist. Ark. VI, s. 80, 81] äro ord, hvilka af en Sådan Man yttrade, gifva Musique åt eftertankan och Grundval för Omdömet***).

*) „Hvarken med Canon eller Gevär“ on tässä kohden Gripenberg'in toisinton lisätty.

***) Reunassa: utan att beklaga sig, 2:ne g. märktes dock nog tydligt på arbets paraden att de voro af arbete och nattvak alt för mycket fatigerade.

***) Tämän jälestä seuraa käsikirjoituksessa viittaus, joka sivulukujen puutteessa on epäselvä: Pag. var ej i fråga vid Samtalet, annorlunda än pag. innehåller. Tätä muistutusta ei ole Gripenberg'in toisinnossa.

Svartholms öfvergång skulle och vålla hvad som hänt: Mörsare, Canoner, Krut och allt annat Tjenligt, som der fans, fördes isvägen emot oss; hvilket ansenligt stärkt fiendens företag *).

Oftast plär isen ligga flere mil ifrån Fästningen: nu ligger den ej längre än $\frac{1}{4}$:dels mil utom Båken. Vintern har ej varit så stark som wanligtvis. Korrt för fiendens inbrott var öppen sjö imellan Fästningen och Båken **).

Ingen snö på isen; den var och är körbar och jemn öfver alt, hvilket lättar fiendens kringrännande operationer.

Om Rågn och en gynnande väderlek, men isynnerhet Sydlig och SydWest storm, som nästan beständigt plär herrska här, inträffar så gör man sig allt hopp om Rädning ***), och kan den ej ske på ett eller annat sätt, så gifver fienden oss nog tillfällen at med fördel kunna Bryta Conventionen innan den löper til ända. Att nu uppskjuta det lilla förrådet af Krut, och så nödgas upgifva Fästningen bör i denna ställning, anses såsom förräderi ****).

Troligtvis har Commendanten Konungens hemlige Ordres hvarefter han Parlementerar och styr; utom af annat, på flere ställen uti denna Journal synbart, bör man ock kunna sluta det deraf: que la Flotille sera rendu selon son etat particulier &c. pag. [Hist. Ark. VI, siv. 97]. Conseillen har ej Politicerat: på en sådan idé har Hon aldrig fallit, mindre afgjort den.

*) Reunamuistutuksena: Flera Bomber och Kulor inkastade igenkändes.

**) Reunamuistutuksena: NB. Annotationen förut in margine pag. [ylempänä sivu 127, muistutus *)] om stora flottan från Carlscrona.

***) Gripenberg'in toisinnossa: så är man säker om räddning.

****) Tähän on Gripenberg'in toisinnossa joku toinen, arvattavasti kopian tekijä, lisännyt: hadde icke Commendanten kunnat göra det?

Om Fästningen med fördel skulle emotstå ett så beskaffadt Belägringssätt, så borde Hellsingfors och Landet på 2 mil circonference hafva blifvit Ödelagt; åtminstone hade Commendanten ej bordt ingå deruti att uphöra beskjuta staden, der fienden med många Generaler bodde, — Range-
rade sin Artillerie train och alla arbeten emot Fästningen, — Tillverkade sine fyrverkspersedlar fachiner m. m. men Commendanten hade kanske då redan afseende på Krut-Tillgången.

Den 7 April.

Kl. 11 f. m. kom En fiendtlig Adjutant till Commendanten (sades med Ratification på Convent.)

Kl. 12 middagen reste Major Lilljensparre Söder och Lieutnant Callerstedt Norrom, såsom Courirer till Konungen.

Sedan mörkt blifvit, Transporterades effecter hit från Långörn.

Den 8:de.

Kl. 11 f. m. Upställdes, enligt Commendants ordre, Troupperne för at blifva underrättade om Wapenhvilan. De berömdes af Commendanten för den drift, ihärdighet och Mannamod hvarmed de upfyllt Sin skyldighet &c. Märkvärdigt är at ingen Tjufnad, intet Snatt- eller Fylleri, med ett ord intet Brott är begångit, som förtjent extra judiciele Besträffning. Rymning har i flere månader varit så högst obetydlig, at den ej förtjenar nämnas.

Enligt Convention aflemnades Långörn åt fienden, kl. 12 f. m. Inventering hade på Befallning, blifvit gjord (af Lieutn. Sahlstedt).

Den 9:de.

På samma sätt inmarcherade, kl. 12 middagen Vår Commendering till Wargön, från Westersvartö som intogs af

Ryske Troupper, hvilka man trodde utgjöra circa det antal som vi hade der.

Sjukhus, qvarn och Bageri gå för Kronans räkning, bestridt af egit folk*).

Den 10:de.

På samma sätt som i går förhölls i dag med Lilla Östersvartö. Utom de till Sjukhusen hörande Personer, blef Lieutenant Blomstedt quar Commenderad.

Den 11:te.

Ännu arbetas på Fästningens och Batteriernes iständsättande. Mörsare Batterier uprättas på flere ställen. (hvaraf jag och dömmar at Comm. tänker bryta Conv.)

Kl. 12 middagen observerades at fienden nedhögg Båken; hvilken gärning gjorde en allmän harm ja — sådan at Commendanten blef tillsagd derom. NB:)

Den 12:te.

Under denna tid hafva Troupperne dagligen exercerat. Vaksamheten på Fästningen iakttages noggrant. Med oro märkes at wäderleken under dessa dagar, varit mycket ofördelaktig, ingen blåst, — intet snöslask; men tvertom ovanligt kall.

Den 13:de.

I dag synes at fienden ärnar uppsätta Båken på en annan Klippa, något Westerut om den förra. På Fästningen arbetas mycket, och Canon Sluparne iständsättas: Alt synes öfvertyga oss at Commendanten tänker Bryta Conventionen

*) Reunassa seuraava muistutus: Ryske Garnisonen på dessa 2:ne hollmar utgjorde föga öfver 400 man. hur lätt vore icke at göra dem till Fångar.

om så behöfs. e. m. gick vinden på sydlig och emot Natten började at Blåsa.

Den 14:de.

Om morgonen blåste och sedan föll Snö med sydlig vind.

Den 15:de.

Väderleken har gjort någon effect: Sjön är öppen nära intill Båken; men Isen är ej krossad eller bruten innom den. Torr snö föll i dag. Ingen Blåst.

Den 16:de.

Dagen var kall och klar; gjorde ej minsta verkan på isen.

Den 17:de.

Stark nattfrost. Solsken och lugnt.

Den 18:de.

Först mulet, så Solsken, så dimma; men ingen blåst, intet regn under hela dygnet.

Den 19:de.

Natten var kall och klar — på Dagen solsken och lugnt.

Den 20:de och 21:sta.

Natt och Dag, kall och lugn. — Man kikar ofta och försäkrar at stora Fartyg synas i sjön, hvilka Rapporten glädja.

Den 22:dra.

Kl. 11 f. m. emottogs, vid Porten på Isen, en fiendtlig Adjutant. Han begärte at Commendanten i e. m. kl. 4 ville insända Någon Officer till Commenderande Generalen i Hell-

singfors. — Jag feck Befallning at möta honom *), och detta var första gången som jag talt med Ryss — jag frågade honom, hvad Man ville Tala med den begärte Officeren; men det visste han ej. — utan at afbida svar, återvände han till staden, och jag med Rapport till Commendanten. Väderleken är kall.

Den 23:dje och 24:de.

Båda dagarne hafva varit ovanligt Kalla med ingen Blåst **).

Den 25:te.

I natt Regnade och dagen är mulen.

Den 26:te.

Glädjen är otrolig, isen öppnar sig nära invid isningen och Sölen verkar mycket i dag, och med kikaren synes skepp kryssa. Om nu några timars Nordlig eller sydlig storm inträffar, så är öppen sjö. — man gör ej annat än koksar och önskar.

Den 27:de.

Den i går så glädjande utsigten har i dag försvunnit: det är kallt som i Vintern och ingen blåst.

Den 28:de.

I natt var stark köld och i dag är mycket kallt, hvilket försätter oss alla i största oro.

*) Reunassa: Hr Baron Leyonhufvud och jag åtföljdes både dit och derifrån.

**) Näitten sanojen sijasta Gripenberg'in toisinnossa: Väderleken har tyvärr, ej verkat särdeles på Isen.

Den 29:de och 30:de.

Båda dagarne var ingen blåst: det fortfar att vara ovanligt kallt. Alla Fästningens Innevånare äro högst Bekymrade.

Maj, den 1:sta.

Den 11:te Aprill högg fienden af Båken. den 13:de uppsattes den på en annan klippa skiljd från Segelleden. Härröfver föreföllo då (naturligtvis) många utlåtelse, ibland både Bättre och sämre folk, hvilka framträngde ända till Commendantens öron. Hvars förtryksamhet öfver händelsen nog märktes. Jag tror at någon proposition, som följd häraf, blifvit Commendanten förestäld. Den anmärkningen hörde jag at förmedelst en sådan flyttning, Örlogsmän ändå ej taga miste om inloppet, De se skälmstycket genast — Man trodde at denna anledning at bryta stilleståndet vara för tidig af detta högst oväntade Tilltag förmodades at längre fram få nya skäl och hafva detta i minne. Anledning inträffade och i dag på det sättet at jag, i Höpkens Hvalf, mötte Capitaine Fock, som harmful och förundrad berättade mig, at Soldater af Hans Commendering*), hvilka nu blifvit utmönstrade från Lilla ÖsterSvartö Sjukhus kommit derifrån i dag utan att medhafva sine Gevär, som de dit medfört. At, då Fock efterfrågade orsaken, har så väl Under Officern som karlarne svarat, at då de af Sjukhus Commissarien återbegärt Gevären han sagdt: „Jag törs ej lemna dem; ty Ryske Befälet här har förbjudit det vid mitt hufvuds förlust“.

Fock (som ärnade sig till Commendanten) och jag åtföljdes till Major Hjärne, för at, som jag då sade till Fock, i samråd med honom taga ett afgörande parti. Major Hjärne

*) Gripenberg'in toisinton lisätty reunamuistutuksena: Åbo Läns Regementets Reserv Soldater.

och jag bådo Fock at genast upgå till Commendanten för at Rapportera händelsen på ett sådant sätt, att et för fästningens frällsning afgjörande steg nu må blifva tagit. Han gjorde det uti Öfverste Jägerhorns och Capitaine Ljungbergs dervarelse; men Fock återkom utan nöjaktigt svar. Major Hjärne och jag upgingo straxt till Commendanten och påyrkade med en anständig häftighet, Conventionens uphåfvande så väl af denna anledning med Gevären, som af det svåra *) tilltaget med Båken. Vi grundlade vår Anmärkning på den fara **) hvaruti Fästningen sig befann. m. m. Wi påstod at momenten nu vore inne för att med fördel, kunna bryta Conventionen, och det i anledning af så betydelige facta, — „at intet vore lättare éxequerá än at med Garnisonen Köra fienden från Westersvartö ***), och med det samma forcera Porten för Lilla Östersvartö, hvars Garnison sammanlagt ****) endast utgjorde circa 400 man: Att Garnisonen dertill vore mycket villig, hvilket Herr Amiralen nog märkt: At åt Sluphamn ingen Canon syftade från desse hollmar på öss attackerande. Att isen redan är sådan at fiendens operationer nu aldeles försvåras: At så mycket krut är qvar som fordras tills sjön blifver öppen, hvilket ögonskenligen sker om några få dagar: At Conventionen så här begagnad vore det mest Tjenliga m. m. Alt tycktes tala för vår propos som derjemte var den, at genast skicka en Depeche till fiendtlige Commenderande Generalen i Hellsingfors innehållande Orsaker hvarför detta händt, och med påstående, Antingen stille-ståndets förlängande eller skjuta straxt; men Commendanten och Öfverste Jägerhorn, utan att

*) Gripenberg'in toisinnossa: *infama*.

**) Gripenberg'in toisinnossa: den *oförutsedda* fara.

***) Gripenberg'in toisinnossa: från *det öppna* Vestersvartö.

****) *Garnisoner* tillhopa, Gripenberg'in toisinnossa.

gifva oss ett Ordentligt Vederläggande motskäl, ansågo Projectet annorlunda, så att wi mycket misslynte skildes derifrån*).

Capitaine Ljungberg som vid alt detta var närvarande afsändes till lilla Östersvartö at efterhöra passagen angående Gevären, hvarom jag dock ej sedermera hördt något nämnas.

Händelserne hafva, ifrån denna stund, varit så Bekymmersfullt orolige och Sorgbundne, at jag här slutar Journalen med endast den tillsatts, att Commendanten quitterade Fästningen d. 6:te innevarande Kl. 12 middagen: Han befallte mig då, at öfverlämna Fästnings Nycklarne, hvilket jag dock ej gjorde: Här af upkom sedermera villervalla af Brist**) på nycklar som orsakade mig gräl och ledsamheter.

G. v. Hausswolff.

Tämän jälkeen seuraa kappale, jonka ensimmäinen lause on katkonnainen, mutta verrattuna Gripenberg'in toisintoon käy selväksi:

Enligt Conventionens Lydelse, skulle alla, varande Svenskt födda, undfå pass at till Sverige Öfverresa. I början af Junii månad skref jag ock flera andra Memorial derom till Gref Bouxhoewden: kl. Hofprädikanten Backman framförde mitt. Somlige fick pass men ej resa, jag och många blefvo deremot förda uti det inre af Ryssland.

Gripenberg'in kopia vihdoin sisältää kaksi Cronstedt'in sotaväelleen Huhtik. 8 ja Toukok. 1 päivinä antamaa orderia eli julistusta, jotka sisältävät samoja selityksiä linnan tilasta kuin jo tunnemme sotaneuvoston pöytäkirjoista.

*) Reunamuistutuksena: Jag dör i den öfvertygelsen att detta inom half tima låtit göra sig.

**) Reunassa: 4 st. voro förkomme: jag hängde dem alla i högvakten.

Koska Adelaide von Hauswolff'in päiväkirja sisältää kaikellaisia tietoja majoori Hauswolffin vankeudesta ja muiden vangittujen upseerien tilasta, ansaitsee se varmaankin tulla lyhykäisesti kerrotuksi. Se käsittää ajan 16:sta p:stä Heinäk. 1808 aina 9:teen päivään Huhtik. 1809 ja kertoo laveasti kaikki tapaukset sen vankeuden ajalla, johon kirjoittaja meni seuratakseen isäänsä Wenäjälle. Heinäkuun 18 p. lähdettiin Helsingistä matkalle; matkueesen kuului, paitsi vartijoita, 72 henkeä, niissä rouva Hjärne ja neiti Hauswolff ainoat vaimopuolet; 19 p. tultiin Porvoosen, 24 p. Haminaan, 27 p. Wiipuriin (jossa Mon Repos laveasti kuvaillaan) ja 6 p. Elokuuta Pietariin. Siellä kutsuttiin Hauswolff ja monta muuta upseeria sotaministerin Araktschejeff'in eteen, joka heitä koki saada tekemään valaa, „mutta se onnistui hänelle yhtä huonosti kuin evesti [Juhana Antti] Jägerhorn'in ylhäisimpäin kenraalien ja monen upseerin läsnä ollessa yrittämä herran tervehtiminen; isäni käänsi hänelle selkensä, toiset seisovivat hiljaa ja muutamat nauroivat“. Seuraavana päivänä koki kaksi ylhäistä venäläistä upseeria „*i guld charméerade "uniformer"*“ kauniilla sanoilla ja sotaministerin lupauksilla velvoittaa kutakin tekemään keisarille kuuliaisuuden ja uskollisuuden valan, mutta vastaus oli lyhyt: ei, me olemme ruotsalaisia upseereja. „Sitten kutsuttiin päälliselle kenraali Sprengtporten'in luo; sinne meni vaan muutamia nuorempia, joilla oli ikävä kotiin, mutta hekin sitä katuivat, sillä heitä oli surkeästi kiusattu valaa tekemään“. Kun evesti Wright, evestiluutnantti Knorring sekä kapteenit Bergensträhle ja Lychou oli viety etemmä Wenäjälle, vaadittiin Hauswolffia hänen tyttärensä läsnä ollessa uudelleen valalle; „silloin oli minulla ilo kuulla, miten rohkeasti ja röyhkeästi (fermt och sturskt) niin kurja esitys hylättiin. Kenraalin muoto muuttui heti synkemmäksi ja hänen käy-

töksensä näytti uhkaavaiselta; sitte veti hän esille listan, jossa oli niiden muutamien nimet, jotka olivat luvanneet vanna; mutta semmoisia pöllöjä (sådana nöt) ei ollut kamarissa, vaikka muutamia harvoja pelotettiin siihen“. Kun vielä muutkin samanlaiset kokeet olivat yhtä turhia, sallittiin upseerien yhtyä joukkoihin, 6 tai 8 kuhunkin, että he voisivat keskenänsä viettää iloisempia päiviä, vaikka eri paikkoihin jaettuina; kuitenkin teki venäläinen kenraali sittemmin uuden jaon, „niin päinvastaisen kuin hän ilkeydessään vaan taisi keksiä“. „Pietarin seurakunnan ruotsalainen pastori Tavast tuli sotamiestenkin luo taivuttamaan Jumalan sanalla heitä valan tekoon, mutta kun hän kyllin hyvin huomasi heidän mielivän viskata hänet ulos ikkunasta, hüpi hän varovasti pois; sittemmin onnistui kuitenkin hyvin omituisella keinolla (*nälällä*) saada osa heistä siihen taipumaan, (att genom ett nog särdeles sätt få en del af dem dertill, *svältcuren*). Kun me läksimme täältä, oli jo 900 miehestä kuollut 300“.

Elokuun 12 p. vietiin Hauswolff tyttärineen ja majoori Hjärne Pietarista Nowgorodiin. Siellä näkivät he usein vanha kulkevan, kuten sanottiin, matkalla Siperiaan. He kulkevat, parittain käsistä tai jaloista toisiinsa sidottuina, „paljain päin ja kerjäten laululla, joka kuului liian kurjalta“. Syyskuun 3 p. kirjoittivat Hauswolff ja Hjärne Buxhöwden'ille pyytäen niiden juhlallisten lupausten nojalla, jotka oli annettu Viaporin antautuessa, että heidät vietäisiin Wiipuriin. 12 päivältä Syyskuuta on muistoonpanoissa harmin purkauksia siitä, että 13 upseeria ja alaupseeria oli Pietarissa vannonut uskollisuuden valan Wenäjän hallitsijalle; heidän nimensä „katoikoot ikuisiksi ajoiksi paperilta ja läkiltä“. Joulukuun 22 p. oli Buxhöwden'iltä tullut vastaus valituksiin; sen johdosta voitiin Pietarin ja Wiipurin kautta lähteä pa-

luumatkalle 4 p. Tammikuuta 1809. Wenäjän pääkaupungissa tapasivat vangit muutamia Suomalaisen Deputationin jäseniäkin ja saivat sotaneuvos Silfversköld'iltä kuulla, mitä kaikkia armonosoituksia oli deputationille tullut osaksi, jolloin päiväkirjan kirjoittaja panee muistoon jonkun tutun lausumat sanat: „ihan on kuin silloin, kun perkele kiusasi Her-raamme“. Tammikuun 13 p. jatkettiin matkaa Wiipuriin, jonne saavuttiin 15 p.; 20 p. Maaliskuuta saivat Hjärne ja Hauswolff luvan matkustaa tai oleskella, miten vaan tahtoivat, ja 30 p. saapuivat he Porvoosen suuren kunniaportin alatse, johon oli kirjoitettuna: „*Åt Alexander den I:ste, Lagens, Upplysnings och Finlands Beskyddare*“, tai suomennettuna: Aleksanteri I:selle, Lain, Walistuksen ja Suomen Suojelijalle.



Suomen Historiallisen Seuran

PÖYTÄKIRJAT

1878, Marrask. 9 päiv.--1880, Marrask. 6 päiv.



Pöytäkirja Suomen Historiallisen Seuran vuosikokouksessa 9 päiv. Marrask. 1878.

Saapuvilla olivat: esimies tohtori Ignatius, professorit Koskinen, Topelius, Elmgren ja Aspelin, lehtori Krohn, kandidaatti Jon. Castrén, dosentti M. G. Schybergson ja allekirjoittanut.

§ 1.

Seuran sääntöjen mukaan aloitti esimies kokouksen lukemalla historiallisen esitelmän, jonka aineeksi hän oli valinnut historian ja tilaston tutkijan *Gabriel Reinin* elämäkerran, joka esitelmä Seuran päätöksen mukaan on Arkistoon painettava.

§ 2.

Sen jälkeen luki allekirjoittanut näin kuuluvan vuosikertomuksen:

„Vuosikertomus Marraskuun 9 päiv. 1878.

Viime kulunut vuosi on Suomen historialliselle Seuralle ollut aikakausi, johon sen sopinee tänään jollakin mielihyvällä luoda katseensa. Sallittaneen minun ensin mainita, että Seura on nyt tilaisuudessa laskea yleisön tarkastettavaksi Arkistonsa VI:n osan, jonka asia on todistaa, millä lailla Seuran on onnistunut täyttää velvollisuuksiaan isänmaan ja historiantutkimuksen palveluksessa. Se osa on kooltansa isompi kaikkia edellisiä Arkiston vihkoja, ja edustaakin oikeastaan kaksi kokonaista vuotta, koska Ar-

kiston V:s osa ilmestyi loppupuolella vuotta 1876; mutta vertaillen huomaa helposti, että käsillä oleva uusi osa kuuluu pääasiallisesti viimeisen vuoden toimiin, jolloin valtiopäiväin loputtua tieteelliset harrastukset jälleen virkistyivät tavalliseen menoonsa. — Sitä vastaan ei Seura vielä ole ollut tilaisuudessa aloittaa jo aikoja sitten päätetyn *Muinelmia*-nimisen sarjan julkasemista, vaan saattanee toivoa, että pian voidaan ryhtyä siihenkin tärkeään toimeen.

Vieläpä toisessakin katsannossa on viime kulunut vuosi jättänyt silmännähtävän jäljen Suomen historiallisen Seuran aikakirjoihin. Seuralla on ollut se erinomainen onni, että se on tämän vuoden Tammikuun 26 päiv. saanut ottaa vastaan lahjoituksen, joka jo itsessään on kauniimpia todistuksia siitä innokkaasta harrastuksesta, joka meidän maassamme kannattaa ja virkistyttää työtä isänmaallisen historiantutkimuksen palveluksessa, mutta joka varsinkin Historiallisen Seuran nykyisiin oloihin katsoen on suuriarvoinen ja ylen tärkeä. Millä kannalla seuran taloudelliset seikat olisivat olleet ilman niitä rahoja, jotka „Äyrämöisen“ sekä erään toisen nimettömän lahjoittajan jalous on saattanut Seuran haltuun, sen valasee paraiten piakkoin julkisesti luettava vuositili Seuran rahavaroista. Mutta tämä uusin lahja, jolla laillisesti todistetun testamentin kautta on seuralle uskottu 10,000 Suomen markkaa, tehnee seuralle mahdolliseksi vast'edes ryhtyä suurempiin yrityksiin, kuin se tähän asti olisi voinut saattaa onnelliseen loppuun. Seuran hartain kiitollisuus sekä toiveet vastaisesta virkeämmästä toimesta historiantutkimuksen alalla olkoot palkintona vielä nimittämättä jääneelle, jalomieliselle ja isänmaalliselle lahjoittajalle ja vakuutena siitä, että hän, suoritettuansa eläessään monta arvokasta työtä isänmaallisen historiantutkimuksen hyväksi, on vielä vastaisuudeksikin lahjoittamallansa pääomalla toimittanut sille

vakaisen ja pysyvän avun. Arvoisina lahjoina mainittakoon myöskin se lavea kirjekokoelma ja ne käsikirjoitukset, jotka seuran vanhin jäsen ja entinen puheenjohtaja, herra kammarineuvos F. J. Rabbe on seuran omaksi antanut. Seura on jo ottaessaan ne lahjat vastaan lausunut kiittollisuuttaan, vaan sopinee tässäkin tilassa, vuosipäivää viettäessämme, erittäin muistaa ja mainita jalon ja hartaan antajan monenpuolisia ansioita Seuraa kohtaan.

Viime vuosikokouksesta alkaen on Historiallinen Seura pitänyt kaikkiansa yhdeksän kokousta, joista kuitenkin yksi lykättiin harvalukuisuutensa vuoksi toistaiseksi, esitelmiä vastaiseksi jättämällä. Vuoden kuluessa on muun muassa esitelmiä pidetty ja tietoja annettu seuraavista aineista:

Herra kammarineuvos *F. J. Rabbelta*: Korkeimmasta elämän iästä Suomessa, ja Suomessa kuolemaan tuomittujen ja mestattujen lukumäärästä vuosina 1751—1825.

Herra professori *Sv. G. Elmgreniltä*: Johannes Bilmarkista, ja talonpoikaiskapinasta Karjalassa 1779.

Herra professori *Yrjö Koskiselta*: Jaakko Teitistä.

Herra tohtori *K. E. F. Ignatiukselta*: Vaasan porvariston v. 1649 tehdystä anomuksesta, ett'ei Kristiinan kaupunkia saisi perustaa, sekä kaikellaisia topograffillisia pikkutietoja.

Herra lehtori *J. Krohnilta*: Vanhasta Turusta ja Viipurista, ja Turun tuomiokirkon vanhimmasta tunnetusta kuvasta.

Herra professori *J. R. Aspelimilta*: kahdesta tarinasta Kaarlo herttuan ajalta, sekä kysymyksestä, missä ensimmäiset kristinuskon saarnaajat Pohjanmaalla pitivät jumalanpalvelusta.

Herra maisteri *J. M. Saleniukselta*: Sodan jättämistä jäljistä Jääsken kihlakunnassa sekä niin kutsutusta „Bullerborg“-linnoituksesta.

Herra kamreeri *A. Boehmiltä*: Kokkolan tappioista Isonvihan aikana; saman kaupungin sisällisestä järjestyksestä; lahjuksista Pohjanmaan maaherran varamiehelle, sekä kaikellisista samaa kaupunkia koskevista pikku seikoista.

Herra kandidaatti *Jon. Castréniltä*: Arkkipiispa Menanderin kirjekokoelmasta Tukholmassa, ja eräästä vanhoja historiallisia todistuskappaleita sisältävästä kokoelmasta.

Herra dosentti *M. G. Schybergsonilta*: muutamista edusmiehen vaaleista suomalaisen deputationiin 1808.

Herra dosentti *J. R. Danielsonilta*: Suomea koskevasta pykälästä Tanskan ja Venäjän 1709 suljetusta liitosta.

Herra yliopettaja, tohtori *E. Bonsdorffilta*: eräästä muinaisjäännöksestä Hartolassa.

Allekirjoittaneelta: Suomalaisten virkamiesten asettamisesta 1740-luvulla, ja erään Wacklinin luvattomasta naimiskaupasta 1779.

Seuran jäsenten luku on viime vuosipäivän jälkeen ollut 12, eikä vuoden kuluessa ole mitään muutosta siinä suhteessa tapahtunut.

Esimiehenä on ollut tohtori *Ignatius*, rahastonhoitajana professori *Elngren* sekä sihteerinä allekirjoittanut.

E. G. Palmén“.

§ 3.

Samoin luki kassanhoitaja seuraavan vuositilin:
 „Årsräkning öfver F. Historiska Samfundets kassa
 för året 18⁹/₁₁77—18⁹/₁₁78.

Debet.

Balans från föregående år 1877:

Depositioner i Nordiska aktieban-

ken N:o 10,200 à 4 % . . . 2,300: —

och N:o 6,477 à 4¹/₂ % . . . 100: — 2,400: —

med en skuld af 8 mk. 25 p.

Inkomst:

Ränta å depositionerna	96: 50.	
För sålda exemplar af Arkisto V	19: 20.	115: 70.
		<u>2,515: 70.</u>

Credit.

Utgift:

Betalt kassans skuld	8: 25.	
Köpt 5 kapsler för manuscripts förvarande	27: —	
En katalog-bok för arkivet . . .	3: 75.	39: —
Balans till nästa år 1879:		
Depositioner i Nordiska aktieban- ken N:o 10,200 à 4 %	2,300: —	
och N:o 6,477 à 4 ¹ / ₂ %	100: —	
Kontant i kassan	76: 70.	2,476: 70.
		<u>2,515: 70.</u>

Af denna behållning tillhör

Samfundets allmänna fond	1,740: 55.
Äyrämöisen palkinto-rahasto . . .	736: 15.
	<u>2,476: 70.</u>

Samfundets arkiv har under detta år blifvit förtecknad och förvaras i Statsarkivet. Det innehåller: Handskrifter N:o 1—40, Böcker N:o 1—9, Kartor och teckningar N:o 1—13.

H:fors den 9 nov. 1878.

Sven Gabr. Elmgren“.

§ 4.

Esimies johdatti seuran huomioon, että Suom. Kirjallisuuden Seuran vahtimestari, joka vuoteen 1875 myöskin oli entisen Historiallisen osaston palvelijana, on aina Historiallisen seuran perustamisesta asti täyttännyt samat velvollisuu-

det Historialliselle seurallekin, saamatta siitä erittäin mitään palkkaa, ja päätettiin sen johdosta, että hänelle siitä työstä annettaisiin palkkioksi sata markkaa, jonka ohessa tulisi vast'alkaneen vuoden puheenjohtajan ja sihteerin asiaksi sopia hänen kanssaan, mistä palkasta hän yhä edelleen suostuisi pysymään Historiallisen seuran palveluksessa.

§ 5.

Vihdoin ryhdyttiin sääntöjen mukaan virkamiesten vaaliin, ja kutsuttiin silloin herra lehtori J. Krohn seuran esimieheksi, herra professori Sv. G. Elmgren kassanhoitajaksi ja sihteeriksi allekirjoittanut.

Pöytäkirjan vakuudeksi:
E. G. Palmén.

Pöytäkirja 10 p. Joulukuuta 1878.

Saapuvilla olivat: esimies herra lehtori Krohn, professorit Koskinen ja Elmgren, tohtori Ignatius, dosentti J. R. Danielson, kandidaatti A. D. Helander ja allekirjoittanut.

§ 1.

Vuosikokouksessa pidetty pöytäkirja luettiin tarkastettavaksi ja hyväksyttiin.

§ 2.

Allekirjoittanut toi esiin kopian eräästä mietinnöstä Pohjois-Suomen kulkuneuvojen parantamisesta, jonka tunnettu kirkkoherra Jaakko Stenius nuorempi, (niin kutsuttu „Koski-Jaakko“), on antanut 1761 vuoden valtiopäiväin suomalaiselle valiokunnalle. Mietinnön täydellinen nimitys kuuluu: „Plan til Communications befordrande ifrån Sinus Bot-

nicus til Savolax, Svenska Carelen och norra delen af Tavastland. Upsatt af Jacob Stenius, Jac[obi] son“. Siinä hyvin laveassa mietinnössä selitetään ensiksi, miten voisi Oulun ja Pyhäjoen jokiloista tehdä väyliä, joita myöten pääsisi isomillakin venheillä kulkemaan, ja kuinka se työ ei tulisi maksamaan enempää kuin 24,000 talaria hopeassa, jos vaan siihen käytettäisiin kolme ruotuväen komppaniaa. Varsin tarpeellista oli mietinnön kirjoittajasta saada kumpikin joki peratuksi, mutta kosk’ei aluksi voitu toivoa niin suurten toimien toteutuvan, olisi parasta toistaiseksi tyytyä Pyhäjoen perkaamiseen. Kuten jo Samuel Chydenius oli näyttänyt toteen, tulisi nimittäin Oulunjoki perattuna Pielisiin asti kauppaväyläksi Oulun, Paltamon, Sotkamon, Pielisten ja Ilomantsin pitäjien asukkaille; saisivatpa siitä muka Liperin, Tohmajärven ja Kiteenkin asukkaat hyötyä Pielisenjokea myöten. Mutta tärkeämpää oli kuitenkin Steniuksen mielestä, että Pyhäjoki saataisiin venhekulkuun kelpaavaksi, koska siten autettaisiin Hämeen ja Savon pohjoisosaa; se väylä eli „durchfart“ kulkiisi muka Pohjanlahdesta suoraa tietä „mieluisimpiin ja viljavimpiin seutuihin asti, missä kolme läänää yhtyy“. Ne Steniuksen suuret tuumat eivät käyneet toteen, ja ovat siis suurempaa merkitystä vailla, samalla lailla kuin ei myöskään tullut mitään Ehrenmalmin ja Haselbomin aikaisemmin ehdottamasta kanavasta Kokemäenjokea myöten aina Päijänteesen tahi Saimaasen saakka. Vaan mietintö sisältää sen ohessa varsin valasevan ja täydellisen kuvauksen siitä taloudellisesta tilasta, joka silloin oli suurimmalle osalle Suomen maata omituinen.

Ennen isoa vihaa olivat Viipuri ja Lappeenranta olleet Savon ja Karjalan asukkaiden luonnolliset kauppapaikat, mutta Uudenkaupungin ja Turun rauhojen kautta katkesi yhteys niiden kanssa, joten pohjoisen Savon, Karjalan ja Hämeen

rahvaan täytyi siitä lähtien käydä vaihtamassa tarpeensa Loviisasta tai Pohjanmaan rantakaupungeista. „Mutta jos joku perinpohjin kertoisi, miten väsyttäviä semmoiset matkat ovat, niin pelkäänpä, ett'ei kukaan uskoisi sitä, ken ei itse ole kokenut“, sanoo Stenius. Ei mitään polkua ollut niistä maan sisäosista mihinkään kaupunkiin, vielä vähemmin mitään kesämaantietä; kaikki matkat täytyi sentähden tehdä talvella. Silloinkin oli enemmän kuin kolmas osa tiestä tarpeettomia koukkuja ja polvia, jotka olisi vähällä vaivalla saanut oiaistuksi; vetelät suot ja rämeet, jotka eivät koskaan jäädy, olivat silloitta, ryteiköt, kannot, kivet ja mättäät raivaamatta, vierut, kuopat ja jyrkänteet tasoittamatta. Syksyllä ensi lumen aikaan, jolloin muuten olisi ollut paras matkustaa, kun hevoset vielä olivat voimissaan, ei voitu lähteä liikkeelle, koska „siitä olisi vaan pelkkä rekien hukka hyötyä“, vaan täytyi kärsivällisesti odottaa, kunnes oli lunta tullut niin paljon, että kaikki syvänteet olivat hyvästi täyttyneet ja pahimmat kivikot peittyneet. „Kun sitte vihdoinkin päästään tielle, alkaa pahin pyryjen aika, että saa päivääriä olla lumeen haudattuna ja siten kärsiä kaikki mahdolliset vaivat, mitä raskaat kuormat ja paksu, pehmeä lumi voivat tuottaa“. Talojen väliä oli välistä aina 4½ peninkulmaakin, ett'ei ollut edes saunaakaan yömajaksi, joten huonon tien aikana sai monestikin viettää yönsä paljaan taivaan alla. „Semmoisia ovat ne kanavat, joita myöten nämä sisämaan asukkaat nyt saavat kulettaa tavaroitansa“.

Niiden talvimatkain pääasialliseksi vaikeuttajaksi sanotaan lausunnossa vielä rehun puutettakin. Matkalla Pohjanmaan kaupunkeihin sai vielä rahalla olkia ja pehkuja, mikäli niitä riitti; mutta kauanko niitä yksityisillä riittää niin monelle 100 hevoselle, kuin joka päivä kulkee edestakaisin? „Vaun matkalla Loviisaan saa kärsiä hirveätä hätää; varsin-

kaan ei koko Mäntyharjusta, Kristiinasta, Mikkelistä eikä Juvalta voi kukaan saada mitään, ei rahalla eikä rukouksilla. Osaksi ovat asukkaat kovasydämmisiä, osaksi kärsivät he itsekin puutetta. Hevosia täytyy siis ruokkia paljaalla elolla. Syy siihen, miksi viljaa ei koskaan kannata vetää kaupaksi, on se, että melkein kaikki, mitä talonpoika panee rekeensä, ikäänkuin katoaa elantoon matkalla, ja kaupunkiin tullessa on reki melkein tyhjä“.

Näiden ja muiden samanlaisten syiden nojalla vaati Stenius veneväylien parantamista sekä esitti samalla, miten maakauppa oli semmoisten olojen vallitessa välttämätön ja miten mahdoton oli estää salakuljetusta ja saavuttaa mitään parempaa varallisuutta. Viljaa ja tervaa voi tuskin ollenkaan viedä kaupaksi Suomen sydänmaista; verrattoman arvokkaita metsiä pidettiin ihan mitättöminä ja hävitettiin kurjasti kaskiviljelyksellä; suolan puutteesta täytyi teurastus toimittaa talvella, jolloin lihaa voi säilyttää jäätyneenä; kalat täytyi samasta syystä kuivata tai säilyttää painon alla *pan-tiossa*, jossa ne useimmiten mätänivät, ellei ilma ollut kylmä ja tasainen. Paitsi parempien kulkuneuvojen hankkimista koko sisä Suomelle oli pääkysymyksenä myöskin merikaupungin oikeuksien antaminen Pohjanmaan kaupungeille; tärkeätä oli myöskin suojella rahvaan oikeutta matkustaa mihin kaupunkiin kukin tahtoi, jota oikeutta ei aina pidetty kunniassa, kun „monikin, ollen niin kaukana korkean esivalan valvonnasta, tahtoi näyttää kiusallista valtaansa ja veroittaa rahvasta“. Vihdoin vastasi Stenius vielä siihenkin muistutukseen, että paremmat kulkuneuvot olisivat sota-aikana vaan viholliselle hyödyksi. Jos se syy olisi minkään arvoinen, pitäisihän silloin tuketa ja hävittää kaikki tärkeimmätkin maantiet, ja kukin asuisi turvallisuutensa vuoksi mieluummin lappalaisten kanssa tuntureilla ja erämaissa! Sem-

moisen arvelun hullunkurisuuden voisi kuitenkin helposti huomata. „Varallisuus enentää kansaa ja kansa puolustaa maata; eihän ole koskaan kuultu metsien tai vuorensolien tai koskien yksinään suojelleen mitään maata. Niinpä jäisi Pohjanmaakin suojattomaksi, vaikka muutettaisiinkin kansa pois Savosta ja koko se seutu jätettäisiin erämaaksi“. Lopuksi jätti Stenius täydellisen luettelon niistä koskista ja virtapainoista, jotka hänen mielestensä olivat perattavat kulkuväylän saamiseksi pitkin Oulun- ja Pyhäjokea.

§ 3.

Filosofian kandidaatti *A. D. Helander* luki koko joukon otteita Porthanin kirjevaihdesta arkkipiispa C. F. Mennanderin kanssa, joita kirjeitä säilytetään kuninkaallisessa kirjastossa Tukholmassa. Porthanin kirjeet ovat vv. 1772—85 kirjoitettuja ja koskevat pääasiallisesti hänen silloisia kirjallisia ja tieteellisiä puuhiansa. Monta miellyttävää ja ennen tuntematonta seikkaa mainitun suuren historian-tutkijan suhteesta senaikuisiin tieteellisiin tutkimisiin ja kirjatutteisiin näkyy ihan selvästi mainitusta kirjekokoelmasta. Porthanin omista ilmoituksista tulee selville, että hän oli ottanut paljon enemmän osaa Kristian Lencqvistin ja Kristfrid Gananderin tuttuihin mytologisiin teoksiin, kielihistoriallisten ainesten kokoomiseen y. m. semmoisiin, kuin mitä tähän asti on ollut syytä otaksua, jonka lisäksi hänellä vielä on ollut halua ja aikaa ottaa osaa Sursillin sukua koskevain tietojen kokoilemiseen y. m. s. Toiselta puolen saa niistä kirjeistä monessakin kohden omituisia kuvauksia Porthanin toimeliaisuudesta: niistä alkuperäisistä tietolähteistä saa esim. tietää, miten Porthanin suuri vuosisataisteos, tuo tunnettu, muistutuksilla ja historiallisilla selityksillä varustettu Juus-teenin piispakroonikka, vasta vähitellen kasvoi kaikkia hänen alkuperäisiä laskujansa suuremmaksi ja vihdoin tuli, hänen

aavistamattansa, suomalaisen historiantutkinnon pohjakiveksi. Toisen kerran kirjoittaa Porthan suorin sanoin suosijallensa, jolta hän tavallisesti sai tietoja, joita muuten oli vaikea saada, miten eräs väitös oli tullut niin mitättömäksi, että sen köyhyyttä oli täytynyt „peittää latinan kielen varjolla“, j. n. e. Yleensä todistavat ne kirjeet hyvin sattuvasti sen jo ennen muistoonpanoissa viitatusuhteen, että Porthanilla oli verrattoman monipuolisesti ja toimeliaasti kädesssä yhdistettynä kaikkien sen ajan väsymättömäin tutkimusten johto ja että hän itse oli ottanut tehokkaasti osaa kaikkiin silloisiin vähänkään tärkeämpiin isänmaallisiin pyrittöihin.

Pöytäkirjan vakuudeksi:

E. G. Palmén.

Pöytäkirja 14 p. Helmikuuta 1879.

Saapuvilla olivat: esimies herra lehtori Krohn, professorit Koskinen ja Elmgren, tohtori Ignatius, kamreeri A. Boehm ja allekirjoittanut.

§ 1.

Allekirjoittanut mainitsi, että kokousta oli ilmoitettu Tammikuun 15 päiväksi, vaan koska erilaisten esteitten tähden ainoastaan kolme seuran jäsentä oli siihen saapunut, oli se täytynyt lykätä toistaiseksi.

§ 2.

Tohtori Ignatius jätti Seuran haltuun melkoisen kokoelman Suomen miesten elämäkertoja sekä muita elämäkerallisia muistoonpanoja, jotka herra kammarineuvos Rabbe jo menneen vuoden lopussa oli muita sisältävien kirjoitusten kanssa lahjoittanut seuralle ja Tilastolliselle virastolle jaettaviksi. Puhuja oli lahjoittajan kehoituksesta eroittanut niitä

kokoelmia, ja mainitsi esiin tuoduista, seuralle annetuista kirjoituksista, että ne olivat sen yhtiön perintöä, joka aikoinaan toimitti tunnettua biografillista teosta *Finlands Minnesvärde Män*. Koska iäkäs jalo lahjoittaja ei itse pitkälisen kivuloisuuden tähden voinut viime aikoina tulla saapuille Seuran kokouksiin, ei puheenjohtaja kuitenkaan vielä tässä tilassa voinut lausua hänelle seuran kiitollisuutta siitä arvoisesta lahjasta, jolla herra kammarineuvos entisten lahjojensa lisäksi oli rikastuttanut seuraa.

§ 3.

Professori Koskinen ilmoitti saaneensa herra tohtori A. G. Ahlqvistilta Vexiöstä muutamia lisätietoja niistä Suomalaisista, jotka Juhana III:n aikana kävivät oppia Jesuiittain seminareissa (ks. Nuijasota, uusi painos, siv. 230). Niinpä luetaan Braunsberg'in seminarin matrikelissa:

„Valentinus Thomæ 20 Junij 1580. Finlandus. Missus Vilnam 10 Martij 1587, unde postea profectus ad Regiam. Nunc ædituum agit Regis Poloniæ“. [s. o. Valentinus Tuomaanpoika Kesäk. 20 p. 1580 (*) Suomalainen. Lähetetty Vilnaan Maalisk. 10 p. 1587, josta sitten matkusti kuninkaalliseen hoviin. Nyt toimittaa kammariherran virkaa Puolan kuninkaan luona]. Se on tämä Valentinus Thomæ Finlandus, joka on sepittänyt muutamat jotenkin onnistuneet latinankieliset värssyt Sigismundon kunniaksi, kun hän v. 1589 tuli Vilnaan. Niiden päällekirjoitus on „Finlandia ad Serenissimum Regem“ ja ne ovat samana vuonna Vilnassa painetut ja tavataan Upsalan kirjastossa. Niiden latinaisten värsyjen perässä seuraa samaan paperiin painettuna suomenkielinen onnentoivotus-runo: „Rhythmi Finlandici in adventum SIGismundi Serenissimi Regis Poloniæ“, minkä Pipping luettelossaan N:o 18 mainitsee, vaikka ainoastaan

kaksi ensimmäistä riviä, ja nekin virheellisinä, ovat hänelle Fantin mukaan tunnetut. Että se suomenkielinen runo myöskin on Valentino Tuomaanpojan tekemä, näyttää varmalta. Kaikessa tapauksessa ansaitsee se kokonaisuudessaan Seuran pöytäkirjoihin painattaa, koska se on kielellemme vanhimpia muistomerkkejä. Huomattavaa vain on, että Vilnan kirjapainossa tietysti ei ole löytynyt *ö*-kirjasinta, vaan on täytynyt sen sijaan panna *ó* tai *ò*, niin että kaksi *ö*:tä eli *yö* merkitään *óò*. Myöskin *ä* on merkitty alkuperäisellä tavallansa, nimittäin pienellä *e*:llä *a*:n päällä, jota vastoin kaksi pilkkua *a*:n päällä (sanassa „sárdha“ 19:nnellä rivillä) tarkoittaa *ä*:ta eli *o*:ta. Jos nämä typografilliset omituisuudet jätetään sikseen, on runolla seuraava muoto:

- (1). „Ternen ¹⁾ mulle SIGismunde tule,
 Nyn ²⁾ caicki cansa Vilnas lule ³⁾.
 Iumala quin ⁴⁾ caicki hyuin loij
 Kytetti ⁵⁾ olkon ioka tänne toi.
- (5). Sinua surest toinói, päivä ia öö,
 Ninquin iokainen todistamme möö.
 Meidän menon, tahdoisi sättä ⁶⁾
 Onnellisen ia teruelisen loppun pättä ⁷⁾.
 Sillä ninquin auringo kirckas,
- (10). Jos ei paista ia tege hänen uirckas ⁸⁾:
 Maa hedelmens ei suingan kannu,
 Peltho, Nitty, ei mös ⁹⁾ mitäken anna,
 Peräti otta se halla paha,
 Ei löntä rooka, ioma ¹⁰⁾, ei raha,
- (15). Anna sis sinun uirkas paista,
 Eripuraiset polge, ia anna häiden ¹¹⁾ maista

¹⁾ Terveenä. ²⁾ Niin. ³⁾ luulee. ⁴⁾ kuin. ⁵⁾ kiitetty. ⁶⁾ säätää. ⁷⁾ päätää. ⁸⁾ virkaansa. ⁹⁾ myös. ¹⁰⁾ juomaa. ¹¹⁾ heidän.

- Ettäs Iagellonin sugust vlgos ¹⁾ tulit,
 Sen caicki mailma kylle, kulit ²⁾,
 Tege oikeust ³⁾, ole hyuä, särdha ⁴⁾ pahoi,
 (20). Auita ⁵⁾ hyui ⁶⁾, elä otta ⁷⁾ rahoi.
 Samalamoto ⁸⁾ mös tämä lauma
 Ei kanna yhtän hyuä kauma ⁹⁾
 Ios sine heilte menedt kaunas
 Ia edt olet teruen, uahas ¹⁰⁾, ia rauhas,
 (25). Elä kawain ¹¹⁾, ia waldhas leuitä;
 Vihamiehelles pelgo, ia sijnnis keuitä ¹²⁾.

Vaikka oikokirjoitus on varsin epätasainen, voidaan kuitenkin, niinkuin muutamista tähän liitetyistä selityksistä näkyy, enimmistä sanoista saada täysi selko. Itse ajatuksen juoksu ei ole kaikin paikoin oikein selvä. Niinpä esm. rivit 5, 7 ja 8 eivät anna järjellistä lausetta. Yhdessä kohden sopii ajatella, että rivit ovat painettaessa joutuneet väärään järjestykseen; sillä jos 14:n rivin perästä asetamme rivit 21—24 ja vasta niiden jälkeen rivit 15—20, syntyy varsin selvä ja runollinenkin ajatus. Tekijän katolis-kiikoista henkeä käsitämme, jos otamme huomioon, että nuo „eripuraiset“, jotka piti poljettaman, ovat protestantit, paa-
 vikunnasta luopuneet. Loppusanatkin nähtävästi tarkoittavat, että Sigismundon piti kiivaalla valtansa harjoittamisella protestanttisuutta vastaan hankkiman itsellensä synnit anteeksi. Näemme tästä, että suomalainen Valentino Tuomaanpoika oli jotakin oppinut Jesuiittain kouluissa.

§ 4.

Edellä mainitun runon johdosta arveli professori Koskinen varsin luultavaksi, että Sigismundo kuningas ymmärsi

¹⁾ ulos. ²⁾ kuulivat. ³⁾ oikeutta. ⁴⁾ sorra. ⁵⁾ Avita, auta. ⁶⁾ hyviä.
⁷⁾ ota. ⁸⁾ Samalla muotoa. ⁹⁾ kaunaa (?). ¹⁰⁾ ?. ¹¹⁾ kauan. ¹²⁾ kevitä syntisi.

suomea, ainakin sen verran kuin meidän aikana toisinaan todistetaan Suomen yliopiston professoreista, „että voidaan sanoa hänen saattavan ymmärtää suomenkielisten kirjain sisällystä“. Professori ei katsonut todennäköiseksi, että Juhana III, joka, kuten tiedetään, piti suomenkieltä arvossa, olisi siinä kohden kokonaan laiminlyönyt poikansa kasvatusta, ja mainitsi kaksi todistusta (nekin herra toht. A. G. Ahlqvistin lähettämiä) siitä, että Juhana III itse todellakin osasi suomea. Eräässä Ruotsin valtioarkiston kokoelmissa (*Acta hist. Joh. III, 1576—1592, II*) löytyvässä kertomuksessa muutamasta Dantzigissa pidetystä kanssapuheesta, nähtävästi Sigismundon ajoilta, luetaan: „Thet war honom (Juhana III:lle) berömligit at han udöffver sijns moders määll war någorledis forfarin udj 5 tungomål nämligen i Latinen, Italienisk, Tydsk, Polniskt och Finniskt språk“. Samaa, vaikk'ei niin selvillä sanoilla, todistavat seuraavat sanat eräässä v. 1582 Wienissä painetussa panegyriikissa („*Panegyricus de victoria expectatissima Ser:mi ac Pot:mi Regis Sveciæ contra Moschum — — ab Erico Falck Gotho*“): „*Quam quidem Principis (Juh. III:n) eruditionem atque eloquentiam mirifrice exornat multarum linguarum peritia, ut præter domesticas, Germanicam etiam, Belgicam, Polonicam, Anglicanam, Italicam optime calleat*“.

§ 5.

Esimies, lehtori Krohn luki Seuralle kirjoituksen Viro-laisten historiallisista runoista, joka seuran päätöksen mukaan oli kokonaisuudessaan Arkistoon painatettava.

Pöytäkirjan vakuudeksi:

E. G. Palmén.

Pöytäkirja 21 p. Maaliskuuta 1879.

Saapuvilla olivat: esimies, herra lehtori Krohn, professorit Koskinen, Elmgren, ja Aspelin, tohtori Ignatius, filosofian kandidaatti A. D. Helander ja allekirjoittanut.

§ 1.

Meneen vuoden joulukuun ja tämän vuoden Helmikuun kokouksissa pidetty pöytäkirja luettiin oiaistavaksi ja hyväksyttiin.

§ 2.

Allekirjoittanut toi esiin varatuomari *Aleksis Gripenbergin* omistaman toisinnon siitä Viaporissa v. 1808 pidetystä päiväkirjasta, jonka tohtori Rancken oli osaksi julaissut Historiallisen Arkiston VI:ssa osassa sekä arvellut majuri *Ulrik Liljensparren* tekemäksi. Varatuomari Gripenberg oli sen johdosta Finsk Tidskrift nimisen aikakauskirjan Helmikuun numerossa ilmoittanut omistavansa mainitusta päiväkirjasta täydellisen kopian, jonka pankkitirehtööri Klas Gripenberg vainaja itse oli tehnyt; samassa ilmasi lähettäjä, että päiväkirja päättyy allekirjoituksella *G. von Hauswolff*, joten kysymys tekijästä myöskin oli ratkaistu.

Sen jälkeen luettiin päiväkirjan toinen puoli, ja koska varatuomari Gripenberg itse oli estetty kokoukseen saapuville tulemasta, otti allekirjoittanut tehdyn tarkemman tutkimuksen johdosta selittääkseen, missä keskinäisessä suhteessa päiväkirjan tähän asti tunnetut toisinnot ovat toisiinsa. Silmännähtävästi on Gripenbergin kopia monessa kohden alkuperäisempi ja luotettavampi kuin tohtori Ranckenin esintuoma, pankkitirehtööri Stjernvallin pesästä löydetty kopia; ainoastaan ranskankielisistä kappaleista nähdään selvästi, että edellisen kirjoittaja on useammin erehtynyt kielitaidon

puutteessa. Vaan ei kumpaakaan niistä käsikirjoituksista sitenkään ole alkuperäiseksi katsottava, vaan kaiketi ne johduvat yhteiseen lähteeseen, jonka sanoja ja lauserakennusta monesti on mukailtu. Varatuomari Gripenberg oli luullut tietävänsä, että alkuperäinen päiväkirja vielä olisi tallella Ruotsissa jossakin arkistossa; ehkäpä ovat muistoonpanot osaksi olleet keskenketoiset tahi ainakin reunamuistutuksilla lisätyt, koska kaksi kopiaa niin usein aivan mielivaltaisesti poikkeaa toinen toisesta. Ainoastaan heittämyskirjassa, niinkuin luonnollista onkin, ei havaita muita poikkeuksia kuin vahingossa syntyneet kielivirheet.

Seura päätti painattaa päiväkirjan jälkimäisen puolen Historiallisen Arkiston tulevaan vihkoon, ja lupasi allekirjoittanut sovittaa siihen nyt esiintuomiensa muistutuksia johdannoksi, ell'ei käsikirjoituksen omistaja itse olisi tilaisuudessa sitä tehdä.

§ 3.

Tohtori Ignatius esitti asiakirjojen nojassa sitä rikosasiaa, josta tunnettu evestiluutnantti *Yrjö Fredrik Tigerstedt* v. 1790, Jouluk. 27 p. mestattiin Rantasalmella, ja päätti Seura painattaa Arkistoon eri kirjoituksena sen tohtori Ignatiuksen tekemän kertomuksen.

Pöytäkirjan vakuudeksi:

E. G. Palmén.

Pöytäkirja Huhtik. 12 p. 1879.

Saapuvilla olivat: esimies herra lehtori Krohn, professorit Koskinen, Elmgren ja Aspelin, tohtori Ignatius ja allekirjoittanut.

§ 1.

Professori Koskinen teki Seuralle seuraavan ehdotuksen:

„Koska useimmat Historiallisen Seuran jäsenet jo tätä ennen ovat ryhtyneet tuumaan ulosantaaksensa Biografillista Nimistöä eli elämäkertoja Suomen entisyydestä ja nykyajasta, johon yritykseen jo yksityinen kustantaja tässä kaupungissa on saatu, pyydän saadakseni ehdotella, että Seura kokonaisuudessaan ottaisi tämän toimen huostaansa, vakuutettuna kun olen, että se yleinen valvonta, joka tällä tavoin tulee yritykselle osaksi, on edistävä sen kelvollisuutta ja menestystä. Teoksen pääperusteiksi ehdottelen seuraavat mää-
räykset:

1:o. Biografillinen Nimistö tehdään käytännölliseksi käsikirjaksi, joka sisältää pääasiallisimmat elämäkerralliset tiedot niistä henkilöistä, jotka joko muinoin ovat Suomenmaan oloihin vaikuttaneet taikka nykyään mainittavammalla tavalla astuvat yleisön huomioon.

2:o. Elävain henkilöin suhteen kartetaan kaikki semmoiset arvostelut, jotka saattavat arkatuntoisuutta jollakin tavoin loukata.

3:o Entis-aikojen henkilöin elämäkerroissa mainitaan tarpeen vaatiessa lyhyimmiten lähteet, joista tiedot ovat otetut tai laveammat tiedot ovat saatavat, niin että kirjasta sillä tavoin voipi olla apua varsinaisellekin historian-tutkimukselle.

4:o. Jokaisen elämäkerran alle, joka on luettava varsinaiseksi historian-tutkimukseksi, pannaan tekijän nimimerkki.

5:o. Teos painetaan 8-taitteisessa ko'ossa kahdella palstalla ja on laskettava täyttämään 30—40 painoarkkia. Jos elämäkertojen lukumäärä arvataan olevan noin 1,200, niin jokaisen keskimääräinen pituus olisi 1 palsta. Yleiseksi mää-
räykseksi on siis pantava, että pisimmät saavat täyttää 3

palstaa, jota vastoin tietysti lyhyimmät voidaan suorittaa neljänneksellä palstalla“.

Siihen ehdotukseen suostui Seura kaikin puolin, kuitenkin sillä lailla, että tarpeen vaatiessa vähempiä muodostuksia saisi tehdä suunnitelman eri pykäläissä, sen mukaan mitä elämäkertojen kirjoittajat yksissä neuvoin huomaavat sopivaksi. Sen ohessa päätti Seura ilmoittaa asiasta kaupungissa oleville, vaan ei kokoukseen saapuneille jäsenillensä, jotta hekin vielä voisivat ryhtyä tähän toimeen, mikäli heidän aikansa olisi sitä salliva.

Pöytäkirjaan oli mainittava, että tähän yritykseen olivat yksityisen välipuheen kautta ruvenneet: professorit *Koskinen* ja *Aspelin*, tohtori *Ignatius*, lehtori *Krohn* ja allekirjoittanut *Palmén*, kaikki Seuran jäseniä. Niinpä oli kammari-neuvos *Rabbe* antanut Seuran käytettäväksi ne kokoelmat, jotka olivat jääneet hänen haltuunsa, sitten kun Finlands Minnesvärde Män niminen teos oli lakannut ilmestymästä, ja Seuran jäsenet, herra tohtori *Bomansson* ja professori *Elmgren* olivat pyynnöstä hankkineet tietoja eri elämäkertoihin. Varsinaisiksi apumiehiksi oli Seuran ulkopuolelta saatu herra professori *Rein* sekä filosofian kandidaatti *Porkka*, jonka viime mainitun tulisi tehdä ne lopulliset korjaukset muodon suhteen, jotka kenties tulisivat tarpeellisiksi, sekä valvoa korrehtuuria. Viimein päätti Seura myös, että ilmoitus tässä tilassa tehdyistä päätöksistä olisi pantava sanomalehtiin.

§ 2.

Maaliskuun kokouksessa pidetty pöytäkirja luettiin oiaistavaksi ja hyväksyttiin.

Pöytäkirjan vakuudeksi:

E. G. Palmén.

Pöytäkirja Toukok. 20 p. 1879.

Saapuvilla olivat: esimies herra lehtori Krohn, professorit Koskinen, Elmgren ja Aspelin, tohtori Ignatius ja allekirjoittanut.

§ 1.

Herra professori Koskinen esitti Seuralle pitemmän kirjoituksen Kemin ja Iin lohivesien vanhemmasta historiasta, ja päätti Seura, että se kertomus olisi kokonaisenaan Historialliseen Arkistoon otettava.

§ 2.

Kansakoulun opettaja Aleksanteri Ramstedt oli seuralle lähettänyt näin kuuluvan anomuskirjan:

Historiallisen seuran herra Esimiehelle Helsingissä.

Olen jo joitakuita aikoja sitte alkanut tehdä historiallisia muistoonpanoja entisistä tapahtumista näillä tienoin. Nekin vähät saannit, joita hallussani jo on, näyttävät, että sato olisi ehkä hyvänlainen. Vaan koska varani eivät ole myöntäneet tarkoitusta varten varsinaisesti retkeilemään, on tietojen keräämisen täytynyt supistua Savonlinnan likisimpään lähistöön. Voidakseni jatkaa havaantojani laveammallakin alalla, rohkenen senvuoksi anoa, että Historiallinen seura hyväntahtoisesti myöntäisi minulle yhdensadan viidenkymmenen (150) markan matka-avun. Tutkintojani siinä tapauksessa alkaisin jo tulevalle pääsiäisluvalla ja jatkaisin etenkin ensi kesänä. Koska olen kolme vuotta seurannut maamittareita, luulisin tarpeen tullessa voivani mitata ja kartoittaa semmoisia paikkoja, jotka historialliselle asialle olisivat tarpeellisia. Havaantojeni paikkoina pitäisin Rantasalmen, Juvan, Heinäveden ja Kiteen kihlakuntia kuin myös Joroisten

pitäjää. Puhumattakaan tietojeni keräämisen laadusta, en malta olla mainitsematta, että rajaselkkaukset Kerimäellä ja Säamingissä kuin myös Haapaniemen kadettikoulun olot olisivat sekä hupaiset että kiitolliset tutkintoalat, ja että näistä yhtä ja toista muistoa vielä kansalla on, pidän varmana. Jos Historiallinen seura tähän pyyntöön suostuisi, olisi aikomukseni, jos ei ennakolta arvaamattomia esteitä ilmesty, painettuna vihkona julaista tällä lailla saadut havaannot.

Savonlinnassa 11 p. Maaliskuuta 1879.

Aleks. Ramstedt.

Kansak. opettaja.

Hakemus otettiin tarkastettavaksi, vaan kun Seuralla ei ollut mainittuun tarkoitukseen käytettäviä rahavaroja, oli kieltävä vastaus annettava hakijalle.

Pöytäkirjan vakuudeksi:

E. G. Palmén.

Pöytäkirja Syysk. 17 p. 1879.

Saapuvilla olivat: esimies herra lehtori Krohn, professorit Koskinen, Elmgren ja Aspelin, tohtori Ignatius, allekirjoittanut, prof. Th. Rein ja kandidaatti Porkka.

§ 1.

Huhtikuussa ja Toukokuussa pidettyjen kokousten pöytäkirjat luettiin tarkastettaviksi ja hyväksyttiin.

§ 2.

Allekirjoittanut ilmoitti, että Elokuun alussa oli lähetetty Historialliselle Seuralle suuri joukko vanhempia käsi-
kirjoituksia, painettuja julistuksia ja kirjojakain, jotka kaikki

lähettäjän, kenraaliluutnantin ja ritarin, herra *Juhana Otto Vladimir Furuhjelm*in määräyksestä olivat annettavat säilytettäväksi joko valtioarkistoon, yliopiston kirjastoon tahi muuhun sopivaan paikkaan, miten Historiallinen Seura itse, tutkittuansa ne kirjat, katsoisi parhaaksi. Heinäkuun 29 p:nä annetussa kirjeessä oli lahjoittaja sen ohessa ilmoittanut, että kaikki ne paperit oli talletettu Urjalan Honkolassa, joka kartano oli 150 vuotta ollut Furuhjelm-suvun omana. Vanhimmat niistä papereista oli assessori Enok Furuhjelm jättänyt jälkeensä, (s. 1701, kuollut 1782, palveli rykmentinkirjurina ja komisarjuksena Uudenmaan ja Hämeen rakuunajoukossa); muutamat olivat evesti Enok Furuhjelmilta ja kapteeni Juhana Furuhjelmilta, (edellinen syntynyt 1754 kuollut 1828, komenti 1808—09 vuosien sodassa vähän aikaa prikaattia, jälkimmäinen synt. 1762, kuollut 1840, yksi Anjalan liittolaisista, vapaamuurari ja harras jäsen Aurora-seurassa, jonka arvomerkit ovat vieläkin tallella Honkolan kartanossa). Suurimman osan oli kuitenkin evesti Elis Furuhjelm jättänyt jälkeensä (synt. 1764, kuollut 1835, vuosina 1808—09 Uudenmaan jalkaväen pataljoonan päällikkö).

Sittemmin oli kenraaliluutnantti Furuhjelm ynnä kirjeen kanssa Elok. 25 p:ltä 1879 vielä lähettänyt Seuralle sinetillä suljetun kääryn, jota ei saisi avata eikä julaista muuta kuin noudattamalla mainitussa kirjeessä annettuja määräyksiä, ja olisi sekin paketti, jos Seura tahtois ottaa noudattaaksensa kysymyksessä olevia määräyksiä, talletettava joko yliopiston kirjastossa tahi siinä paikassa, jonka Historiallinen seura olisi sopivimmaksi katsova. Seura päätti ottaa ne asiakirjat vastaan lahjoittajan määräämillä ehdoilla yliopiston kirjastossa säilytettäväksi, ja suuremmaksi vakuudeksi päätti seura vieläkin sulkea sen kääryn päällykseen, jota ei saisi missään tapauksessa avata muuta kuin

Historiallisen Seuran päätöksen mukaan. Lahjoittajan Seuralle annettu kirje oli niin ikään pantava samaan sinettiin, vaan koska se muun muassa sisälsi viittauksia ja tietoja, jotka yhdessä muiden hänen lähettämiensä asiakirjain kanssa, voisivat hyödyttää vast'edes ehkä Venäjän arkistoihin pyrkiä tutkijoita, oli se ensin osaksi jäljennettävä.

Vihdoin kuului kenraaliluutnantti Furuhjelmin jälkimmäiseen lähetykseen myös pari Honkolan kartanosta myöhemmin löydettyä käsikirjoitusta, jotka olivat muitten samantyyppisten Honkolasta saatujen käsikirjoitusten kanssa säilytettävät.

Yllämainitut kirjat ja käsikirjoitukset oli tuotu kokoukseen seuran nähtäväksi ja lueteltiin, jonka jälkeen seuran jäsen, professori Elmgren, pyynnöstä lupasi niitä tarkemmin tutkia ja järjestää. Allekirjoittanut ilmoitti Elokuun 7 p. jo antaneensa arvoisalle lähettäjälle vastauksen hänen edelliseen kirjeesensä, koska kenraaliluutnantti oli tietoa pyytänyt lähettämänsä laatikon perille tulemisesta, vaan sen ohessa seura päätti erityisen kirjeen kautta lausua sulimmat kiitöksensä niistä suurarvoisista lähetyksistä.

§ 3.

Professori Elmgren mainitsi Seuralle, että leskirouva Rabbe oli tahtonut Seuran haltuun jättää lippaan, joka sisälsi kaikellaisia kammarineuvos Rabbe vainajan jälkeensä jättämiä käsikirjoituksia, tietoja hänen suvustaan, hänen omakätisen elämäkertansa y. m. Historiallinen seura otti lahjan kiitollisuudella vastaan perustajansa ja ansiokkaan isänmaan ystävän muistoksi, ja prof. Elmgren lupasi niistä antaa lähempiä tietoja, jähkä hän oli ehtinyt enemmän katsella mainitussa lippaassa olevia kirjoituksia.

§ 4.

Professori Elmgren toi esiin kammarineuvos F. J. Rabben tekemän kopian siitä lahjakirjasta, jonka kautta vainaja Jouluk. 21 p. 1877 oli antanut Historialliselle Seuralle 10,000 Suomen markkaa, kuten jo Seuran kokouksessa Tammi-kuun 26 p. 1878 oli ilmoitettu, mainitsematta lahjoittajan nimeä. Samaten luettiin Seuralle ote kammarineuvos Rabben ja hänen vaimonsa Lokak. 21 p. 1878 tekemästä testamentista, myöskin vainajan omakätisen jäljennöksen mukaan, jossa sama lahjoitus oli mainittu. Ne jäljennökset, jotka piti otettaman tämän päivän pöytäkirjaan, olivat näin kuuluvat:

„Afskrifter.

Till Finska Historiska Samfundet, till hvars stiftare äfven mig unnats hedern få räkna mig, öfverlemnans härhos en donation af tiotusen (10,000) finska mark, i hvars fulla disposition Samfundet dock icke träder för än efter min och min hustrus död, emedan derintills den årliga räntan å detta kapital, som förräntas af Samfundet, tillställes endera af oss. Derefter eger Samfundet använda icke allenast räntan utan äfven Kapitalet för Samfundets fosterländska ändamål efter bästa insigt och bepröfvande. Helsingfors den 21 December 1877.

Frans Johan Rabbe.

Sigill.

vidi
Rabbe.

Testamente.

Undertecknade äkta makar förklara härmedelst vår yttersta vilja vara:

1:o. Den af oss, som öfverlever den andra, stadne till dödodag i oqvald besittning af all boets egendom, med

undantag endast af hvad här nedan i momm. 2 och 3 omförmäles.

2:o. Derest jag, Frans Johan Rabbe, afider förr än min maka, öfverlemnas af boets behållna medel en summa stor tiotusen (10,000) mark till Finska Historiska Samfundet i Helsingfors att af Samfundet disponeras enligt gåfvobrevet härom af den 21 December 1877 samt förbehåll, att den löpande räntan härå tillhandahålles den efterlevfande makan till dess dödodag.

— — — — —
— — — — —

Frans Johan Rabbe.
Sigill.

Aurora Rabbe,
född Reutersköld.
Sigill.

Att Herr Kammarrådet Doktor Frans Johan Rabbe, och Fru Kammarrådinnan Aurora Rabbe frivilligt och vid fullkomligt redig sinnesförfattning undertecknat förestående testamente, sådant varder af undertecknade tillkallade och på en gång närvarande vittnen intygadt. Helsingfors den 21 Oktober 1878.

Karl Emil Anthoni.
Protokolls Sekreterare.

Erik Ascholin.
Senatskanslist.

vidi
Rabbe“.

Allekirjoittanut ilmoitti sen jälkeen, että kammarineuvos Rabbe vainajan pesän suoritusmies, senaatin kanslisti, hra varatuomari S. G. F. O. Stjernvall, oli tarjoutunut jättämään Seuran haltuun määrätyn summan 10,000 markkaa, odottamatta, siksi kun laissa määrätty testamentin kumoamisen aika oli umpeensa kulunut, kun vaan Seura puolestaan sitoutuisi maksamaan saman summan pesälle takaisin

siinä tapauksessa, että kysymyksessä oleva lahjoitus laillisen tuomion kautta tehtäisiin mitättömäksi.

Seura otti asian keskusteltavaksi ja päätti pöytäkirjan otteen kautta valtuuttaa puheenjohtajansa, herra lehtori J. Krohnin sekä rahaston hoitajan, hra professori Sv. G. Elmgrenin nostamaan kysymyksessä olevan lahjoituksen, joko luotettavissa obligationeissa käyvän hinnan mukaan tahi puhtaassa rahassa. Niinpä Seura myöskin katsoi velvollisuudekseen maksaa summan takaisin, jos kammarineuvos Rabbe vainajan Historialliselle Seuralle määräämä lahjoitus laillisesti tulee kumotuksi, ja oli tämäkin päätös pöytäkirjaan otettava vakuudeksi pesän suoritusmiehelle.

§ 5.

Professori Koskinen luki kaksi Anjalan liittoa koskevaa kirjettä kenraaliluutnantti Furuhjelmin lähettämästä kokoelmasta; toinen oli evestin, parooni B. I. Hastferin, toinen evesti J. H. Hästeskon kirjoittama, kumpikin kopioitu ja päivänmääräystä vailla, vaan vuodelta 1790; ne kuuluivat näin:

„Min hjertans kära Bror! Jag har i dessa dagar hvarken orkat lefva eller dö, hvarken kunnat äta eller sofva, jag är sjuk till kroppen men än mera till själen. Dit och de öfrige Herrarnes öden har utan återvändo natt och dag oroat mig. Egen förebräelse är säkraste bevis om brott. Gud vet jag ej gjordt något ondt mot Konungen och riket, åtminstone ej med hjertats upsåt, el. velat skada någon; men icke dess mindre är jag mot dig brottslig. Jag har particuliairt skrivvit om dig till Konungen i underdånighet, att du öfver talt v: Otter skrifva under noten till Keysarinnan. Det hade ryktet sagt mig. Annars skref jag ock at du varit konstig emot mig, det var om jag mins rätt mina egna ord, och att jag för din skull quitterat regementet, för hvil-

ket du för din andel ej hade betalt mig något accord, hvar-
 öfver jag beklagade mig. Hämnden den djefvulska lasten
 fick magt öfver mig. Jag har ock Gudi lof blifvit straffad
 derföre; men det är ej nog. Olyckan har med Guds hjälp
 gjordt mig dygdig, min skyldighet är derföre, innan du skil-
 jes från verlden, at af innersta hjerta be dig om förlåtelse.
 Jag försäkrar dig, att sedan jag i detta välsignade rummet
 lärt mig at tänka, så skall jag för konungens fötter, om jag
 någonsin mer får nalkas dess tron, bekänna alla mina fel
 och obetänksamheter, hvaraf det hufvudsakeligaste är, det
 jag begått emot dig. Jag vågar ej gifva dig hopp, bered
 dig i Herrans namn, blif evinnerligen lyckelig. Jag ber den
 stora Guden stundeligen för dig och de andra, det bör jag
 gjöra som Christen, ehuru jag inom mig vågar hoppas, at
 en stor Konung, som den stora Guden nådel:n bevarat i alla
 krigets farligheter och nu till allas glädje återkommit, är
 för öm och välgjörande at blodfärga en välsignad fred, som
 han skänkt dess land och Folk, med domens verkställande
 och sådana personers afrättande, som hvarken af egennytt
 el. af ensidiga afsigter begått de brott hvarföre de nu skola
 räcka sine hufvuden på stupstocken. Ja, jag hoppas med
 Guds hjälp at nåd går för rätt, det gifve Gud, som bäst
 vet, at detta är min hjertans innerliga önskan. Herren Gud
 välsigne och bevare dig. adieu.

B: I: Hastferd“.

„Mon cher oncle! Ert bref, som jag upbrutit, af Jus-
 titiæ Cancellers Embetet erhållit, har af innersta Sjal och
 hjerta rört mig. Jag skyndar derföre at svara derpå. Gud
 skje låf, at Ert samvete vaknat. Jag hade omöyeligen utom
 Er egen bekännelse kunnat föreställa mig, at så nära och
 under et tak med mig, uti Er finna min fiende, så mycket

farligare som ni varit det hemligen. Kanskje är Nj ock ej den enda, som sökt undergräfvat min ofärd. Jag har efter min yttersta förmåga sökt at förena mig med min Gud, emot hvilken Gud nåde mig så vist, jag i all min lifstid ganska mycket syndat. Följagteligen skall jag ej vara oförsonlig mot min nästa och jemn Christen. tvärtom har jag uti mina hjerteliga förböner till den stora Guden äfven inneslutit alla mina förfölgare och innerliga bedt, at vår Herre täcks förlåta dem deras brott och ej låta den dö i sina synder. Vår Herre har hört min bön och väckt Er oro och ånger, och jag är så mycket benägnare att förlåta Er, som jag aldrig upsåtelligen sökt förtjena och således aldraminst föreställt mig Er hemliga ovänskap.

Men som Nj genom Guds nåd nu mera är stadd på dygdens väg; så fordrar den samma att Nj genast och innan min död i underdånighet skrifver Konungen till och bekänner sanningen, och at alt hvad Nj till mitt förklenande anfördt är ogrundat. Jag har bevisen därtill i mina händer, men jag bör ej prophitera deraf, ty jag vill ingens olägenhet. Erindren Er hvad som föregått innan Nj qutterade regementet, med hvad vänskap och med hvad värdighet jag acquitterade mig emot Er, och at Ert derangement, men aldeles intet mitt förhållande var orsaken att Nj miste regementet. Antingen Nj behagar kalla det som Nj af mig njutit accord, eller present, gör mig lika mycket; men unna det åt minstone något namn, emedan jag kan lägga för hvars mans ögon en liquid af 16,000: rd, som Nj för regementet erhållit. Konungens Nåd prevenerade mig och gaf mig det, som jag nu ser uti en olyckelig stund.

Uprepa nu derföre genast hela saken och reparera hvad som Nj felat, ty jag vill döo, som jag lefvat, en ärlig man. En tilfredsställelse som djefvulen med alt sitt anhang

ej kan betaga mig, och jag önskar i synnerhet at min Konung måtte blifva öfvertygad om den oskuld mitt samvete med mig vittnar. Dieu vous Benisse, mon cher oncle. adieu.

Hästesko“.

§ 6.

Allekirjoittanut luki ääneen seuraavat maisteri J. M. Saleniuksen lähettämät tiedot Bullerborgista:

Till det, som om orten *Bullerborg* förmåles i Historiallinen Arkisto VI sidd. 261 och 262, kan ur Viborgs slotts räkenskaper tilläggas följande: Ett *Jääskis laxefiske* under Viborgs slott omtalas år 1551 *). År 1555 kom till Viborgs slott af *Merikoski ofvan Bullerborg* i „Jeskis sockn“ 3 fjerdingar lax. År 1556 omtalas uttryckligen „*Bullerborgs laxfiske*“ under Viborgs slott och äfven 1557 levererade Simon Mattsson, fogde i Jääskis, till slottet fisk, uppburen från Bullerborgs fiske i Jääskis. Åren 1558 och 1559 anträffas ej namnet Bullerborg, men år 1560 återfinnes det ock i Jääskis skattebok („*Bulreborgs laxefiske* under Viborgs slott“). Detta „slottsens laxafiske“ afkastade år 1566 1 tunna lax och der fans då 2 laxakar. Likaså 1570. År 1579 synes detta namn icke i slottsräkenskaperna, måhända till följd af ryssarnes framfart, men år 1580 förekommer åter *Bulderborg eller Siitola*, hvilket uttryckssätt sedan ifrån 1583 framåt upprepas nästan hvarje år (år 1590 säges likväl, såsom år 1582, *Bulderborg och Siitola*). Sålunda omtalas äfven åren 1591, 1595—1597, 1599 o. s. v. *Siitola* eller *Bulderbårghs laxfiskeri*; likaså ännu år 1610 och 1614 skrives *Sijtola* eller *Bullerbårgh*, men derefter blott *Siitola*. Nam-

*) År 1552 „*Mikoski*“ laxfiske i Jääskis omtaladt under Viborgs slott.

net Bullerborg försvinner således då, men Siitola laxfiske omtalas allt framgent“.

§ 7.

Maisteri Salenius oli vieläkin lähettänyt seuran pöytäkirjaan otettaviksi seuraavat lehtori K. A. Bergholmin hankkimat lisätiedot Porvoon lukion oppilaista ennen 1812, jotka olivat Itä-Suomesta kotosin:

„Tillägg till den i Arkisto VI publicerade förteckning öfver Borgå Gymnasii elever från Gamla Finland.

1. Henricus } Schyttenius fratres in examine cum illis
2. Adamus } instituto adeo tenues reperiebatur fecisse profectus, ut nomini eorum heic facile locus non esset. Quum vero sint extranei et peraeagre huc advenientes, — recipiuntur — — VIII iduum Martii 1735. Fratres hi Aboam dimissi sunt d. 10 Maji 1736.

Söner af K:den i Rautus Henrik Sch. Sonen Henrik blef 1747 pastor i finska förs. i S:t Petersburg och dog 1751.

3. Petrus Wahlberg XII Calendas Aprilis (= 21 Mars) 1735 inskrifven die 6 Dec. (ejusdem anni?) testimonio munus Aboam profectus est.

Son af Kap. i Jaakkima Zach. W., blef prest 1740 och 1742 K:de i Kerimäki.

4. Karl Anders Næglick d. XI ante Cal. Maji (= 21 Apr.) 1741 intagen.

Son af K:den i Kronoborg Paul Neglick, var född 1725, blef Kap. i Mola 1760, der han dog 1778.

5. Arvidus Carstenius, intagen d. 28 Apr. 1743. Dmitterad 15 Febr. 1746.

Son af K:den Abrah. Petri C. i Sääminki, var född 1725, blef student o. dog 1764.

6. Magnus Michael Heintzius, inskrifven d. 2 Apr. 1746. Per temporis injuriam extraneus factus necesse habuit — — — anno 1749 hinc discedere, testimonio, quod optimae indolis juveni debetur, instructus atque ornatus.

Son af K:den i Savitaipaille Pet. H., hvilken ville förmå denne sin son att bli prest emot hans böjelse, hvilket hade till följd, att han i alla sina dagar ej blef annat än student, † 1816, 85 år gl.

7. Petrus Warell, inskrifven XV Martii 1755. Adhuc civis nostri Gymnasii occubuit.

8. Sven Warell, inskrifven 1757.

9. Michael Warell, intagen d. 11 Juni 1759 privatim a fratre suo institutus.

7, 8 & 9 voro söner till K:den i Jääskis Peter W. Huruvida en Olof Warell, immatrikulerad 1751, också var en son till honom, lemnas derhän, men är nog sannolikt. Sven Warell dog 1764 ss. pedagog i Villmanstrand, Michael W. ss. Kap. i Lappvesi 1776.

10. Andreas Wirenius, intagen i matrikeln 5 Mars 1756. A:o 1758 Aboam concessit.

Son af K:den i Kexholm af samma namn. Född 1739, blef häradshöfding o. borgmästare i Kexholm, † 1801.

11. Petrus Gestrin, inskr. 1760 d. 20 Febr.

12. Daniel Gestrin, inskr. 1762 d. 24 Nov. Circa initium a:i 1769 Aboam se contulit cum testimonio.

11 & 12 söner af då var. Kap. i Klemis, David G., sed. K:den i Vederlaks, der Petrus blef faderns efterträdare 1782 o. dog 1805. Daniel blef Magister o. pedagog i Nyslott, † 1787.

13. Lars Henrik Brunnerus e schola Lovisiensi d. 1 Apr. 1760. Valedixit 1762 studia academica inchoaturus.

Pastorsson från Kerimäki, f. 1741, död 1789 ss. Kap. i Rautjärvi.

14. Petrus Wahlberg, gymnasist 6 Okt. 1761 m. betyg af Rector scholae i Borgå, Mag. Lundbeck.

Son af K:den i Kerimäki Petrus W. (se N:o 3) o. död 1797 ss. K:de i Sääminki.

15. Gustavus Lilius die 23 Febr. 1763.

Född 1746, son af † K:den i Jääskis Mich. L. o. K:de derstädes 1788, död 1802.

16. Josaphat Gestrinius d. 17 Apr. 1763 e Schola Lovisiensi.

Son af K:den Jonatan G. i Luumäki, der (Dav.) Josaphat G. dog ss. kapellan 1776.

En Ericus Johannes Parcov Haffniensis (= från Fredrikshamn?) blef intagen d. 22 Nov. 1764 efter privat förberedelse.

17. Laurentius Abrahamus } Hoffrén fratres d. 15 Martii

18. Petrus Reginaldus } 1765 a pastore Poppio in

Jockas commendati.

Söner af † K:den i Sortavala Joh. H. & Helene Poppius, sål. systersöner t. K:den Poppius i Jockas. Lars Abr. Hoffrén blef K:de i Gust. Adolfs socken, † 1822; Peter Reinh. H. blef underofficer.

19. Petrus Platan, intagen d. 23 Febr. 1768.

Son af Kap. Dav. P. i Savitaipale, f. 1750, blef Magister o. prest, † 1780.

20. David Platan, intagen d. 21 Nov. 1768 *).

Den föreg:s bror, sin fars efterträdare, sed. K:de i Joutseno, † 1807.

*) 11, 12, 15, 19, 20 & 27 voro alla förberedde af då var. Gymn. adj. Solitander.

21. Emanuel } Indrenius, intagne d. 22 Sept. 1769 efter
 22. Gabriel } privat undervisning af Konrektorn i Lov.
 Sigfr. Porthan.

Söner af K:den i Valkeala Isak Indr. Emanuel blef magister o. domprost i Fredrikshamn † 1816; Gabriel var Kretslandtmätare och dog 1809, född 1755.

23. Erik Fabian Backman, inskrifven d. 22 Sept. 1769 eft. samma handledning som de bägge föregående.

Son af † K:den i Valkeala Jonas B. o. med tiden sjelf K:de der, död 1801.

24. Israel Oleander, intagen samma dag.

Son af Kap. i Säckjärvi Fab. O. o. Kap. i Vederlaks ifr. 1789 t. sin död 1820.

25. Johannes Forselius, immatr. d. 7 Febr. 1770. Domi institutus.

F. 1753, son af K:den i Kivinebb Anders F., blef S:ne skolmästare, sed. länsman i Kaukola.

26. Kristian Adolf Wahlberg d. 6 Okt. 1768.

Son af K:den Pet. W. i Kerimäki (se N:o 3). Kapellan i Luumäki 1778—98.

- 27, 28, 29. David & Ericus Bruun fratres, Antonius Naht på samma gång intagne d. 9 Juni 1772 eft. enskild handledning af då var. Gymn. adj. Lind.

Namnen tyckas ge vid handen att desse voro hemma från Fredrikshamn.

30. Abrah. Reinh. Winter, son af Kap. i Sääminki (sed. K:den i Savitaipale Karl Henr. W.) fr. Rantasalmi skola, f. $\frac{9}{3}$ 1760, gymn. $\frac{9}{3}$ 1778.

Var länsman i Savitaipale, † 1819.

31. Anders Niclas Gudseus, f. $\frac{28}{10}$ 1766, gymn. $\frac{12}{2}$ 1783 e privata informatione. Dim. 1784.

Son af domprosten Fab. N. Gudseus i F:hamn.

32. Karl Fredrik Nessin, gymn. $13\frac{1}{2}$ 1795. Cum testim. abiit $27/11$ 1797.

Son af K:den i Lappvesi Anders N.; död 1799 ss. skollärare.

33. David Gustavus Solitander, Extr(aneus), gymn. $16/6$ 1795.

Son af Kap. i Vekkelaks Joh. Vilh. S.

Nb. Den Petrus Wallenius, som, gymn. 1791, i Salenii förteckning upptages, var, ehuru han besökt Kexholms skola, icke hemma från g:la Finland, utan son till den under namnet „Karelske kungen“ bekante Kronofogden i Karelens norra fögderi Gabr. Wall. o. blef K:de i Tohmajärvi.

§ 8.

Vihdoin kertoi professori J. R. Aspelin niistä hautatutkimuksista, jotka nykyään on tehty Lempäälässä, Kokemäellä ja Eurassa.

Pöytäkirjan vakuudeksi:

E. G. Palmén.

Vuosikokous Marrask. 10 p. 1879.

Saapuvilla: seuran esimies lehtori J. Krohn, professorit Koskinen, Elmgren ja Aspelin, tohtori Ignatius ja allekirjoittanut sekä muutamat, jotka eivät olleet seuran jäseniä.

§ 1.

Seuran esimies piti sääntöjen mukaan esitelmän, jonka aineeksi hän oli ottanut *Jaakko Juteinin* elämän.

§ 2.

Sen jälkeen luki allekirjoittanut seuraavan vuosikertomuksen:

„Vuosikertomus Marrask. 10 p. 1879.

Suomen Historiallisen Seuran tänään vuosikokoukseen kokoontuessa ja luodessa silmäyksen menneeseen vuoteen, astuu ensimmäisenä ajatuksena jokaisen mieleen syvä ja haitkea kaipaus, kaipaus, jommoista nuori yhtiömme ei vielä ennen ole kokenut. Niistä miehistä, jotka ovat tämän Seuran perustamisella luoneet isänmaalliselle historiantutkimukselle varsinaisen keskuspaikan ja työssijän Suomessa, jossa me toivomme sen viihtyvän aina kaukaisimpaan tulevaisuuteen asti, niistä miehistä on viime kuluneella vuodella yksi mennyt niille maille, joista ei kukaan sinä ilmoisna ikänä palaa takaisin. Olipa Tuoni jo monesti turhaan laskenut rautaverkkonsa, vaskisen nuottansa Historiallisen Seuramme vanhukselle, mutta kammarineuvos *Frans Juhana Rabben* elämänmäärä ei silloin vielä ollut täysi. Vaan tämän vuoden Huhtikuun 23 p. oli hänenkin hetkensä tuleva, jolloin hän, innokas isänmaan ystävä, kaikkien kansallisten rientojen ja yritysten väsymätön harrastaja, oli saapa viimeisen leposijan hellästi rakastetun Suomi-äitinsä helmassa. Hänen paikkansa täällä on tyhjä, vaan kunnioitetun vanhuksen muisto on Suomessa yhä pysyvä kirkaana esikuvana, mahtavana kehoituksena tuleville polville.

Historiallinen seura on kai aikoinaan muistava kirjoittaa hänen, perustajansa ja suosijansa, elämäkerran, eikä silloin suinkaan unhotettane, kuinka hartaasti ja uutterasti vainaja täytti virkamiesvelvollisuutensa, ja kuinka hän samalla milt'ei kaikissa Suomen isänmaallisissa seuroissa oli altis työhön, missä vaan tilaisuutta siihen tarjoutui, josta kyllä seurojen toimitukset sisältävät runsaasti todisteita. Vaan jo tällä kertaa ja ryhtymättä tulevaisen ajan toimeen muistutettakoon, kuinka innokkaasti vainaja erittäinkin on

harrastanut historiallisen tutkimuksen asiaa, edistäen sitä, ei vaan omilla tieteellisillä kirjoituksillaan, vaan myöskin 10,000 markan lahjoituksella, jonka Seura nykyään on saanut haltuunsa, ja josta sillä oli kunnia toista vuotta sitten kiittää jaloa antajaa. Suuren joukon kirjeitä ja käsikirjoituksia, muun muassa ne paperit, joita „Finlands Minnesvärde Män“ nimisen teoksen toimitus on jättänyt jälkeensä, on hän myöskin lahjoittanut tälle Seuralle, nuorimmalle kasvatillessa. Kumpikin lahja on Suomen historialliselle seuralle kallis, ei vaan oman arvonsa tähden, vaan myöskin testamentina jalolta vanhukselta, jossa vielä harmaapäisenäkin hehkui tulisempi isänmaanrakkaus ja järkähtämättömämpi luottamus tulevaisuuteen kuin useimmissa nuorukaisissa.

Mainittakoon tässä vielä pikku yksityinen muisto vainajan luonteen kuvaamiseksi. Kun Historiallisen Seuran kauptungissa olevat jäsenet Syysk. 29 p. mennä vuonna kävivät hänen luonaan lausumassa Seuran kiitollisuutta hänen antamastaan rahalahjasta, vastasi ukko tavallisella nöyryydellään silloisen puheenjohtajan puheeseen, jatkaen sitten keskustelua kokkapuheilla kuten aina. Puhuttiinpa siitäkin, että hän oli jo kahdesti ollut lähellä Manan maita eikä sittenkään ollut menettänyt iloisaa ja leikkisää luonnettansa. „Niin“, vastasi Rabbe, „minua on aina suuresti miellyttänyt Stjernhjelmin itselleen ehdottama hautakirjoitus: *vixit dum vixit letus*. Yhden vaan tahtoisin siihen vielä lisätä, jospa vaan tohtisin, *justus et probus*“. Ja sen ylistyslauseen, jonka vainaja onkin pitkän elämän uskollisilla ja uutterilla ponnistuksilla täysin määrin ansainnut, on hänelle antava kiitollinen isänmaansa.

Vuoden kuluessa on Historiallinen Seura herra kenraali-luutnantti O. Furuhjelmiltä saanut ottaa vastaan suuren joukon käsikirjoituksia, joitten seassa on myös suljettu kääry, joka seuran päätöksen mukaan on talletettava yliopiston kirjastossa.

Menneen vuoden tapahtumista on muuten tässä tilassa etupäässä muistettava, että Historiallinen Seura näinä päivinä on nähnyt ensimmäisen vihon ilmestyvän kauan puuhastusta *Biografisesta Nimikirjastaan*. Tämä yritys, jonka valmistustöihin useat Seuran jäsenistä professori Koskisen kehoituksesta ryhtyivät menneen vuoden Lokakuulla, ja jolle kirjakauppias G. W. Edlund sopivilla ehdoilla rupesi kustantajaksi, on siihen asti edistynyt, että nimistö koko teokseen on tehty, ell'emme ota lukuun niitä lisäyksiä, jotka aikavälistä havaitaan tarpeellisiksi ja tehdään. B-kirjaimen viimeiset elämäkerrat lähetettiin tänään kirjapainoon; C ja D kirjaimista on melkoinen osa jo valmis, toisen vihkon toivotaan valmistuvan tulevan vuoden alulla ja kolmannen noin Toukokuulla 1880. Toinen vihko ulottunee *Essenin* ja kolmas vihko *Haartmanin* paikoille. Tässä yrityksessä ovat Seuralle olleet avullisina etupäässä hra professori Thiodolf Rein ja kandidaatti Voldemar Porkka, ja uusia työntekijöitä on aiottu ottaa, mikäli semmoisia tarvitaan ja saadaan.

Historiallisen Arkiston VII osaa, jota oli aiottu ilmestymään näinä aikoina, ei sitä vastoin kaikellaisten esteitten tähden ole saatu valmiiksi; viisi arkkia vaan on painettu tähän asti. Milloinkaan se vihko valmistunee, ei vielä voine varmuudella päättää.

Viime vuosipäivästä lukien on Seura ollut koossa yhteensä seitsemän kertaa, jolloin seuraavat herrat ovat pitäneet esitelmiä:

Herra prof. *Koskinen* on esittänyt Kemien ja Iin lohivesien vanhempaa historiaa, on antanut lisätietoja niistä suomalaisista, jotka kävivät jesuiittain seminarissa Braunschweigissä sekä kuningas Juhana III:n kielitaidosta, ja on vihdoin tuonut esiin kaksi Anjalan-liittolaisten Hästeskon ja Hastferin kirjoittamaa kirjettä.

Herra tohtori *Ignatius* on esittänyt Gabriel Reinin elämäkerran, ja evestiluutnantti Yrjö Fredrik Tigerstedtin rikosasian.

Herra lehtori *Krohn* on pitänyt esitelmän Virolaisten historiallisista runoista.

Herra professori *Aspelin* on kertonut nykyään tehdyistä hautatutkimuksista Lempäälässä, Kokemäellä ja Eurassa.

Herra maisteri *Salenius* on kertonut Bullerborgista.

Herra lehtori *Bergholm* on antanut tietoja Porvoon lukiolaisista, jotka olivat Vanhasta Suomesta kotosin.

Maisteri *Helander* on antanut kertomuksen Porthanin ja arkkipiispa K. F. Mennanderin kirjevaihdesta.

Allekirjoittanut on esittänyt kirkkoherra Jaakko Steeniuksen 1761 antaman mietinnön, joka koski Pohjois-Suomen kulkuväylien perkkäämistä, ja antanut tietoja Hauswolffin Viaporissa v. 1805 pidetystä päiväkirjasta, hovioikeuden auskultantti Gripenbergin omistaman kopian mukaan.

Seuran jäsenten luku on kammarineuvos Rabben kuoltua ollut ainoastaan yksitoista. Esimiehenä on ollut herra lehtori J. Krohn, rahaston hoitajana herra professori Sv. G. Elmgren ja sihteerinä allekirjoittanut

E. G. Palmén“.

§ 3.

Esimiehen kehoituksesta luki seuran kassanhoitaja sitte seuraavan vuositilin:

„Årsräkning öfver F. Historiska Samfundets kassa
för året 18⁹/₁₁78—18⁹/₁₁79.

Debet.

Balans från föregående år 1878:

Depositioner i Nordiska aktie-

banken N:o 10,200 och 6,477 2,400: —

kontant i kassan 76: 70. 2,476: 70.

Inkomst:

Ränta å depositioner	12: 18.	
” å Hypoteksför:s oblig.	50: —	
” Donat.-gods obl. 18: —		80: 18.
Af Rabbeska donationen kon- tant	50: —	
Rabbes donation i Hypoteksför- en:s obligationer, 15 st., no- minelt	10,000: —	
Uttagna depositioner från Nor- diska aktiebanken	2,400: —	12,530: 18.

Påföres:

inköpta obligationer		1,382: —
Summa		16,388: 88.

Credit.

Utgift:

Tryck och papper till samt häftning af Arkisto VI	929: 05.	
En litograferad plansch	61: —	
För en lagerkrans å Rabbes likkista	32: —	
Åt vaktmästaren K. Björn	100: —	
Vid inköp af obligationer upp- lupen ränta	16: 78.	1,138: 83.

Inköpta obligationer:

2 st. Hypoteksförening. à 5 %	1,000: —	
4 st. Donations-gods oblig. à 4½ %	382: —	1,382: —

Afföres:

uttagna depositioner från Nor- diska aktiebanken	2,400: —	
---	----------	--

Balans till nästa år:

Rabbeska donationen: Hypoteksfören:s obligationer à 5 %, 15 stycken C. 224, 249, 439, 1,893, 1,903, 1,905, 4,314, 5,847, 6,054, 6,250; D. 1,486, 3,326, 3,342, 3,348, 4,804, nominelt	10,000: —
• Köpta Hypoteksför:s obligat. à 5 % C. 497, C. 4,713	1,000: —
Donationsgods obligat. 1872 års 4 st. C. 2,092, 2,093, 2,095, 17,461	382: —
Kontant i kassan	86: 05.
Summa	11,468: 05.
	16,388: 88.

Af denna behållning tillhör:

Samfundets allmänna fond	10,695: 10.
Äyrämöisen palkinto-rahasto	772: 95.
	11,468: 05.

Samfundets arkiv har under året erhållit ett betydande tillskott genom den mängd egenhändiga handskrifter, som enligt kammarrådet F. J. Rabbes förordnande efter hans död kommit Samfundet tillhanda, bestående förnämligast i Finlands medicinal-historia, 5 digra convoluter in folio jemte 4 convoluter Bilagor, äfvensom en blecklåda med påskrift: *Familjen Rabbe*, innehållande: diverse slägthandlingar (deribland gifvarens sjelfbiografi), 3 convoluter, tillfällighetsdikter af gifvaren, 1 convolut, samt skämt och små uppsatser i hvarjehanda ämnen under rubriken „Dagboks-anteckningar å Kalliolinna 1842—60“.

H:fors den 9 nov. 1879.

Sven Gabr. Elmgren“.

§ 4.

Lopuksi valitsi Seura sääntöjen mukaan suljetuilla liipuuilla luottamusmiehet tulevaksi vuodeksi, ja kutsuttiin silloin esimieheksi herra prof. *Y. Koskinen*, kassanhoitajaksi prof. *Sv. G. Elmgren* ja sihteeriksi allekirjoittanut.

Pöytäkirjan vakuudeksi:

E. G. Palmén.

Kokous Helmik. 2 p. 1880.

Saapuvilla olivat esimies prof. Koskinen, professorit Elmgren ja Aspelin, tohtori Ignatius, lehtori Krohn ja allekirjoittanut.

§ 1.

Esimies ilmoitti, että menneen vuoden Joulukuun 15 päiväksi määrättyä kokousta ei voitu pitää, koska useimmat seuran jäsenet silloin olivat estetyt saapuville tulemasta. Siinä tilassa oli jätetty Seuran haltuun melkoinen kokoelma painetuita julistuksia y. m. menneeltä vuosisadalta, jotka kenraali O. Furuhjelm oli löytänyt Urjalasta Honkolan kartanosta. Professori Elmgren, joka oli ottanut kokoelman tutkiakseen, ilmoitti siinä löytyvän useampia harvinaisia kappaleita, kaikki sota-asioita koskevia, jotka olisivat yliopiston kirjastolle tervetulleita, ja päätti Seura, sen mukaan, mitä lahjoittaja jo edeltäpäin oli sallinut, jättää kokoelman mainitulle kirjastolle omaksi.

§ 2.

Kenraali O. Furuhjelm oli nykyään kirjeen kautta ilmoittanut Seuralle, että Pietarissa vielä oli elossa kenraali Liprandi, joka 1808—09 vuosien sodassa oli taapiupseerina

venäläisessä pääkortteerissa ja silloin oli ottanut osaa mo-
neen taisteluunkin, ja vaikkapa Liprandi jo olikin 90-vuotias,
muisteli hän vielä hyvin sodan tapahtumia ja oli ollut per-
sonallisesti tuttava Dunckerin, Malmin ynnä muitten kanssa.
Kenraali Furuhjelm tahtoi antaa sen Seuran tiedoksi siinä
tarkoituksessa, että voitaisiin pyytää Liprandilta tietoja viime
sotaa koskevista asioista, mikäli sitä ehkä katsottaisiin tar-
peelliseksi, ja tarjoutui puolestaan siinä kohden itse olemaan
Seuralle avullisena.

Seura päätti ottaa kiitollisuudella vastaan tarjoumuk-
sen, ja vaikka tosin 1808—09 vuoden sodan arveltiin olevan
pääkohdissaan jokseenkin läpituikitun, niin että olisi mah-
dotonta mainita yksityistapauksia, joita Liprandi kysyttäessä
todennäköisesti voisi valaista, niin oli Seuran mielestä kui-
tenkin suuresti suotavaa, että Liprandi ehkä, jos hän tah-
toisi, kertoisi muistelmiaan mainitusta sodasta, jotka tietysti
olisivat suuriarvoinen lisäys siltä ajalta jo saavutettuihin tie-
toihimme. Seuran esimies lupasi antaa asiasta vastauksen
kenraali Furuhjelmille.

§ 3.

Esimiehen ehdotuksesta määrättiin Seuran vahtimesta-
rille 40 markan suuruinen vuosipalkka.

§ 4.

Esimiehensä ehdotuksesta päätti Seura painattaa Yrjö
Maunu Sprengtportenin virallisen kirjevaihdon Muinelmoin
ensimmäiseksi vihoksi. Samaten ja koska Seura ei tätä ny-
kyä nähnyt voivansa omista varoistaan maksaa siten syntyviä
painokustannuksia, vaan mainittujen ylen tärkeitten asiakir-
jojen julkasemisen yksimielisesti arveltiin jo olevan kovin
tarpeellisen, päätti Historiallinen Seura asiassa kääntyä Suo-
malaisen Kirjallisuuden Seuran puoleen, jolla on Collanin

rahasto käytettävänä nimenomaan historiallista tarkoitusta varten. Siinä tapauksessa, että Kirjallisuuden Seura olisi ehdotukseen suostuva, tahtoi Historiallinen Seura myöskin jättää Kirjallisuuden seuran ratkaistavaksi, millä ehdoilla rahanmääräys mainittuun tarkoitukseen on annettava j. n. e. Tämä päätös oli heti lopullisesti hyväksytyksi katsottava, jotta ote pöytäkirjasta mitä pikemmin olisi Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran käsiteltäväksi tuleva.

§ 5.

Tohtori Ignatius mainitsi, että Affleck-nimisiä henkilöitä 17:nen vuosisadan keskipoikoilla tavataan Inkerinmaalla, josta ehkä voi päättää tunnetun majuri Simo Affleekin syntyperästä. Inkerinmaan ja Käkisalmen maakirjassa vuodelta 1652, fol. 370 ja 696 mainitaan nimittäin kenraalikuvernöörin virastossa löytyvän kaksi venäläistä kielenkääntäjää, Mattias Derbinsky ja *Thomas Avhläck* tai *Afläck*. Inkerinmaan todistuskirjassa 1656, fol. 460 löytyy seuraava rahanmääräys:

„Af Narfvens ränteri levereres till ryske translatoren välb:te Thomas Afleck till sin hustrus begrafningh sin innevarande åhrs halfva löhn till ultimo Juni Sölfm:t 100 dal. med vederbörlig qvittens. Datum Narfven den 20 Juni 1656.

Gustaff Horn

Evertsson

qvitteret Narven 24 Juni 1656.

Thomas Afleck“.

Saman vuoden Lokak. 12 p. sai Thomas Afleck vieläkin 50 talaria hopeassa lastensa hautajaisia varten. Kääntäjillä oli parempi palkka kuin tulkeilla.

§ 6.

Tohtori Ignatius oli myös saman ajan asiakirjoista löytänyt seuraavat uudet tiedot Samuel Cröellistä:

Maakirjassa vuodelta 1653, fol. 836 luetaan:

„Fiskalen wälb. Samuel Cröels tertial som i hans Räkning till vidare del Kongl. Cammar Collegii gunstige förklaring crediteres, kommer här till opbörd emot posterna in Credito, och löper tertialen af 1140 d. 12 öre $9\frac{3}{5}$ silfvt 380 — 4 — $3\frac{1}{5}$ — Cronones capitalräkning i Ingermanland hvarpå denna räkning salderas för Crononas del af emotstående gammal räst som fiskalen opsökt hafver och löper uti sölfvt 760 — 8 — $6\frac{2}{5}$ summa 114 — 12 — $9\frac{3}{5}$.

Till Rodivan Labanoff för gammal förteगत räst som fiskalen Wälb:t Samuel Cröell utom General Guvernörens och Landshöfdingens ordre eller befallning opburet hafver och löper efter fiskalens breef, förmäler dess Reckning till utgift $492\frac{1}{2}$ kopparmt per 185“.

De skilda posterna i Cröels aflöning voro:

Rodivan Labanofs rest	185.
Proviant på resterande lön	100.
Till Hans Larssons räst	14 — 8 — $19\frac{1}{5}$.
Per balans att fordra, så framt honom tertialen af sakören kan bestådt blifva uti	80 — 27 — 8.
	Summa 380 — 4 — $3\frac{1}{5}$ “.

Maakirjassa vuodelta 1654, fol. 782 ja seur. luetaan:

„Fiskalen Välb:de Samuel Cröels tertial.

Af Erik Michelson oppå sin tertial bekommit efter Landshöfdinghen välb. Reinholdt Medstakes befallning den 11 Jan. 1653 af honom qvitteradt den 15 dito, beses des Reckning till utgift:

4 t. Rågh à m. 9 sölfvt.	
4 t:r Korn à m. 9	18
Dessutom m:t	8 dal.

Dessutom bekommit 31 dal sfmt.

Summa 57

att fordra på tertialen $23 - 27 - 8$
 $\underline{\hspace{1.5cm}}$
 80 — 27 — 8“.

§ 7.

Tohtori Ignatius luki sen jälkeen Barthold Lacmannin v. 1659 *Kaarle X:lle* annetun kirjeen, jossa niin pontevasti selitetään, kuinka julmia rasiuksia Itä-Suomen asukkaitten siihen aikaan täytyi kärsiä. Seura päätti painattaa kirjeen kokonaisuenaan arkistoon, ja tohtori Ignatius lupasi muitten jäsenten kehoituksesta liittää siihen johtavan esityksen Lacmannista.

§ 8.

Lehtori Krohn pyysi johdattaa seuran mieleen, eivätkö *Piæ cantiones* nimisessä kokoelmassa olevat historialliset runot Hemming Maskulaisen suomennoksen kanssa ansaitsisi uudessa painoksessa tulla yleisön käsiin. Seura katsoi tuumaa varsin tärkeäksi, vaan ei katsonut voivansa nykyään sitä toteuttaa, ja olisi se siis toistaiseksi jätettävä pöydälle.

§ 9.

Allekirjoittanut toi esiin muutamia tietoja siitä tilasta, jossa Suomenmaan varustuskeinot olivat vapaudenajan edellisellä puoliskolla, vaan pyysi saada tehdä niitä täydellisemmiksi, ennen kuin niitä painettaisiin.

§ 10.

Esimies ilmoitti, että sen mukaan kuin nykyään arkistossa oli huomattu 1400-luvulla tehdystä tuomiokirjasta, merkitsi pitäjän nimi Loimo keskiajalla samaa kuin sittemmin nimi *Portas*, nimittäin nykyistä Tammelan pitäjää ympäris-

töineen. Se ei siis ole samaa kuin *Loimaan* pitäjä, vaikka kumpikin silmännähtävästi on saanut nimensä Loimijoen mukaan.

Pöytäkirjan vakuudeksi:

E. G. Palmén.

Kokous 8 p. Maaliskuuta 1880.

Saapuvilla olivat seuran esimies prof. Koskinen, professorit Elmgren ja Aspelin, tohtorit Ignatius ja Danielson ja allekirjoittanut.

§ 1.

Vuosikokouksessa Marrask. 10 p. 1879 pidetty pöytäkirja luettiin tarkastettavaksi ja hyväksyttiin.

§ 2.

Vastaukseksi siihen ehdotukseen, jonka Historiallinen Seura tämän vuoden Helmikuun 2 p. oli päättänyt tehdä Suomalaisen Kirjallisuuden Seuralle, oli Historiallinen Seura saanut näin kuuluvan pöytäkirjaotteen:

„Ote Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Pöytäkirjasta Maaliskuun 3:lta p:ltä 1880.

§ 7.

Edellisessä kokouksessa tehtyä päätöstä vahvistain katsoi Seura hyväksi Suomen Historialliselle Seuralle „Muinelmia“ nimisen teoksen ensi vihkon kustantamiseksi Collanin rahaston koroista antaa kahdeksansataa (800) markkaa. Kirjan painos oli Historiallisen Seuran omaksi jäävä, mutta nimilehdellä tuli mainita, että se on Collanin rahaston varoilla kustannettu.

Pöytäkirjan vakuudeksi:

F. W. Rothsten“.

§ 3.

Helmik, 1 p. annetun kirjeen kautta oli kenraaliluutnantti Otto Furuhjelm ehdottanut, että Historiallinen Seura koettaisi saada Suomelle pelastetuiksi ne Suomen oloja koskevat asiakirjat, jotka ehkä löytyvät Venäjän senaatin arkistossa entisen justitsikollegin asiakirjojen seassa. Kenraaliluutnantti oli käynyt mainitussa arkistossa, ja silloin kuullut, että kollegin kaikki paperit ja kirjat v:sta 1854 luetelojensa kanssa säilytetään säkeissä, joita on monta sataa, ja että niitä on aiottu lähettää Moskovaan. Arkiston esimieheltä oli kenraaliluutnantti kuullut, että arkiston puolelta mielellään suostuttaisiin jättämään Suomeen, mikä on meidän maan historiaan kuuluvaa. Vaikka tietysti ei voi ennakoita sanoa, onko mainitussa kokoelmassa paljon asiakirjoja, jotka olisivat historiallemme tärkeitä, niin sitä kumminkin voi pitää hyvin todennäköisenä, ja sen tähden oli kenraaliluutnantin mielestä asiassa hakemus tehtävä Suomen kenraalikuvernöörin kautta Venäjän oikeusministerin luona.

Historiallinen Seura otti ehdotuksen keskusteltavaksi, ja oli siitä yksimielinen, että ehdoteltu hakemus oli tehtävä. Muodon suhteen arveltiin sopivimmaksi, että valtioarkistonhoitaja, tohtori Bomansson, ensin ryhtyisi toimeen, vaan ellei hän siihen suostuisi, tahtoi Seura itse kääntyä asianomaisten puoleen, pyytämällä, että Suomea koskevat asiakirjat, jos semmoisia olisi, jätettäisiin takaisin. Sihteerin tulisi tämän mukaan ensiksi kuulustella valtioarkiston hoitajan mieltä asiassa.

§ 4.

Kenraaliluutnantti O. Furuhjelm oli Seuralle lähetetyssä kirjeessä Helmik. 18 p:ltä huomauttanut niistä tutkimuksista, jotka löytyvät Venäläisen Historiallisen Seuran toimituksissa

(Сборникъ Русскаго Историческаго Общества), ja ehkä Suomenkin historiantutkimukselle voisivat olla hyödyksi. Seura otti kiitollisuudella vastaan ne tiedot, arvelen sopivimmaksi, että ne julaistaan yhdessä muitten samallaisten tietojen kanssa, joten Suomen historiantutkijoitten tulisi helpommaksi käyttää hyväksensä Venäjänkielistä kirjallisuutta. Sihteerin tuli antaa kenraali Furuhjelmille vastaus hänen kumpaankin kirjeesensä, ilmoittamalla, mitä Seura oli päättänyt.

§ 5.

Seuran pöytäkirjaan oli mainittava, että leskirouva Henrika Gustava Aurora Rabbe, syntynyt Reuterskjöld oli kuollut tämän vuoden Helmik. 19 p., joten siis Historiallinen Seura kammarineuvos Rabbe vainajan yhdessä vaimonsa kanssa tekemän testamenttimääräyksen mukaan laillisesti ja ilman ehdoitta omisti heidän Seuralle lahjoittamansa summan 10,000 Suomen markkaa.

§ 6.

Allekirjoittanut toi esiin kopian Hauswolffin Viaporin piirityksessä pidetystä päiväkirjasta (vert. Hist. Seuran pöytäkirjaa 1877, Toukok. 11 p. ja 1879, Maalisk. 21 p.), ja ilmoitti samassa kopian olevan oikeaksi todistetun jäljennöksen alkuperäisestä kappaleesta, joka Hauswolffin omakätisesti allekirjoittamana säilytetään Ruotsin kuninkaallisessa kirjastossa Tukholmassa. Seura päätti painattaa Arkistoonsa kertomuksen jälkimäisen osan, joka ei ole Arkiston VI:ssa osassa julaistuna, ja lupasi allekirjoittanut siihen liittää johtavan selityksen mainitun päiväkirjan kopioista, jossa myös painetun kappaleen erehdyttävät virheet olivat oiaistavat. Siihen oli myös liitettävä lyhyt kertomus sen päiväkirjan sisällyksestä, jonka Hauswolffin tytär Adelaide oli tehnyt heidän yhteisestä vankina olostaan Venäjällä, ja joka, alle-

kirjoittaneen ilmoituksen mukaan, myöskin säilytetään Tukholman kuninkaallisessa kirjastossa.

§ 7.

Prof. Koskinen tahtoi sulkea tutkijain huomioon kreivi Douglasin senaatin arkistossa talletetun kirjekokoelman, ja toi esiin samasta kirjekirjasta muutamia v. 1720 tapahtunutta sotamies- ja hevosottoa koskevia tietoja.

Pöytäkirjan vakuudeksi:

E. G. Palmén.

Kokous 26 p. Huhtik. 1880.

Saapuvilla: Esimies profess. Koskinen, professorit Elm-gren ja Aspelin, tohtori Ignatius, maisteri Taavi Hahl ja allekirjoittanut.

§ 1.

Helmikuun ja Maaliskuun kokouksissa pidetyt pöytäkirjat luettiin oiaistaviksi ja hyväksyttiin.

§ 2.

Seuran viime kokouksessa tehdyn päätöksen mukaan oli allekirjoittanut antanut valtioarkiston hoitajan tiedoksi kenraaliluutnantti O. Furuhjelman ilmoitukset Venäjän senaatin arkistossa löytyvistä suomalaisista asiakirjoista, vaan koska tohtori Bomansson ei luvannut ryhtyä mihinkään toimeen, jolla voisi hankkia ne kokoelmat Suomen valtioarkistolle, oli puheenjohtajan toimesta ja Seuran nimessä annettu Suomen senaatille alamainen hakemus mainitussa tarkoituksessa. Tämän ilmoituksen ohessa oli pöytäkirjaan otettava itse hakemuskirja, joka oli näin kuuluva:

„Till Hans Kejslerliga Majestät.

Från Historiska Samfundet,
underdånigst.

Genom skrifvelse af en landsman, Generallöjtnanten och Riddaren Otto Furuhjelm, hvilken särskilda gånger ur ryska arkiver samlat underrättelser af värde för Finlands historia, har Historiska Samfundet blifvit upplyst om att bland f. d. Justitie Collegiets i Petersburg akter, hvilka för närvarande bevaras uti ryska senatsarkivet i samma stad, äfven en mängd handlingar torde finnas, hvilka röra det s. k. Gamla Finland. Generallöjtnanten Furuhjelm har emellertid vid besök i samma arkiv icke kunnat om dessa handlingar taga närmare kännedom, då de allt sedan 1854 jemte tillhörande kataloger legat inpackade i flere hundra säckar för att vid tillfälle sändas till Moskva. Genom en sådan flyttning, derest densamma blefve verkställd, komme emellertid svårigheterna för forskare i Finlands historia att högst betydligt ökas, och då redan härförinnan eller år 1863 den synnerliga förmån vederfarits Finland, att åtskilliga handlingar af värde, hvilka förut förvarats i andra afdelningen vid Justitie ministerii arkiv i Moskva, blifvit derifrån utgifna och till finska statsarkivet öfverlemnade, vågar Historiska Samfundet hos Eders Kejslerliga Majestät i djupaste underdånighet anhålla, att enahanda särskiljande och öfverlåtande af handlingar rörande Gamla Finland jemväl i förevarande fall måtte i nåder tillåtas, på det dessa dokumenter måtte blifva för forskningen tillgängliga“.

§ 3.

Esimies luki Seuralle kaksi kenraaliluutnantti Otto Furu-
hjelmin lähettämää kirjettä, jotka sisälsivät uusia tietoja
venäjäksi ilmestyneistä ja Suomen kansan historiaa koske-

vista kirjoista. Ne ilmoitukset päätti Seura julaista yhdessä arvoisan lähettäjän muitten ilmoitusten kanssa Historiallisessa Arkistossa, kuten kenraaliluutnantti Furuhelm itsekin oli Seuralle annetussa kirjeessään katsonut sopivimmaksi.

§ 4.

Maisteri Taavi Hahl kertoi, mihin määrään hänen oli onnistunut päästä Rooman arkistoihin ja luki tehdyistä muistoonpanoistaan muutamia otteita, jotka koskivat Suomen luostareita. Ne muistoonpanot jätettiin Seuran arkistoon säilytettäväiksi.

§ 5.

Esimies, professori Koskinen, luki Seuralle seuraavan kirjoituksen:

„Sekä Muinaismuisto-yhtiön kehoitukset että Historiallisen Seuran ulos-antama Nimikirja ovat maassamme uudestaan kääntäneet huomion aatelittomain sukujen genealogiisiin kohtiin. Epäilemätöntä kuitenkin lienee, että niissä sukujohdoissa, jotka tällä tavoin saadaan ko'otuiksi, tarkempaa historiallista kritiikkiä ei aina ole voitu noudattaa, vaan että polveutuminen toisinaan on arviolaskujen mukaan sovitettu. Ainakin on minun kokemukseni, että itse perheissä säilyneet muistot siinä kohden ovat usein varsin epäluotettavia. Ainoastaan jos vanhemmat muistoonpanot ovat sukujohdojen perustuksena, sopii minun mielestäni niihin täyttä luottamusta panna. Suuri-arvoisina apulähteinä ovat tietysti myöskin sekä „Genealogia Sursilliana“ että Strandberg'in ja Akiander'in „Herdaminne“t, vaikka tietysti jälkimäiset eivät suorastaan sisällä täydellisiä sukujohdoja ja edellisen piiri on rajoitettu „Sursill“ neitien jälkeläisiin.

Pää-asiallisesti näiden lähteiden avulla julkaisi J. R.

Aspelin Morgonbladissa v. 1874 erään sittemmin erikseenkin painetun luettelon aatelittomista suvuista ja niiden syntyperästä. Tämä luettelo on sen puolesta varsin täydellisenä, että se luullakseni sisältää kaikki ne suvut, joiden syntyperästä tähän asti on varmempaa tietoa. Koska siis luettelosta puuttuu suku *Pacchalenius*, voimme jo tästä seikasta arvata, että suvun alkuperästä ei ole oikeata selkoa. Tosin Strandberg'in „Herdaminne“ mainitsee koko joukon sen-nimisiä pappeja, mutta itse suvun alkuperää ei ole ilmoitettu ja jäsenten keskinäistä väliä ei myöskään aina selitetty. „Genealogia Sursilliana“ taas ei koske kuin parissa kohden tähän sukuun. Sukunimi itsessään epäilemättä ilmoittaa suomalaista alkuperää; nähtävästi joku Pakkalan talo on ollut suvun lähtöpaikka, samoin kuin Frosterus'etkin ovat lähteneet eräästä Pakkalasta Nummen kappelissa Lohjan pitäjässä. Suvun vanhemmat polviluvut koetan arviolta sovittaa yhteen seuraavalla tavalla:

<i>Andreas.</i>					
<i>Tuomas,</i>			<i>Andreas</i> <i>Andreas,</i>		
sotapappi Saksassa, Tanskassa ja Puolassa, kirkkoh. Kiskossa 1658—1679.			Maisteri 1677, kirkkoh. Vanajassa 1680, Eurajoella 1692, † 1704.		
<i>Kustaa,</i> kirkkoh. Kirkkonum- mella 1701— 1704. Nain. kirkkoh. Ee- rik Hermai- sen tyttären.	<i>Joel,</i> kappal. Bau- malla, 1708. † 1708.	<i>Johannes,</i> saarn. Fager- vikissa, † 1711.	<i>Jonas,</i> kappal. Porissa, † 1706.	<i>Aksel,</i> kappal. Vanajassa 1697 paik., kirkkoh. Ja- nakkalassa 1715—1721; Nain. 1. Maria Kris- tiina Pihlman'in. 2. Helena Florina'n.	<i>Antti,</i> kappal. Sura- joella 1705, kirkkoh. Sä- kylässä 1712, Ruovedellä 1722, † 1735.
<i>Kustaa,</i> kirkkoh. Maskussa 1739—1763. Nain. Brita Laurintyt. Sacklinius'en.	<i>1. Maria,</i> synt. 1695.	<i>1. Antti,</i> synt. 1697.	<i>2. Tuomas,</i> synt. 1704, kirkkoh. Vanajassa.	<i>2. Anna</i> <i>Maija,</i> synt. 1706.	<i>2. Elisabet,</i> synt. 1712.
? <i>Maria,</i> naitu Mynä- mäen kappal. Forselius'elle.	<i>Elisabet,</i> naitu Pusulan kappal. Nobe- sius'elle.	<i>Hedvig Maria,</i> naitu Eurajoen kirkkoh. Sa- muel Höc- kert'ille.	<i>Elisabet,</i> naitu tykistön luutnantille Simo Sten- grund'ille.		

Käsillä-olevat apulähteet näyttävät johdattavan siihen päätökseen, että varsinainen suku Pacchalenius tähän samui. Mutta nimi jatkaantui erään toisen suvun kautta, jonka

genealogillisista kohdista aion antaa muutamia tarkempia tietoja, mitkä perustuvat suvun jäsenten omiin muistoonpanoihin. Nämä muistoonpanot tavataan eräässä käsikirjoitetussa rukouskirjassa „Christelige Skrifter Mähls Book“, joka nykyään säilytetään Hämeenkyrön nimismiehellä herra J. Alander'illa. Itse rukouskirjan on kirjoittanut eräs „Erich Erichson“ Tukholmassa $\frac{22}{XI}$ 1686; sen omistajana on sitten ollut „Maria Beerman“, ja häneltä se on joutunut puheenaolevan suvun haltuun, jonka jäsenet järjestänsä ovat loppulehtiin kirjoittaneet perheellisiä muistoonpanoja. Näistä meille selviää seuraava sukujohto ynnä siihen kuuluvat elämäkeralliset kohdat.

Loppupuolella 17:tä vuosisataa eli Helsingin kaupungissa porvari, nimeltä *Juhana Kristerinpoika*, jonka puoliso *Elisabet Juhanan tytär* oli kotoisin Helsingin Stensböle'stä.

Näiden poika *Iisak Juhananpoika* oli Helsingissä syntynyt Marrask. 8 p. 1668, kävi Helsingin koulua Helmikuusta 1680—Huhtik. 8 päivään 1688, jolloin pääsi henkikirjoittajan Arvid Hackman'in palvelukseen. V. 1690, Toukok. 27 p., hän tuli kirjuriksi henkikirjoittajan ja kaupungin-sihteerin Juhana Arckenholtz'in luona. V. 1692 Heinäk. keskipaikoilla hän lähti Helsingistä Ruotsiin, tuli Tukholmaan Elok. 10 p., ja saman kuun 29 p. Vesteräs'iin, jossa sai palveluspaikan kamarivirallisen Daniel Wulf'in luona. Tässä hän näkyy vii-
pyneen, kunnes hän Heinäk. 4 p. 1694 asetettiin henkikirjoittajaksi aliseen Hollolan kihlakuntaan. Marrask. 1 p. 1696 hän Lemmittylässä nai „*Marickin Berman*“in, mutta tämä kuoli jo Huhtik. 15 p. 1697. Seuraavana vuonna henkikirjoittaja Iisak Juhananpoika nai uudestaan; hänen jälkimäinen puolisonsa oli *Helena Florina*, Lammin kirkkoherran tytär, ja häät vietettiin Lammin pappilassa Marrask. 9 p. 1698. V. 1699, Heinäk. 25 p. heille syntyi poika, *Iisak Iisakin-*

poika. Mutta jo samana tai alussa seuraavaa vuotta näkyi isä, Iisak Juhananpoika, kuolleen; sillä jo Maalisk. 3 p. 1701 meni äiti, Helena Florina, toiseen avioliittoon Vanajan kappalaiselle *Aksel Pacchalenius*'elle [ks. edellistä sukutaulua]. Helena Florina, joka toisesta avioliitostaan synnytti useita lapsia, näyttää olleen vielä kolmas kerta naituna, nimittäin Janakkalan kirkkoherralle Kristofer Pihlman'ille, ja eli vielä v. 1738.

Mainittu *Iisak Iisakinpoika*, joka niin muodoin aivan pienenä oli jäänyt orvoksi, kasvatettiin ensin Lammin pappilassa, jossa äidin isä, Tuomas Florinus, ja hänen puolisonsa, Maria Juhanantytär Svanström, vielä elivät. Mutta v. 1707, jolloin vanha kirkkoherra Florinus oli kuollut, lapsi siirtyi äitinsä luoksi Vanajaan, otettiin Aksel Pacchalenius'en lasten joukkoon ja otti itse käyttäöksensä isintimän sukunimeä „*Pacchalenius*“. Hänen elämän vaiheistaan ovat muistoonpanot jotenkin runsaita. Vv. 1707—1711 hän nautti opetusta kotosella; kotiopettajain seassa mainitaan vv. 1708—1709 eräs ylioppilas Antti Pacchalenius, vaan ei ilmoiteta, millä tavoin tämä oli perheelle sukua. Vv. 1711 ja 1712 nuori Iisak ja hänen vanhempi otto-veljensä Antti toimitettiin Hämeenlinnan kouluun; vaan v. 1713 heluntain aikana, kun vihollinen oli maahan karannut, lakkasi koulu, ja sen perästä ei moneen vuoteen ollut mitään oppimisen tilaisuutta. Vasta kun Ison-vihan ankarin viima oli ohitse mennyt, ruvettiin jälleen opin tarpeita ajattelemaan. Janakkalan pappilassa, johon isintimä tällä välin oli siirtynyt kirkkoher-raksi, ruvettiin Helmikuussa 1719 pitämään jonkinlaista säännöllistä koulua, jossa Iisak ja hänen velipuolensa Tuomas, tuo myöhemmin valtiollisen vainon kautta kuuluisa Vanajan kirkkoherra, saivat pari kolme vuotta opetusta kappalaisen Yrjö Pontanus'en johdolla. Aian seikkain mukaan tämä ope-

tus oli niin täydellinen, että se katsottiin riittäväksi valmistukseksi papilliseen virkaan. V. 1721, Helmik. 24 p., Iisak Pacchalenius Turun tuomiokirkossa vihittiin papiksi. Tuomioprovasti Jaakko Ritz oli vihkipjänä. Iisak ensin tuli isintimänsä apulaiseksi, ja kun tämä samana vuonna, maattuansa tautivuoteella seitsemättä kuukautta, kuoli Marrask. 4 p., hän määrättiin äitinsä armovuoden saarnaajaksi. Seuraavana vuonna, Syysk. 25 p. 1722, hän tuli kappalaiseksi Vanajaan, ja kihlasi Lokak. 14 p. samana vuonna Lammin pappilassa neiti *Maria Krook*'in. Häät pidettiin Vähä-Evolla Syysk. 24 p. 1723, ja saman kuun 27 p. nuori pariskunta tuli kotiinsa Miemalaan. Maria Krook oli syntynyt Boogård'issa Porvoon pitäjässä Elok. 8 p. 1703; isä, Samuel Krook († Helsingin kaupungissa $\frac{5}{IV}$ 1706), oli ollut kartanojen inspektorina kamreeri Tuomas Adlercreutz'illa (tämän suvun kanta-isällä); äidin nimi oli Maria Rubellia († Vähä-Evolla $\frac{23}{IV}$ 1724). Tästä Iisak Pacchalenius'en ja Maria Krook'in avioliitosta syntyi kahdeksan lasta, nimittäin: *Helena*, synt. $\frac{17}{VII}$ 1724; *Iisak Juhana*, synt. $\frac{19}{II}$ 1726 Miemalan Pullolassa, [ks. alempana]; *Helena Juliana*, synt. $\frac{23}{VI}$ 1728; *Kaarlo Fredrik*, synt. $\frac{24}{X}$ 1730 Miemalassa; *Anna Elisabet*, synt. $\frac{10}{VI}$ 1735; *Regina Sofia*, synt. $\frac{30}{V}$ 1738 Miemalassa, kuol. $\frac{9}{III}$ 1739; *Henrik Tuomas*, synt. ja kuol. Lopen pappilassa 1740; ja *Eeva Regina*, synt. $\frac{14}{VIII}$ 1744, kuol. v. 1763. — V. 1738 oli Iisak Pacchalenius Vanajan kappalais-virasta siirtynyt kirkkoherraksi Lopen pitäjään. Siellä hänen ensimmäinen puolisonsa kuoli Maalisk. 17 p. 1756. Vielä samana vuonna Lokak. 27 p. hän uudestansa nai Lopen Uotilassa. Jälkimmäisen puolison nimi oli *Beata Sabina Silverharnesk*, erään Napuen tappelussa kaatuneen kapteenin tytär ja furiiri vainajan Antti Lovin'in leski. Tämä jälkimmäinen puoliso ei synnyttänyt mitään lapsia ja kuoli v. 1767. Vihdoin mainitaan, että Iisak Paccha-

lenius Helmik. 25 p. 1768 sairastui lukusioilla Lopen Vatsialla ja kuoli Huhtik. 9 p.

Kirkkoherra Iisak Pacchalenius'en vanhin poika, *Iisak Juhana*, joka syntyi Miemalan Pullolassa (Vanajassa) Helmik. 19 p. 1726, vietiin Hämeenlinnan kouluun Kesäk. 29 p. 1735, tuli jälleen kotia Heinäk. 11 p. ja piti Mikonpäivän aikana takaisin lähetettämän. Tämä on melkein kaikki, mitä muistoonpanot tietävät hänen elämänvaiheistaan. Hänestä näkyy tulleen jotakin alhaisempaa virkamiestä ruotujakoisessa sotaväessä, ja vuodesta 1793 hän asui Nukarin sotilas-virkatalossa Hämeenkyrössä, jossa myöskin kuoli Helmik. 26 p. 1813. Hänen ensimmäinen puolisonsa oli *Katariina Juliana Kähe*, synt. Vanajan Katisissa $\frac{9}{VIII}$ 1727, vihitty Vanajan Kan-kaisissa $\frac{30}{X}$ 1753, kuol. $\frac{14}{III}$ 1800 ja haudattu Mouhijärven kirkkomaahan. Jälkimäisenä puolisona oli eräs *Eeva Juliana* ilman sukunimettä. Lapsia mainitaan ainoastaan *Antti Iisak*, synt. 1756“.

Pöytäkirjan vakuudeksi:

E. G. Palmén.

Pöytäkirja 13 p. Lokakuuta 1880.

Saapuvilla: esimies professori Koskinen, professori Elm-gren, tirehtori Ignatius, maisteri A. G. Fontell ja allekirjoit-tanut, jolle pöytäkirjan pitäminen oli väliaikaisesti uskottu, sihteerille sattuneen tapaturman tähden.

§ 1.

Kenraaliluutnantti O. Furuhjelm oli kirjeessä Seuran sihteerille lähettänyt valokuvissa ne asemakartat Pälkäneen ja Napuen tappeluista 1713 ja 1714, jotka löytyvät julais-

tuna teoksessa „Житѣ и Славныя Дѣла Петра Великаго“, sekä niiden nojalla jokseenkin laittavan arvostelun Armfeltin johtajakuystä. Lähetystä seurasi myöskin kirjanen Замѣчанія на Воспоминанія Ф. Ф. Вигеля изъ дневныхъ записокъ И. П. Липранди, joka osittain valasee Suomen sotaа 1808—9, sisältäen m. m. kertomuksen ja ennen tuntemattoman asemakartan Iisalmen tappelusta.

§ 2.

Esimies ilmoitti, että Historiallisen Arkiston VII:ttä viikkoa oli painettu 6 arkkia ja että hän Seuran kustannuksella myöskin oli alkanut painattaa Sprengtportenin virallista kirjevaihtoa, josta samoin oli muutamia arkkia valmiina.

§ 3.

Esimies luki erään Kustaa II Aadolfin Würtzburgista Marraskuun 6 p. 1631 annetun painetun julistuksen, koskevan Suomen sotamiehiä, jotka olivat ottaneet tavaksi karata kodoistansa ja lipuistansa metsiin. Kuningas lupaa karkureille armoa, jos 2 kuukauden kuluessa julistuksen kuulutettua itse palaavat kotiinsa, mutta uhkaa kuolemanrangaistuksella armotta niitä, jotka vielä sen ajan kuluttua tavataan karussa.

§ 4.

Niin ikään näytti esimies erään kaiketi provasti Niilo Idmanin tekemän kertomuksen onnettomasta sotarekkestä Norjaan 1718, jonka hän oli saanut maisteri Idman vainajan perillisiltä Hatanpäästä. Kertomus päätettiin painattaa Historialliseen Arkistoon.

§ 5.

Tirehtori Ignatius luki erään Karjalan maaherran Åke Erkinpoika Oxenstjernan kirjeen Huhtikuun 21 p:ltä 1634,

jossa hän ilmoittaa, että suuri osa rahvaasta Kyminkartanon läänissä sekä muista naapuripitäjistä ylimaassa ovat salaa alkaneet muuttaa vaimoineen, lapsineen ja tavaroineen Lii-
vinmaalle, Inkeriin, Viroon, Saarenmaalle ynnä muualle, huo-
limatta julistuksista, joilla sitä on useasti kielletty. Maa-
herra määrää sentähden Erkki Frantsunpojan kaitsijana pi-
tämään silmällä yöt päivät kaikkia niitä satamoita, joissa
karkurit käyvät veneisin, ja kohta ilmoittamaan voudille, jos
kuulee joidenkuiden aikovan meren yli joko itse jäädäksensä
taikka toisia viemään. Sen ohella pitää hänen varoa ett'ei
laitonta maakauppaa harjoiteta; sellaisten kauppiaiden tava-
rat tulee voudin ottaa takavarikkoon ja säilyttää tuleviin
kihlakunnan käräjiin asti. Samoin tulee hänen pitää silmällä
pahantekijöitä ja varkaita, jotka kiertelevät pitäjissä, ottaa
niitä kiinni, missä tapaa, ja säilyttää „pitäjän arkussa“ tule-
viin käräjiin. Kun myöskin on harmilla havaittu että rahvas
Kyminkartanon läänissä tekee (liian) pieniä sekä puolikoita
että nelikoita kalan ja tervan myyntiä varten, niin pitää hä-
nen ottaa sellaisia kruunun takavarikkoon ja itse saada ta-
varasta kolmannen osan. Virassaan annetaan hänelle sama
palkka kun ennenkin, nimittäin: oma talo veroineen, 8 tal.
9 äyriä, maksuista vapaaksi, mutta koska talo on pieni ja
hän tarvitsee rengin avuksi, niin määrätään hänelle vastai-
seksi ylimääräisestä ylöskannosta (autio-veroista) vuotisesti 4
tynnyriä jyviä, voudin maksettavaksi Tuomaan päivän aikana.

§ 6.

Valtioarkiston amanuensi kandidaatti A. G. Fontell esiin-
toi lisätiedon Jaakko Teitin elämäkertaan, jonka Y. Koski-
nen on julaissut Hist. Arkistossa VI, s. 290—99. Eräästä
Juhana III:nen kirjeestä Kesäkuun 22 p. 1571 Viipurin käs-
kynhaltijalle Antero Niilonpojalle nähdään, että Teit, van-

keudestaan päästyään, oleskeli siihen aikaan Viipurin seuduilla, jossa häntä huomattavasti kuitenkin pidettiin silmällä. Kuningas näet kirjoittaa: „Jakob Teitt, som tw schriffuer vm, må tw på wåre wågne tillseije, att han begiffuer sigh till Åboo lhän och ther förholler sigh anthen vdi Åboo stadh, Biörneborgh eller Raugmo så lenge thenne feigde är ändet“ (kopiot Juhana III:nen registr:sta Suomen valtioarkistossa). Rajoitettu liikunto-ala selittää puolestansa sekin, miksi Teitin vaikutus siitä lähin näkyy supistuneen vähäpätöisempiin toimiin.

Pöytäkirjan vakuudeksi:

J. R. Aspelin.

Pöytäkirja Suomen Historiallisen Seuran vuosikokouksessa 9 päiv. Marrask. 1880.

Saapuvilla: esimies professori Koskinen, professori Elmgren, tirehtori Ignatius, maisterit A. Boehm ja A. G. Fontell sekä allekirjoittanut.

§ 1.

Esimies avasi kokouksen esitelmällä Suomen aatelissuvuista keskiajalla sekä niiden merkityksestä siihen aikaan. Esitelmä oli Seuran Historialliseen Arkistoon painettava.

§ 2.

Sen jälkeen luki allekirjoittanut seuraavan vuosikertomuksen, jonka Seuran sihteeri E. G. Palmén oli laatinut ja kokoukseen lähettänyt.

„Vuosikertomus Marraskuun 9 päiv. 1880.

Tänään umpeen kulunut vaikutusvuosi on Suomen Historialliselle Seuralle ollut utteran työnteon aika, jonka he-

delmät kuitenkin tätä nykyä ovat ainoastaan osaksi ehtineet valmistua. Enimmin aikaa ja vaivaa on tietysti vaatinut Seuran toimittama *Biografinen Nimikirja, elämäkertoja Suomen entisiltä ja nykyajoilta*, josta II, III ja IV vihko ovat ilmestyneet viime vuosipäivän jälestä. Kuten senlaatuisia teoksia toimittaessa useimmiten tapahtuu, niin ei ole ennakolta voitu täsmälleen arvata Biografisen Nimikirjankaan kokoa: vuosi sitten arveltiin mahdolliseksi suorittaa kolmessa vihossa kaikki elämäkerrat Haartmaniin asti, vaan ei päästy etemmäksi kuin Gadolin-sukuun, ja näinä päivinä ilmestynyt neljäs vihko päättyy Indreniukseen. Siten voipi katsoa luultavaksi, että teos kokonaisenaan tulee täyttämään yhdeksän tahi kymmenen vihkoa, vaan koska toiselta puolen elämäkertojen kaava ja keskinäinen suhta on ehtinyt suuresti vakautua, niin ei myöskään tarvitse sen suurempaa paisumista odottaa, vaikka uusia nimiä kyllä vieläkin yhä tulee lisää, joita ei alkujaan muistettu ottaa teoksen nimi-luetteloon. Tänään alkavan vuoden kuluessa toivoo Seura saada ainakin kolme uutta vihkoa valmiiksi, joten Biografinen Nimikirja tulevana vuosipäivänä olisi valmis aina R-kirjaimen alkuun tahi keskipaikoille asti. Viides vihko tulee ulottumaan Lagus-suvun paikoille. Seuran apumiehinä Biografista nimikirjaa toimittaessa ovat olleet professorit Th. Rein ja Jaakko Forsman, entinen amanuensi B. O. Schaudman, dosentit V. Vasenius ja J. R. Danielson, tohtori A. Donner, maisteri A. A. Borenius, filosofian kandidaatit V. Porkka ja G. Lönnbeck sekä ylioppilas G. Grotenfelt.

Nykyään on Historiallinen Seura ilokseen voinut ryhtyä aikoja sitten päätetyn *Muinelmia*-kokoelman ensimmäisen vihon painattamiseen. Sitten kun Suomalaisen Kirjallisuuden Seura suostumalla Historiallisen Seuran pyyntöön oli Colanin rahaston koroista määrännyt kahdeksansataa markkaa

Muinelmain ensimmäisen vihon painokustannusten suorittamiseksi, päätti Historiallinen Seura julaista Y. M. Sprengtportenin virallisen kirjevaihdon mainitun kokoelman ensimmäisenä osana. Professori Koskinen, joka ehdotti niitten suuriarvoisten asiakirjain painattamista, on myöskin ruvennut toimittamistyöhön. Tätä nykyä on 6 arkkia painettu, ja vihko ehtii arvattavasti ensi keväällä tulla yleisön käsiin.

Historiallisen Arkiston kauan tekeillä olevan VII:nen osan painattamista sitä vastoin ei ole voitu jatkaa, johon syksyn kuluessa on ollut syynä allekirjoittaneen sairaus. Tätä nykyä kuitenkin sopii katsoa varmaksi, että vihko on keväällä ilmestyvä.

Tänä vuonna on Historiallinen Seura pitänyt viisi kokousta, ja kahdesti on täytynt jo määrättyä kokousta lykätä, kun useimmat Seuran jäsenet ovat muilta toimilta olleet estetyt saapuville tulemasta. Pidettyjen kokousten keskustelaineina huomataan allamainitut.

Professori *Koskinen* on antanut tietoja Pacchalenius-suvusta ja kreivi Douglasin kirjekokoelmasta sekä tuonut esiin erään Kustaa Aadolfin mandaatin v:lta 1631 ja tähän asti tuntemattoman kertomuksen Armfeltin Norjan retkestä 1718.

Tohtori *Ignatius* on lukenut seuralle Bartolous Lacmannin kirjeen Kaarle X:lle, 1634 tehdyn virkakirjoituksen, joka koskee suomalaisen väestön karkaamista maasta, ja on sen ohessa antanut tietoja Cröellista ja Affleck-suvusta.

Lehtori *Krohn* on esittänyt suomalaisen kirjailijan Jaakko Juteinin elämän.

Kenraaliluutnantti *Otto Furuhjelm* on luetellut venäläisiä teoksia, jotka valasevat Suomen historiaa, ja on venäläisten lähteitten mukaan esittänyt ja tarkastanut Pälkäneen ja Napuen taistelut 1713 ja 1714.

Maisteri Taavi Hahl vainaja on kertonut Rooman arkistoissa tehdyistä tutkimuksistaan.

Maisteri A. G. Fontell on antanut lisätietoja Jaakko Teitistä.

Allekirjoittanut on tuonut esiin kopian Hauswolffin Tukholmassa säilytetystä päiväkirjasta, joka koskee Viaporin piiritystä 1808, sekä esittänyt Suomen puolustuslaitosten tilaa vapauden ajalla.

Seuran jäsenten luku on yksitoista. Esimiehenä on ollut professori Koskinen, rahastonhoitajana professori Elmgren ja sihteerinä allekirjoittanut.

E. G. Palmén“.

§ 3.

Rahastonhoitaja professori Elmgren luki tähän liitetyn vuositilin:

„Årsräkning öfver F. Historiska Samfundets kassa
för året 18⁹/₁₁79—18⁹/₁₁80.

Debet.

Balans från föregående år 1879:

Rabbeska fonden, Hypoteksföreningens 5 % obligationer,	
15 stycken	10,000: —
Hypoteksföreningens 5 % obligationer 2 stycken	1,000: —
Donationsgods-obligationer, 4 st.	382: —
Kontant i kassan	86: 05.
	<u>11,468: 05.</u>

Inkomst:

Ränta å Rabbeska fonden	500: —
Ränta å 2 st. Hypoteksföreningens obligationer	50: —

Ränta å 4 st. Donationsgods- obligationer	18: —	568: —
		<u>12,036: 05.</u>

Credit.

Utgift:

Halfårsräntan å Rabbeska fon- den utbetald åt enkefru Rab- bes arvingar	250: —	
Vaktmästare-arvode	40: —	290: —

Balans till nästa år:

Rabbeska fonden, 15 st. Hypo- teksföreningens 5 % obliga- tioner	10,000: —	
Hypoteksföreningens 5 % ob- ligationer, 2 st.	1,000: —	
Donationsgods-obligationer 4 st.	382: —	
Kontant i kassan.	364: 05.	11,746: 05.
		<u>12,036: 05.</u>

Af denna behållning tillhör

Samfundets allmänna fond . .	10,936: 41.
Äyrämöisen palkinto-rahasto .	809: 64.
	<u>11,746: 05.</u>

H:fors den 9 nov. 1880.

Sven Gabr. Elmgren.

Bibliotekets tillväxt utgöres förnämligast af den sam-
ling diverse handskrifter i 5 convoluter, mest handlingar och
bref från 1700-talet, som generallöjtnanten Otto Furuhjelm
åt Samfundet förärat.

S. G. Elmgren“.

§ 4.

Vihdoin valittiin suljetuilla lipuilla alkavan vuoden toi-

mikunta: esimieheksi allekirjoittanut, rahastonhoitajaksi professori Sven Gabriel Elmgren sekä sihteeriksi tohtori Ernst Gustaf Palmén.

Pöytäkirjan vakuudeksi:

J. R. Aspelin.

Painovirheitä.

Historiallisen Arkiston VI:ssa osassa.

Sivu	145	rivi	8	ylh.	lue:	<i>skattetal</i>
"	"	"	12	"	"	<i>landbönder</i>
"	150	"	12	"	"	<i>Läckes</i>
"	"	"	23	"	"	<i>Mijnden,</i>
"	155	"	8	alh.	"	<i>rustande</i>
"	156	"	18	ylh.	"	<i>dem</i>
"	163	"	6	alh.	"	<i>som de</i>
"	245	"	7	"	"	<i>Frische Haff.</i>

Historiallisen Arkiston VII:ssa osassa.

Sivu 7 rivi 14 ylh. lue: niinkuin sitä *sittemmin*

„ 61, 64, muistutuksessa lue: *Neuss.*

Aakkosellinen aine- ja nimiluettelo Historiallisen
Seuran tähän osaan painetuista
pöytäkirjoista.

- | | |
|---|------------------------------|
| Aatelissuvut keskiajalla, 205. | Erichson, E. 199. |
| Adlercreutz, T. 201. | Erkki Frantsunpoika, 204. |
| Affleck, Afläck, Avhläck, T. 189. | Eura, 180. |
| Anjalan liitto, 168. | |
| Antero Niilonpoika, 204. | Florina, H. 198—200. |
| Arckenholtz, J. 199. | Florinus, T. 200. |
| Arkisto, Historiallinen, 147, 183,
203, 207. | Forselius, 198. |
| Armfelt, K. 203. | Forselius, A. 179. |
| Aurora-seura, 168. | Forselius, J. 179. |
| | Frosterus, 198. |
| Backman, E. F. 179. | Furuhjelm, El. 168. |
| Backman, J. 179. | Furuhjelm, En. 168. |
| Beerman, M. 199. | Furuhjelm, J. 168. |
| Biografinen Nimikirja, 164, 165,
183, 206. | Ganander, Kr. 156. |
| Braunsbergin seminari 158. | Gestrin, Dan. 177. |
| Brunnerus, L. H. 177. | Gestrin, Dav. 177. |
| Bruun, D. 179. | Gestrin, P. 177. |
| Bruun, E. 179. | Gestrinius, Jon. 178. |
| Bullerborg, 175. | Gestrinius, Jos. 178. |
| | Gudseus, A. N. 179. |
| Carstenius, Abr. 176. | Gudseus, F. N. 179. |
| Carstenius, Arv. 176. | |
| Chydenius, S. 153. | Hackman, A. 199. |
| Cröell, S. 189—191. | Hamina, 178, 179. |
| | Hartola, 178. |
| Derbinsky, M. 189. | Hasselbom, N. 153. |
| Douglas, K. O. 195. | Hastfer, B. J. 172—175. |
| Duncker, J. S. 188. | Hatanpää, 203. |
| | Hauswolff, von, A. 194. |
| Ehrenmalm, L. J. 153. | Hauswolff, von, G. 162, 194. |
| Elisabet Juhanantytär, 199. | Heintzius, M. M. 177. |
| | Heintzius, P. H. 177. |

- Helsinki, 199.
 Hemming Maskulainen, 191.
 Hermainen, E. 198.
 Hoffrén, J. H. 178.
 Hoffrén, L. A. 178.
 Hoffrén, P. R. 178.
 Hollola, 199.
 Honkola, 168, 169, 187.
 Horn, Kustaa Evertinp. 189.
 Hämeen kauppaoloista, 153—156.
 Hämeenkyrö, 202.
 Hämeenlinnan koulu, 200, 202.
 Hästesko, J. H. 172—175.
 Höckert, S. 198.
- Idman, N. 203.
 Iin lohivesistä, 166.
 Iisak Iisakinpoika, ks. Pacchale-
 nius.
 Iisak Juhananpoika, 199, 200.
 Iisalmen tappelu, 203.
 Ilomantsi, 153.
 Indrenius, E. 179.
 Indrenius, G. 179.
 Indrenius, I. 179.
 Inkerinmaa, 189, 204.
- Jaakkima, 176.
 Janakkala, 200.
 Jesuiittain seminari Braunsbergis-
 sa, 158—160.
 Joutseno, 178.
 Juhana III, 161, 204, 205.
 Juhana Kristerinpoika, 199.
 Juteini, J. 180.
 Juvan pitäjä, 178.
 Juusten, P. 156.
 Jääski, 175, 177, 178.
- Kaaarle X, 191.
 Kankaisten talo, 202.
 Karjalan kauppaoloista, 153—156.
 Karjalan väestön karkaamisesta,
 203, 204.
 Katisten talo, 202.
- Kaukola, 179.
 Kauppaolot Keski-Suomessa, 153
 —156.
 Kemin lohivesistä, 166.
 Kerimäki, 176, 178, 179.
 Keskiajan suomalaiset aatelissuvut
 205.
 Keski-Suomen kauppaliikkeestä,
 153—156.
 Kiteen pitäjä, 153.
 Kivinapa, 179.
 Kokemäki, 180.
 Kokemäjoen perkaamisesta, 153.
 Kristiinan pitäjä, 155.
 Krook, M. 201.
 Krook, S. 201.
 Kurkijoki, 176.
 Kustaa II Aadolf, 203.
 Kustaa III, 172—175.
 Kymenkartanon lääni, 204.
 Kähe, K. J. 202.
 Käkisalmi, 177, 189.
- Labanoff, R. 190.
 Lacmannus, B. 191.
 Lahjoja Historialliselle Seuralle,
 148, 149, 157, 158, 167—
 172, 182, 186, 187.
 Lammi, 199—201.
 Lappeenranta, 153, 177.
 Lappvesi, 177, 180.
 Larsson, H. 190.
 Lemi, 177.
 Lempäälä, 180.
 Lencqvist, Kr. 156.
 Liivinmaa, 204.
 Lilius, G. 178.
 Lilius, M. 178.
 Liljensparre, U. 162.
 Lind, J. G. 179.
 Liperi, 153.
 Liprandi, I. P. 187, 188, 203.
 Lohja, 198.
 Loimaa, 192.
 Loimo, 191.

- Loppi, 201, 202.
 Loviisa, 154, 177—179.
 Lowin, A. 201.
 Lundbeck, M. 178.
 Luumäki, 178, 179.
- Malm, K. W. 188.
 Matkarahan hakemus, 166.
 Medstake, (Metstake), R. 190.
 Mennander, K. F. 156.
 Merikoski, 175.
 Michelson, E. 190.
 Miemala, 201, 202.
 Mikkeli, 155.
 Mikoski, 175.
 Mouhijärvi, 202.
 Muinelmia, niiden painattamisesta,
 188, 192, 203, 206, 207.
 Muola, 176.
 Mäntyharju, 155.
- Naht, A. 179.
 Napuen tappelu, 202, 203.
 Narva, 189.
 Nessin, A. 180.
 Nessin, K. F. 180.
 Nobesius, 198.
 Nukari, 202.
 Neglick, P. 176.
 Näglick, (Neglick), K. A. 176.
- Oleander, F. 179.
 Oleander, I. 179.
 Otter, von, S. 172.
 Oulunjoen perkaamisesta 153—
 156.
 Oxenstjerna, Å. 203.
- Pacchalenius, suku 198—202.
 Pacchalenius, Aksel, 198, 200.
 Pacchalenius, Andr. 198.
 Pacchalenius, Anna El. 201.
 Pacchalenius, Anna M. 198.
 Pacchalenius, Antti, 198, 200.
- Pacchalenius, Antti Iis. 202.
 Pacchalenius, Eeva Jul. 202.
 Pacchalenius, Eeva Reg. 201.
 Pacchalenius, El. 198.
 Pacchalenius, Hedv. M. 198.
 Pacchalenius, Helena, 201.
 Pacchalenius, Helena Jul. 201.
 Pacchalenius, Henr. T. 201.
 Pacchalenius, Iis. 199—202.
 Pacchalenius, Iis. Juh. 201, 202.
 Pacchalenius, Joel, 198.
 Pacchalenius, Johannes, 198.
 Pacchalenius, Jonas, 198.
 Pacchalenius, Kaarlo Fredr. 201.
 Pacchalenius, Kustaa, 198.
 Pacchalenius, M. 198.
 Pacchalenius, R. S. 201.
 Pacchalenius, T. 198, 200.
 Pakkala, 198.
 Paltamo, 153.
 Parcow, E. J. 178.
 Pia cantiones, 191.
 Pielisten pitäjä, 153.
 Pietarin suomal. seurakunta, 176.
 Pihlman, Kr. 200.
 Pihlman, M. Kr. 198.
 Platan, D. 178.
 Platan, P. 178.
 Pohjanmaan kauppaliikkeestä, 153
 —156.
 Pohjois-Suomen kulkuneuvoista 152
 —156.
 Pontanus, Y. 200.
 Poppius, Hel. 178.
 Poppius, Henr. 178.
 Pori, 205.
 Portas, 191.
 Porthan, H. G. 156, 157.
 Porthan, S. 179.
 Porvoon lukio, 176—180.
 Pullola, 201, 202.
 Pyhäjoen perkaamisesta, 153—
 156.
 Päijänne, 153.
 Pälkäneen tappelu, 202, 203.

- Rabbe, F. J. 181, 182.
 Rabbe, H. G. A. 194.
 Rantasalmen koulu, 179.
 Rantasalmi, 163.
 Rauma, 205.
 Rautjärvi, 178.
 Rautu, 176.
 Rein, G. 147.
 Rytmi Finlandici, 158—160.
 Ritz, J. 201.
 Rubellia, M. 201.
 Runo, suomalainen v:lta 1589, 158—160.
 Rooman arkistoista, 197.

 Saarenmaa, 204.
 Sacklinius, Br. 198.
 Saimaa, 153.
 Savitaipale, 177—179.
 Savon kauppaoloista, 153—156.
 Savonlinna, 177.
 Schyttenius, A. 176.
 Schyttenius, H. 176.
 Sigismund, 158—161.
 Siitola, 175.
 Silfverharnesk, B. S. 201.
 Solitander, D. G. 180.
 Solitander, J. V. 180.
 Solitander, P. 178.
 Sotkamo, 153.
 Sprengporten, Y. M. 188, 203.
 Stengrund, S. 198.
 Stenius, J. nuorempi, 152—156.
 Stensböle, 199.
 Suomalainen runo v:lta 1589, 158—160.
 Suomalaisista asiakirjoista Venäjän arkistoissa 193, 195, 196.
 Suomen historiaa Venäjän kirjallisuudessa, 193, 196, 197, 203.
 Svanström, M. 200.
 Säkijärvi, 179.
 Sääminki, 176, 178, 179.

 Tammela, 191.
 Teitti, J. 204, 205.
 Tigerstedt, Y. F. 163.
 Tohmajärvi, 153, 180.
 Tukholma 199.
 Turku, 153, 176, 177, 201, 205.

 Usikaupunki, 153.

 Wahlberg, K. A. 179.
 Wahlberg, P. 176, 178, 179.
 Wahlberg, Z. 176.
 Valentinus Thomæ, 158—160.
 Valkiala 179.
 Wallenius, G. 180.
 Wallenius, P. 180.
 Vanaja, 200—202.
 Warell, M. 177.
 Warell, P. 177.
 Warell, S. 177.
 Vehkalahti, 180.
 Venäjän arkistojen suomalaisista asiakirjoista, 193, 195, 196.
 Venäjän historiallinen Suomea koskeva kirjallisuus, 193, 196, 197, 203.
 Viaporin piiritys, 162.
 Viipuri, 153, 204.
 Viipurin linna, 175.
 Vilna, 158, 159.
 Winter, A. R. 179.
 Winter, K. H. 179.
 Wirenius, A. 177.
 Viro, 204.
 Virolahti, 177, 179.
 Virolaisten historiallisista runoista, 161.
 Wulff, D. 199.
 Würtzburg, 203.
 Vähä-Evo, 201.

